

2021. | október

MAGYAR KRÓNIKA

No 89

A HAZASZERETET ÉLMÉNYE

1290 Ft

MAGYAR
KRÓNKA

A valóság nem szembeötlő

A magyar ilyen és olyan. Mondunk még ilyeneket? (Használunk még ilyen többséget?) A nemzetkarakterológia mára kiment a divatból, s hogy kár érte vagy nem kár: nehéz eldönteni. Lehet jól művelni, kellően elemelten, reflektáltan, szellemesen. Egy nemzetnek van karaktere, vannak sajátos jellemvonásai, ez tény, főlegesen magyarázni. Akkor hát a dolgot elemezni sem ördögtől való. Közben eszünkbe jut, hogy milyen borzasztó közhelyek születnek e címen. Amikor a nemzet lelkületét próbálják megragadni, majdnem mindig valami hideglelős, az élő lényeket elsorvasztó formalizmus kerekedik belőle. Nemzedékek sora hagyományozta át például azt a hülyeséget, hogy a magyar nem beszél evés közben. Én és mindenki, akit ismerek: beszél. Miért ne beszélne? Hasonlóképpen nem ismerek rá az „általános” magyar állítólagos tulajdonságainak legtöbbször a hús-vér magyarokkal kapcsolatos tapasztalataimban. Vannak kínos közhelyek, amik magunknak hízelegnek, ám ne feledjük: a legvaskosabb nemzetkarakterológiai megállapításokat éppen azok teszik, akik szerint a magyar – ilyenként-olyanként – menthetetlen. Én nem vagyok menthetetlen.

Közben meg arra gondolok, hogy még mindig jobb a nemzetről megállapításokat tenni, mint nem tenni – hogy a nem tevében éppúgy a korszellem nyilvánul meg, mint a tevében. És kevésbé formalisztikusak nem leszünk akkor sem, ha nem teszünk, kijön az máshol, a huszonegyedik századi individuuum énréklámjában például, de ez messzire vezet. Ami nincs messze, az a nemzet mint téma. A *Magyar Krónika* azért van, hogy foglalkozzon ezzel a témával. Igenis tegyen megállapításokat, karaktersejtető közléseket akár, de ne (túl kényelmes, túl általános) utánkölészeket. Nem lenne értelme összeállítani a *Krónikát*, ha nem gondolnánk, hogy létezik hű karakterrajz. Annak eldöntése azonban, hogy mi a „hű”, rendkívül problémás dolog.

Az októberi szám anyagait olvasgatva jó metaforát találtam mindehhez. Az Életút rovatban a most hetvenéves Orosz István az anamorfózis iránti szenvedélyéről beszél. A csupán különleges látószögből vagy tükörhenger segítségével, szóval optikai trükközéssel értelmezhető képeket jelöli ez a fogalom. Tegyük fel, hogy Magyarország, a magyar lét is – ahogyan mindenfajta lét – efféle anamorfotikus valóság: szemből, első pillantásra szétfolyó, zavaros, s ha megpróbálnánk jellemezni, az se lenne kevésbé az. A valóság nem szembeötlő, még akkor sem, ha egyesek rögtön elkezdnek beszélni róla. A lényeg azonban csak akkor bontakozik ki, ha időt áldozunk arra, hogy megtaláljuk a megfelelő látószöveget, ha vesszük a fáradságot, hogy odaillesszük a tükörhengert. Reméljük, a *Magyar Krónika* ilyen látószöveget tud hónapról hónapra szolgáltatni – a lényeg megnevezését pedig olvasóinkra bizzuk.

Leimeiszter Barnabás

Hívószó ERDŐÚT

10

—
*Somogyi Péter erdésztechnikus,
Az Év Erdésze cím birtokosa*
AKI SZERETI AZ ESŐT,
SZERESSE A SARAT IS

12

—
Reviczky Gábor színművész
A MAGYAR ERDŐK TOLMÁCSA

14

—
Dános-Krajczár Orsolya erdőpedagógus
MEZÍTLÁB A RENGETEGBEN

16

—
*Fábián Gábor és Fajcsák Dénes építészek,
a noszvaji lombházak tervezői*
AHOL A KÜLSŐ ÉS
A BELSŐ CSEND EGYBEÉR

18

—
EGY ERDŐ EMLÉKE
Györfly Ákos tárcája

22

—
A CSODÁK KASTÉLYA
*Májusban nyílt meg a tatai Öreg-tó
partján álló, újjászületett Esterházy-
kastély.*

A falak ereje

A hely szelleme A CSEND KAPUJA

36

30

A SZALÉZI BÖLCSŐ

A magyar szalézi közösség gerecsei rendháza szellemi erőmű, zárándokhely, kirándulók célpontja, csendes lelki gyakorlatok és derűs ifjúsági események színtere.

36

SKANZEN HELYETT ÉLŐ FALU

Czumpf Attila agrármérnök és humánökológus körbevezetett minket Európa egyetlen fenntarthatósági mintakísérletének helyszínén, az agostyáni ökofaluban.

42

VISSZA AZ EREDETHEZ

A Bajna szélén álló, ősi gabonákkal dolgozó Magva Garden pékségben a tulajdonos Szederkényi Andrea és Máté a gazda, a molnár, a pék és az eladó szerepét egyszerre tölti be.

50

A FÖLDBŐL AZ ASZTALIG

A TriflaFarm, Közép-Európa egyik legnagyobb szarvasgomba-ültetvényének megalapításával Rapkai Mónika és Érdi Tamás egyszerre támasztott fel ősi tudást, és kísérletezett valami egészen újjal.

56

A FESTŐI TÁJ FESTŐI

A Széchenyi Művésztelep Alapítvány által létrehozott, Stark István grafikus-festő vezette gyermelyi művésztelep jövőre ünnepli fennállásának harmincadik évfordulóját.

60

A GYERMELYI A GYERMELYIEKÉ

Az idén ötvenéves tésztagyár igazgatója, Pósfai Csaba szerint örökségük és erősségük a tettekézség, a közösségteremtés és a munkavállalók tulajdonosi szemlélete.

Műhely

66

KORTÁRSUNK, SENKI

A hetvenedik születésnapját ünneplő Orosz István különböző művészettörténeti korszakokból építkező, összetéveszthetetlen stílusa évtizedek óta meghatározza a magyar grafikát.

74

ESENDŐ EMBEREK A SZÜRKESEGBEN

Kereki Sándor fiatal srácként kivételes erejű felvételeket készített a hetvenes évek Budapestjéről, gyűjteményét a közelmúltban adta közre.

83

HAZUGSÁGOK MÁGLYÁJA

Kondor Vilmos idén megjelent krimijében az izgalmas történet mellett viszonylag pontos képet kapunk a rendszerváltozás éveinek közhangulatáról.

84

1989. AUGUSZTUS 19.

Részlet Kondor Vilmos Örvényben című regényéből

86

A MIKULÁS RAKÉTÁN ÉRKEZIK

Tóbiás Krisztián költő új kötete nem gyerekirodalmi alkotás, nem varázslatos utazásra hív, hanem a háború hétköznapjaiból a képzelet segítségével való kiszakadásra.

87

Tóbiás Krisztián

NÁLUNK A MIKULÁSNAK RAKÉTÁJA VAN

88

AMI EBBEN A PILLANATBAN VAN

Zenei információs központként indult, ma már koncerthelyszinként és lemezkiadóként ismertebb a Gőz László vezette Budapest Music Center.

94

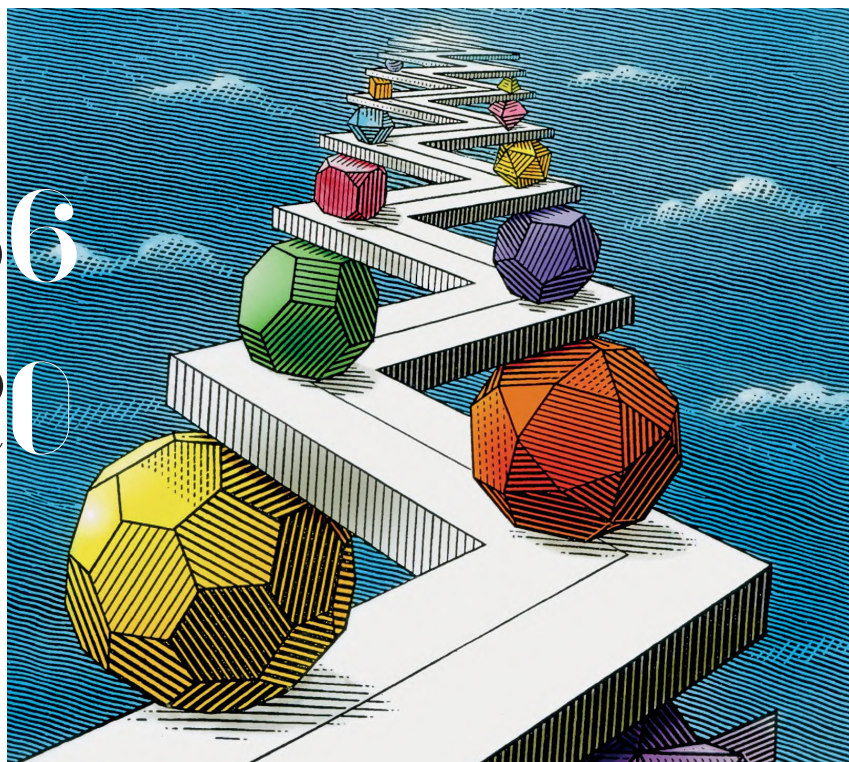
TOLDI, NAPHŐS

Jankovics Marcell utolsó alkotása bátran értelmezi újra Arany János elbeszélő költeményét.

98

EGYSZEMÉLYES AVANTGÁRD

Az autodidakta zenész, Kátai Tamás eleinte ösöreg tévéken szólaltatott meg dallamokat, ma szabadon kalandozik az elektronikus zene és a metál között.

66
120

Anziks

106

—

KIRÁLYPUCCS, MÁSODIK MENET

Száz évvel ezelőtt IV. Károly, Magyarország utolsó királya másodszor is kísérletet tett arra, hogy visszaszerezze a trónt.

110

—

UTOLÉRT CSODA

Az egykor a magyar koronához tartozó Fiume külön világ volt – mi maradt mára a tengeri Magyarországból?

116

—

BELSŐ TÁJAK

*A Mindenség szeme
Bencsik Gábor írása*

118

—

FOTÓTÁR

Szabadságharc a Royal szállóban

Életút

120

—

KÉPBE ÍRT ÜZENET

Születésnapi beszélgetés Orosz István rendező-grafikus-szépíróval

Utavaló

130

—

HALOTTAK NAPJA BÉCSBEN

Kányádi Sándor verse (részlet)

HÍVÓSZÓ ERDŐŰT

A fák éreznek, „gondolkodnak”, képesek döntést hozni és együttműködni a többi fával. Egyetlen fa egy egész univerzumot rejt, minden egyes fa felépíti saját világegyetemét, amelyben számtalan gombának, rovarnak, madárnak és emlősnek jut hely. Az együttműködésnek, az összedolgozásnak olyan tökélyre fejlesztett rendszere valósul itt meg, amelyhez képest a legkifinomultabban működő emberi társadalmak is barbár hordáknak tűnnek.

Somogyi Péter, a Gemenc Zrt. erdésztechnikusa nyerte el Az Év Erdésze címet az Országos Erdészeti Egyesület augusztusi szakmai versenyén

Aki szereti az esőt, szeresse a sarat is

Szöveg: Ferenczi-Bónis Orsolya
Fotó: Kováts Gábor

HOGYAN LESZ VALAKI AZ ÉV ERDÉSZE?

Az Országos Erdészeti Egyesület minden évben megrendezi a versenyt, amelyen erdész-technikusok mérik össze szakmai tudásukat. Először a helyi válogatóversenyek zajlanak le, majd a döntő következik, idén Kunfehértón került rá sor. Az írásbeli feladatsor elméleti tudást mér fel az erdőműveléstől és erdővédelemtől kezdve a vadgazdálkodáson át a térképészetig. A gyakorlati részben a növény- és állatfajok, vadnyomok felismertetésével teszik próbára a versenyzőket, majd az erdészeti versenyszámok következnek – erdőgazdálkodás, állományleírás, fmagasság- és fatérfogatbecslés, élőfakészlet-meghatározás, gyérítésjelölés, erdőkárbecslés, választékolás, rönk- és sarangszámbavétel –, végül pedig a vadászati versenyszámok. Az összesített eredmények alapján lettem első helyezett.

SOKAKBAN AZ ERDÉSZEKRŐL AZ A KÉP ÉL, HOGY EGÉSZ NAP AZ ERDŐT JÁRVA VADORZÓKAT ÜLDÖZNEK, NOHA, AHOGY A VERSENYSZÁMOKBÓL IS KIDERÜL, IGENCSAK SZÉLES KÖRŰ TUDÁSRA VAN SZÜKSÉGÜK, ÉS A FELADATUK MEGLEHETŐSEN ÖSSZETETT.

Valóban, erdészként is különböző munkaköröket lehet betölteni, én erdőtervező vagyok. A kerületvezető erdészeket ismeri mindenki, ők azok, akik terepjáróval járnak be nap mint nap azt az ezer-ezerpárszáz hektárt, amelyet a kezelésükre bízunk. Sokrétú munkát végeznek. Egy átlagos napjuk indulhat azzal, hogy eligazítást tartanak az erdősítést ápoló embereknek, majd a kerület másik végében kell intézniük a faanyag szállításához szükséges adminisztrációt, megint máshol, ahol még folyik a fakitermelés, a vágásterület biztonságát ellenőrzik, raktárkönyvet vezetnek a különféle faanyagkészletekről. Vadásztatnak is, így a hajnalaik és az estéik is munkával telnek. Nyáron negyven fokban ugyanúgy, mint télen mínusz tíz fokban vagy esőben menni kell, az erdészhivatásnak minden szépsége mellett megvan ez a hátránya. De hát azt szokták mondani, hogy aki szereti az esőt, szeresse a sarat is – az is hozzátartozik.

ERDŐTERVEZŐKÉNT A GYAKORLATBAN MILYEN MUNKÁKAT VÉGEZ?

Az az erdőkép, amelyet az erdőben látunk, részegységekből, erdőrészektekből, erdőtagokból áll – ezek tervezési alapegységek. Mindegyikhez tartozik egy erdőleíró lap, amely az állományok mutatóit, például a fafajok összetételét tartalmazza. Ezek a lapok tízévenként lejárnak, az én feladatom, hogy aktualizáljam őket, úgymond felmérjem az erdőt: hány százalék benne a tölgy, a gyertyán és a többi fafaj, milyen magasak, mekkora a darabszámuk.

MI VONZOTTA AZ ERDÉSZI PÁLYÁRA?

Már gyerekként jártam az erdőket, tizenéves koromban fogalmazódott meg bennem, hogy hivatás-szerűen is ezzel szeretnék foglalkozni, ezért erdészeti szakközépiskolába jelentkeztem. Hatalmas dolog, hogy erdőtervezőként dolgozhatok, hiszen a hobbim lett a hivatásom. ■

A magyar erdők tolmácsa

Szöveg: Demeter Anna
Fotó: Ficsor Márton

NEM SZERET KÜLFÖLDÖN NYARALNI, MERT RÖGTÖN HONVÁGYA LESZ, A MAGYAR HORGÁSZAT ÉS A MAGYAR ERDŐK NAGYKÖVETE SZEREPET VISZONT LÁTHATÓAN NAGYON ÉLVEZI.

A horgászat talán már kisebb szerepet tölt be az életemben, mint korábban, az erdőhöz viszont egészen fiatal koromban is közvetlen kötődésem volt. Tatabánya-Újvárosban, a Gerecsénél nőttem fel, ahol mindennapos szórakozásunk volt, hogy felmáztunk a Szelim-barlanghoz és a Turul-emplékműhöz – a jellek alatti játék is megalapozhatta az identitástudatomat. Alapvetően erdészeti filmek narrálásával indult minden, rengeteg készült. Majd Erdő Ernő bácsiként huszonöt kisfilmen keresztül igyekeztünk megismertetni az erdőt, az erdészet fontosságát a fiatalokkal – és hatalmas sikere lett. De úgy ám, hogy még rabbiképzőből is kaptunk visszajelzést, hogy a növendékek páratlan érdeklődéssel nézték a vetítéseket. Ezt követően keresett meg Békési János producer, hogy az ismert-ségemet szeretné felhasználni szélesebb közönség megszólítására is.

A REVICZKYVEL AZ ERDŐBEN ÉS AZ ERDEI UTAKON - REVICZKY GÁBORRAL SOROZATBAN LEGINKÁBB KÖZVETÍTŐKÉNT VAN JELEN. JÓL ÉRZI MAGÁT EBBEN A SZEREPBEN?

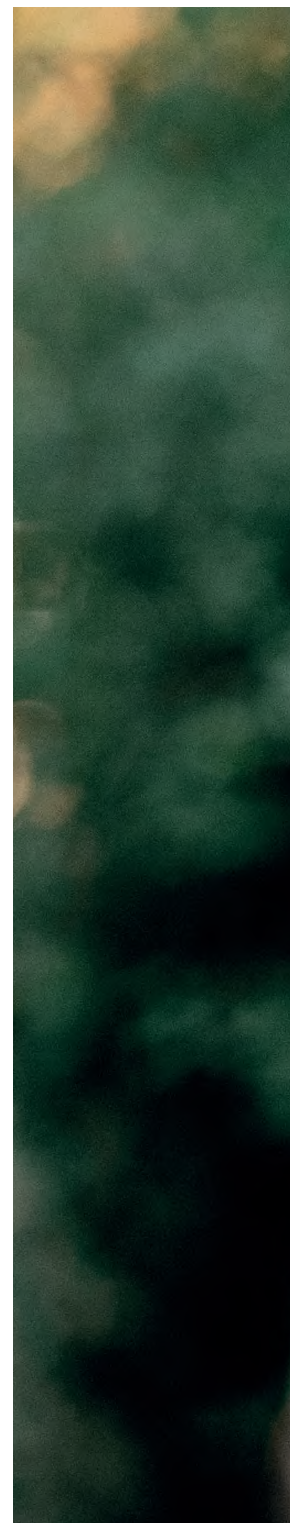
Ezzel a feladattal úgy próbálkoztam, hogy semmiképp ne riporterként működjek. Persze a háttéranyagot mindig elolvasom, felkészülök, viszont civil szemszögből közelítek a témához. Az erdészek ragaszkodnak a szakmai nyelvhez, amelyet, valljuk be, senki nem ért. Ezért mindig hangsúlyozom, hogy mi őket szeretnénk megismertetni a nézővel, nem a szakkifejezéseket. Ugyanis ha nem értenek meg, nem fognak elismerni. Ez bejött. Kimagasló nézettséggel mennek az adások, így tényleg van értelme csinálni. Jelenleg én vagyok az egyetlen nagykövete a magyar erdőknek, és nemrég a Soproni Egyetem nagykövete címmel is megajándékoztak.

MIÉRT NEM ERDŐPUSZTÍTÓ AZ ERDÉSZ ÉS GYLKOS A VADÁSZ?

Sokaknak azért van negatív véleményük erről a két szakmáról, mert csak az irtást, pusztítást látják meg belőlük. Világhírű színészek is elképesztő, hihetetlen dolgokat tudnak nyilatkozni. Szerintem legyünk annyira empatikusak, hogy gondolunk a következményekre is: ha nem lövik ki a vaddisznót, nem ritkítják a szarvast, őzet, három év múlva mit eszünk? Az állatok természetes élőhelyét, a túlszaporodást, a fajok fennmaradását kezelni kell. Egyébként a második világháború alatt szinte az összes vadat kiirtották Magyarországon. Az egyetlen pozitív dolog, ami aztán a pártállam idején történt, hogy privilegizálták az egész ágazatot – ennek az öncélú dolognak köszönhető, hogy újra kialakult és mára hatalmas vadállományunk lehet. Nézzünk csak meg egy trófeaszemlét a világ bármely tájáról: az első húsból tizenhét biztosan magyar lesz.

HA PEDIG AZ ERDÉSZEKRE GONDOLUNK, SOKAN MEG SEM ÉRIK A MUNKÁJUK GYÜMÖLCSÉT, MÉGIS MINDEN NAP DOLGOZNAK ÉRTE, HISZNEK BENNE. AZ ERDŐ ÉS A SZAKRALITÁS TEHÁT A MÉLYBEN ÖSSZEFORR.

Igen, ők tökéletesen tisztában vannak azzal, hogy a jövőnek dolgoznak. Az erdészet fontosságát, a vadászat lényegét a forgatások során ismertem meg igazán. Ahhoz viszont, hogy a nézők elfogadják ezeket a hivatásokat, finoman kell átadni a fontosságukat. Szerintem hit nélkül semmi nem működik. Az a minimum, hogy hiszünk abban, amit cselekszünk. Különben nem jöhet létre. ■

Reviczky Gábor 1973-ban végezte el a Színház- és Filmművészeti Főiskolát; pályafutása során számos szerepben nyugtázta le a közönséget. A Kossuth- és Jászai Mari-díjas színművész a magyar horgászat és a magyar erdők nagykövete

Mezítláb a rengetegben

Dános-Krajczár Orsolya környezetgazdálkodási és természetvédelmi mérnök, erdőpedagógus, a hármashatár-hegyi Erdő Ajándéka Erdei Iskola munkatársa, két gyermek édesanyja

Szöveg: **Weisz Teodóra**
Fotó: **Muray Gábor**

Az erdőt is utolérte a szakszerű 21. század, amely minden jelenséghez szakembert rendel. Erdőfürdő, erdőterápia, erdőpedagógia – ismerkedünk az új fogalmakkal. Ennyire messze jutottunk a természettől, hogy tanítani kell, hogyan járjuk az erdőt? Dános-Krajczár Orsolya – aki harmadik diplomája szerint erdőpedagógus – úgy véli, az erdei sétákhoz nem szaktudásra van szükség.

„Február vége felé már a meleg időre vágyom, hogy levehessem a cipőmet, és úgy sétálhassak végig egy napos, finom, meleg, kicsit poros, apró faágakkal vagy puha avarral borított erdei úton. De nem mindenki érez így, esetleg eszébe sem jut kipróbálni. Ilyenkor jó, ha van valaki, aki megmutatja, hogy ezt lehet” – foglalja össze erdőpedagógusi szemlélete lényegét Orsolya. Úgy gondolja, amire a szakvezetésekén vállalkozik, inkább kísérés, mint vezetés. „Persze néha az erdei iskolába érkező gyerekekre legszívesebben ráönténém mindazt, amit az erdei körforgásokról, a talajtakaró szerepéről vagy a talajképző kőzetekről tudok, de igyekszem visszaszorítani az információt, és inkább a töltekezést adni ajándékba. Az élményt, hogy az erdő befogad.”

Orsolya egy középiskolai irodalomórán jött rá, hogy nem elemezgetni szeret, arra vágyik, hogy olyan munkája legyen, amely az értékek felfedezésére és élvezetére épül, mert ez teszi boldoggá. Környezetgazdálkodást, aztán természetvédelmet tanult, ezek vezették el az erdőpedagógiához. „Hálás vagyok, hogy a hivatásom a gyönyörködés lett a legszebb dologban, a teremtett világunkban.”

Kisfia születése után erdei baba-mama séták szervezésébe fogott. „Adva volt, hogy mi ketten sok időt töltünk a természetben, de tudtam, hogy kevesen vannak, akik egyedül járják az erdőt a babájukkal.” A kismamák többnyire elszigetelve érzik magukat otthon, Orsolya őket szeretné kimozdítani, ezért a baba-mama sétái mindig kicsit lazábbak, mint a többi vezetett túra. A fő cél a közösségi élmény és a szabadság megtapasztalása.

Orsolyát a mesékből ismert sötét rengeteg sem rettent. „Nemrégiben megkérdezték tőlem, mit jelent nekem az erdő, mondjam meg, akár csak egyetlen szóval. Nekem az otthonosság jutott eszembe. Az erdő nekem otthonos, éjszaka is.” Receptre írta fel mindenkinek, aki a vadállatoktól retteg, gondoljon egyszer bele, hogy az erdei állatok mennyire félhetnek tőlünk. A gyerekek nem félnek, vágyanak a találkozásra, azt szeretnék látni, hogy népes az erdő. „Amikor alsósokat viszek sétálni, olyan úton megyünk, ahol látjuk a vadak nyomait, meg tudom mutatni nekik például a borzvárat a Hármashatár-hegy lábánál, aztán látunk mókust, hollót, feketerigót. Persze az volt az igazi boldogság egy másodikos osztállyal, amikor láttunk egy eliszkoló vaddisznót.”

Hogyan járjuk az erdőt kisgyermekes szülőként? Az erdőpedagógus úgy gondolja, nem kell hozzá több ismeret annál, amennyivel egy átlagos felnőtt rendelkezik. Arra biztat, hogy merjünk kimenni együtt, és csak úgy ott lenni. Jelen lenni. Mondjuk el a gyerekeknek, amit érzékelünk, és velük is mondassuk el, amit az illatokról, a neszekről és a látványról megtapasztalnak.

Az erdő gyógyít, finoman és lassan alakít, vallja Orsolya, és ennek magyarázatához nem kell ezotériába hajló összefüggéseket keresni. „A gyerekeknek is megemlítem, hogy nemcsak nagy poén az őszi avarral dobálózni, és nem véletlenül szeretik földobálni, hanem mert apró anyagok kerülnek belőle a levegőbe, amelyek boldogsághormonokat szabadítanak fel. Az avarillatot is ezért szeretjük. Ahogyan az eső utáni illatot is. Ha eső jön, az bő termést jelent, biztonságot. Az életet magát.”

Ahol a külső és a belső csend egybeér

Szöveg: Farkas Anita
Fotó: Hölvényi Kristóf

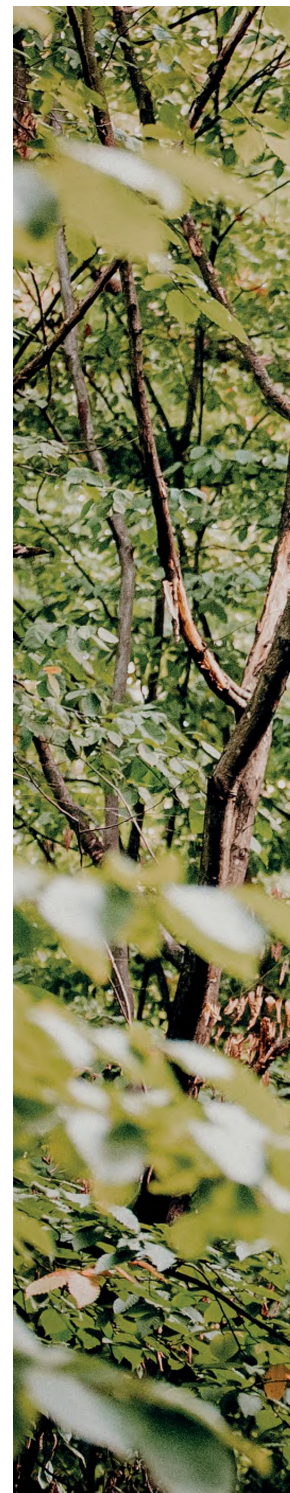
Luxuskabin vagy saját kilátótorony – sok más mellett e lehetőségek közül is választhat az, aki éppen a Bükk hegység lábánál, közelebből Noszvajon szeretne elbújni a világ elől. Az Eger melletti település néhány éve országos hírnévre is szert tett: 2017-ben itt készültek el a szálláshelyként működő lombházak első generációs hazai prototípusai. A telektulajdonosok ötletét az Arkt Építész Stúdió vezetői, Fábián Gábor és Fajcsák Dénes álmodták valósággá, a közös projekt olyan sikeres lett, hogy két évre rá felavatták az erdőbe magától értetődő természetességgel simuló épületek második, továbbfejlesztett nemzedékét is. A két típus formavilága merőben eltér, ám a megrendelők és az építők filozófiája mit sem változott: valódi természetközeli élményt kínálni úgy, hogy közben a látogatóknak ne kelljen lemondaniuk a civilizáció vívmányairól se.

„A lombházaknak az utóbbi években nagy divatja lett szerte a világon, különösen a fára épített verzióknak, így kezdetben a tulajdonosok is ebben gondolkodtak. Mivel volt még egy fontos kérésük, miszerint a végeredménynek szállodai szoba minőségűnek és kényelműnek kell lennie, mérlegelve az adottságokat és a lehetőségeinket, a fára való építést elvetettük. Így született meg a kabinok ötlete, amelyek fák által szorosan körülölelt apró tisztásokon, karcsú lábakon állnak. Az élmény, hogy szinte fent van az ember a lombok közt, ezáltal megmaradt” – magyarázza Fábián Gábor, az Arkt egyik alapítója.

Persze ha valaki most a romantikus regények fagerendás erdei házikóit képzelné maga elé, nagyot tévedne. A fa és üveg kombinációjából felépült egységek leginkább a skandináv letisztultságot idézik. Az építéseknek nemcsak e stílus eleganciát, időtlenséget sugalló üzenete volt fontos, hanem az is, hogy a környezeti terhelés minél kisebb legyen. Ez vitte őket a fa mint fő alapanyag használata felé is – bár ez egy erdőben talán adja magát –, és arra is gondot fordítottak, hogy ha majd a jövőben már nem lesz szükség a szálláshelyekre, szinte teljesen visszaállítható legyen az eredeti állapot. A nagy terhek miatt talajcsavarok helyett beton pontalapok készültek, cserébe viszont az első fázisban egy fát sem kellett kivágni, és a másodikban is csak egyetlen, beteg példány esett áldozatul.

„Az első lombházak egy év alatt behozták az árukat, így jött a következő kérés, hogy alkossunk két új, az eredetiek világához illeszkedő, azzal egységes, mégis karakteresen más épületet. Korábban tulajdonképpen »csak« lábakon álló szállodai luxusszobákat terveztünk, másodsorra a megnövekedett költségvetés és bizalom révén nagyobb teret kaptunk. Ennek eredménye a két kilátótorony a minden irányban nyitott üvegfelülettel, összeolvasztva a kint és bent élményt: a vendég egyszerre lehet mindkettőben, akár a faházból néz ki, akár az erdőből néz be. A tér-élményt szokatlan módon függőlegesen megnyújtottuk, mintha egy lépcsőház lenne, amelynek a pihenőin helyeztük el a különféle funkciókat, a lobbit, az infrasaunát, a teakonyhát, a háló- és fürdőszobát és a spirál legtetetjén a csúcspontot a jacuzzival” – mondja Fábián Gábor.

Szerinte a siker titka többek közt ebben a túlzott felszereltségben rejlik. Külföldön népszerűek a teljesen puritán lombházak, amelyekben sem tévé, sem wifi, sőt a többségükben tisztálkodási lehetőség sincs, kizárólag a természet közelsége a lényeg, a magyar közönség, egyelőre úgy tűnik, ennél több kényelemre vágyik. ■

Az Arkt stúdió építészei, Fábán Gábor és Fajcsák Dénes tervezte noszvaji lombházak megmutatják, hogy a természet iránti alázat és az építészeti csúcsmínőség egyáltalán nem zárják ki egymást

Egy erdő emléke

Szöveg: Gyórfy Ákos

Tizenkét éve élünk egy erdőben. Pontosabban egy hajdani erdőben. Vagy talán még pontosabb úgy, ha azt mondom: egy erdő emlékében. A Kismaros fölötti dombokat valamikor kiterjedt erdők borították. Leginkább csertölgyek, kocsánytalan tölgyek és gyertyánok, az északra néző, hűvösebb oldalakon bükkösök. Elszórtan, magányosan hegyi juharok, vadcseresznyék, hársfák. Ebből a hajdani, összefüggő vadonból mára csak foltok maradtak. A házunk a hajdani erdőben áll. A kertben három csertölgy, a legnagyobb legalább húsz méter magas. Hetvennyolcvan éves lehet. Volt még egy negyedik, dupla törzsű csertölgy is a kert alsó, meredek részén, de néhány évvel ezelőtt egy májusi vad vihar után kidőlt. Először nem vettem észre. Ma sem értem, miért. Nem voltam otthon, amikor kidőlt. Hazaértem, tettem-vettem, leültem a számítógép elé, és kinéztem az ablakon. Túl nagy volt az ég, túl sok volt a fény a kertben. Megszoktam, hogy miután belombosodnak a fák a kertben és a kert környékén, állandósul a félhomály. Egy halványan derengő, zöld búra borul ránk májustól októberig. Mintha víz alatt élnénk, egy másik időben. Ezt a másféle időt én már korábbról, a gyerekkoromból ismertem, de a feleségemnek évek kellettek ahhoz, hogy megszokja ezt a növényi derengést, a nagy fák néma közelségét. Mintha kiszakítanák az embert az odalenti világból. Aki urbánus környezetben töltötte élete nagy részét, eleinte úgy érezheti, lassan megfullad a sűrű lombok alatt. Itt fogok elenyészni a nagy csendben, végleg kizártam magam abból, amit mások életnek neveznek. Vannak, akik soha nem tudnak hozzászokni, és vannak, akiknek előbb vagy utóbb sikerül.

Volt egy égdarab a kert fölött, amit addig soha nem láttam. Hogy került oda, hol volt eddig? Akkor fogtam fel, hogy hiányzik egy fa a kertből, terebélyes koronája helyén most lassan sodródó báránnyelűket láttam. Lerohantam a kertbe, és

vége felfogtam, hogy a dupla törzsű cserfa kidőlt, jó darabon kidöntve a kerítést. Akkoriban még nem volt láncfűrészem, egy ismerős segítette felvágni a törzset. Amikor közvetlenül a gyökérzete fölött belevágott, a víz szinte szökőkútként tört fel belőle. Egy ekkora fa ilyenkor, májusban megdöbbentő mennyiségű vizet képes felszívni a talajból. Mintha a szemünk előtt vérzett volna el. Legalább két hónapig fűtöttem vele azon a télen. A cserfa jellegzetes, nyers, savanykás illata sokáig ott maradt a kertben. Hajnalonta volt a legerősebb az illat, az egész ház tele volt vele. A mellette álló, jóval kisebb fa azóta igyekszik elfoglalni a kidőlt cser helyét. Lombja lassan kitölti az űrt. Szemmel alig követhető folyamat. Leginkább fotókon látom, mennyit nőtt azóta. A szabadon maradt égdarab azóta sem tűnt el teljesen, noha évről évre kisebb. Valószínűleg az idei nyár volt az utolsó, amikor még láttam, mert lassan újra összeérnek a lombok, és ismét ránk borul a halványzöld derengés.

Amikor ideköltöztünk, eleinte csak pusztítottam. Teret akartam, tágasságot, fényt. Ma sem bocsátom meg magamnak, hogy a kert aljában álló mezei juhart kivágtam. Ahogy azt sem, hogy a kerítés melletti magas vadcseresznye oldalágát brutálisan lefűrészelttem. Mentségemre csak azt hozhatom fel, hogy a feleségem izolációs szorongását akartam oldani ezzel. Hogy ne boruljon rá minden irányból a fák sötét árnyéka. Sok év eltelt azóta, és most már hagyok mindent nőni a maga ritmusában. A földre hulló temérdek makkból csemeték százai bújnak elő. Hadd bújjanak. A madáretetőbe kirakott diók közül némelyiket elfelejtették elvinni a mókusok, belőlük is diófák sarjadtak ki. Ültettem két kocsánytalan tölgyet és egy gyertyánt. Az Alacsony-Tátrából hoztam két kis lucfenyőt. Valószínűleg nem érem meg, mire nagy fák lesznek. Ahogy az egyelőre még alig egy méter magas gyertyán árnyékában sem időzhetek már. A fák lassan nőnek. Nagyon lassan, nem emberi

ILLUSZTRÁCIÓ: MESZLENY ANNA

léptékek szerint. És az sem biztos, hogy életben maradnak. Az egyre melegebb nyarak, a szárazságok, a hóhullámok könnyen kivégezhetik őket. Egy bükköt azért még szeretnék, de valószínűleg elkéstem már vele. A bükkhöz valamiért mindig is vonzódtam, szerelmese vagyok a bükknek. Talán azért, mert a bükkhöz mindig a legmélyebb csend élménye társult bennem. A Magas-Börzsöny bükkösei a táj legelhagyottabb zugai, a legnehezebben megközelíthető erdők. Legalábbis korábban így volt, ma már kevésbé. A hozzáértők szerint a bükk az elsők között tűnik el majd innen. Az éghajlatváltozás néhány évtizeden belül felszámolja a hegyvidéki bükkerdőket, amelyek

átadják majd a helyüket a ma még az alacsonyabb régiókat uraló tölgyeseknek. A Kárpátok fájó hiányát a bükkösök enyhítik valamelyest. Ezek az erdők a távoli havasok atmoszféráját idézik meg, némelyik magaslatról tiszta időben látni is lehet a hajdani Felső-Magyarország sziklás, hófoltos vonulatait.

Az egyik elhagyatott, hegyi utcában, egy dűledező ház mellett áll egy óriási bükkfa, alatta betonból készült asztal, amelyre csempékből sakktáblát rakott ki megálmódója. De évtizedek óta nem sakkozott senki a fa alatt, a ház lassan összedől, a tetőn egyre több lyuk tátong, a betört ablakokon bever a hó és az eső. A sakktáblát ősszel bükkmakk borítja, folyton változó elrendezésben. Mintha egy végeláthatatlan játszma folyna láthatatlan játékosok között, akik olykor dühükben lesöprik az asztalt, hogy aztán megint újrakezdzék a partit.

Egy erdő emlékében élünk. Ahogy telnek az évek, egyre erősebb bennem az érzés, hogy semmi mást nem szeretnék már igazán, csak azt, hogy ez a ránk bízott földdarab legalább nyomokban emlékeztessen hajdani önmagára. Boruljanak fölénk a fák, takarják el mindazt, amit egyre kevésbé szeretnék látni. Nem visszaszorítani a természetet, nem szabályozni, nem dirigálni, nem uralkodni. Lepjen el mindent a borostyán, a vadszóló, a csipkebokor. Legfeljebb egy ösvényt hagyok, hogy lejuthassak a kerti asztalig. Ennél a kerti asztalnál írok majd egyszer egy regényt, legalábbis így tervezem. A regényíró asztal, így hívom magamban. De egyelőre csak a cinkék és a csuszkák üldögélnek rajta, beborítják a lehullott levelek. Most is íródik rajta egy regény, a kert csendes története. És talán soha nem ülök oda regényt írni, csak távolról figyelem, ahogy egy befejezhetetlen történet fejezeteit radírozza folyton egy fényektől átjárt, hatalmas kéz. ■

The background of the page is a dark, muted brown color. It is adorned with several ornate, light-colored wall decorations. At the top center, there is a large, intricate piece featuring a lattice pattern and a central floral motif. To the right, a portion of a chandelier with multiple glass prisms and a central circular element is visible. At the bottom center, another large, ornate piece mirrors the top one. In the bottom left corner, there is a smaller, floral-shaped decoration. A thin, vertical white line runs down the left side of the page, passing behind the text.

AFALAK EREJE

Fotó: Folcházi Árpád

A CSODÁK KASTÉLYA

Szöveg: **Ferenczi-Bónis Orsolya**

Fotó: **Földházi Árpád**

2021 májusában nyitotta meg kapuit a Nemzeti kastélyprogram és nemzeti várprogramban újjászületett tatai Esterházy-kastély – azóta több mint huszonötezen látogatták meg.

Pálházy Nándor kastélyigazgatóval és Kövesdi Mónika kurátorral a főúri lak fénykoráról, a földet körbeutazó, mesélő tárgyakról és új terveikről beszélgettünk.

Az Esterházy-kastély Tata belvárosában, a várszomszédságában, az Öreg-tó mellett áll. Amikor Esterházy József 1727-ben megvásárolta a tata-gesztesi uradalmat, a család az idők során lakhatatlanságig rombolt várat akarta lakóhellyé alakítani, ám végül új kastély építése mellett döntött. A Fellner Jakab tervei alapján emelt épület harmonikus, otthonos méretű és végtelenül barátságos kastély lett, hatalmas uradalom vette körül gazdasági és melléképületekkel, istállókcal, valamint kulturális központtal, amelyhez színház- és hangversenyterem tartozott. Fellner Jakab vízesárkon átvezető híddal és vörösmárvány keretes kapubejáróval végül még a romos várat is az épületegyütteshez illesztette.

Az újjászületett kastélyba belépve a lépcső egyik oldalán a szalonok, a másik oldalon a grófi lakosztályok fogadnak. A kiállítótereket bebarangolva megismerhetjük az Esterházyak történetét, betekintést nyerhetünk a főúri család közéleti szerepébe, s közben mindvégig azt érezzük, hogy valódi otthonban járunk. „A lakosztályok berendezése során nem az volt a célunk, hogy elzárjuk és megvédjük őket, hanem hogy a látogatók olyan termekbe léphessenek be, ahol a függönytől kezdve a kandallórácson át a parázsfogóig minden kis tárgy az otthonosság érzetét kelti” – mondja Kövesdi Mónika művészettörténész, a Kuny Domokos Múzeum muzeológusa, az újjászületett kastély kiállításának kurátora. Valóban, az

*„Az otthonosság érzete járja át az épületet,
a korhű berendezés az Esterházy család
mindennapjainak hangulatát idézi meg”*

A NÖF Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. által koordinált Nemzeti kastélyprogram és nemzeti várprogram keretében elsőként a tatai kastély nyitotta meg kapuit. Minden korosztályt élményekkel várnak, a múzeum-pedagógiai foglalkozások, a tematikus tárlatvezetések, a tárlatvezető alkalmazás egyaránt segíti a kultúrában és a történelemben való elmélyülést. Az épület hetven százaléka kiállítás, harminc százaléka mindenki által látogatható köztér. A Salon kávézó mellett ajándékbolt, rendezvénytér teszi alkalmassá a kastélyt különféle események befogadására

otthonosság érzete járja át az épületet, a korhű berendezés az Esterházy család mindennapjainak hangulatát idézi meg. „Archív felvételek alapján dolgoztunk – magyarázza a kurátor –, a grófnői lakosztály berendezését például teljes egészében sikerült rekonstruálni.” A meghitt hangulatú szoba enteriőrjét különösen megkapóvá teszi a bölcső, amelyben utoljára Esterházy (V.) Ferenc felesége, Zichy Mária grófnő ringatta fiukat, Miklóst. „A kastélyt bejárva a vendégek betekintést kap-

hatnak egy mítoszba – teszi hozzá Pálházy Nándor kastélyigazgató. – Mire odaérnek a grófné lakosztályához, már tudják, hogy kik is voltak azok, akik ezt az épületet építették, ezeket a tárgyakat kiválasztották.”

DIPLOMATÁK, LOVASOK, MŰVÉSZEK

Hat évvel ezelőtt Várkonyi Gábor történész indította el a munkát, mellette társkurátorként Kövesdi Mónika azt a feladatot kapta, hogy a hiteles tár-

Az újjászületett főúri lak berendezése során úgy érezték, Ferenc József alakja nem jelenik meg fontosságához mértén, pedig valamikor életnagyságú festményeken ábrázolták a kastélyban. A tatai múzeumban fellelhető volt egy terrakotta mellszobra, ám töredékes állapotban, a fej nyaktól hiányzott. Pótlásával egy kortárs szobrászművészt bíztak meg, a restaurált mellszobor immár a kávézó kandallóján tekinthető meg

gyakból összeillő szobabelsőket alkosson. A tárgy-gazdag kiállításokat belekomponálták a termekbe, s a család történetén keresztül élénk tárul az ország története is, hiszen az Esterházyak mind Mária Teréziának, mind Ferenc Józsefnek bizalmi emberei, diplomaták voltak. Számos történelmi esemény is zajlott a falak között, emléküket a kastélyba visszaszámazott beszédes tárgyak őrzik.

Az épület fénykora az Osztrák–Magyar Monarchia idejére esett. Ezt az időszakot Esterházy Miklós József gróf neve fémjelezte, aki szenzációs lovasként, a királyi–királynői falkavadászatok vezetőjeként korának valóságos sztárja volt, és Tatát a Monarchia társasági életének és lovassportjának központjává tette. Ferenc József négy alkalommal is járt itt, s a tatai helyszínt választotta ki 1897-ben arra a hadgyakorlatra, amelyre meghívták II. Vilmos német császárt is, aki szintén napokig a kastélyban tartózkodott.

A kastély számos más fontos esemény helyszíne is volt. I. Ferenc császár és király a kastélykápolna feletti kis toronyszobában írta alá a schönbrunni békeszerződést 1809-ben. Az Esterházyak nemcsak a tintát és a tollszárat őrizték meg, hanem a termet is teljes berendezésével együtt – a megújuló kastélyba a család másik ágától kerülhetett vissza a békeokmány aláírásának asztala. Az Esterházyak a végsőkig hűségesek maradtak az uralkodócsaládhoz, így nem volt véletlen, hogy amikor IV. Károly 1921-ben Magyarországra jött, hogy visszaszerezze a trónját, a fiatal Esterházy (VI.) Ferenc csatlakozott hozzá. Tatán találkoztak, és a vesztes budaörsi csata után IV. Károly a kastélyba tért vissza, végül itt tartóztatták le.

ÉS AKKOR ELKEZDTEK JÖNNI A CSODÁK

A felújításnál a 19. század végi rokokó és XVI. Lajos-stílusú berendezés helyreállítását tűzték ki célul, ám hiába állt rendelkezésre a kastélyleltár az utolsó évből, 1941-ből, a rajta szereplő tárgyaknak nyoma veszett. A Kuny Domokos Múzeumból kerültek elő kincsek, de nem voltak elengedők a kastély berendezéséhez – ekkor elkezdtek jönni a csodák. Kiderült, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumban is őriznek huszonnégy olyan festményt, amely a tatai kastélyból került oda, köztük a vezekényi hősökkel, az egy csatában egy órában elesett négy Esterházy fiú arcképével. Egy régi ősgaléria-sorozat darabjaiként a folyosón függtek, és pontosan a helyükre kerülhettek vissza.

Szépen gyarapodott a gyűjtemény, újabb és újabb tárgyak bukkantak fel és érkeztek meg.

*„Vannak olyan emblematikus tárgyak,
amelyek magukba sűrítik a kastély
és a család történetét”*

Az emeleti díszebédlő aranyozott, cirádás faburkolatát úgy készítették, hogy magába foglalja a kiválasztott családi arcképeket – de az arcképek nem voltak meg. Újabb csodaként a Magyar Nemzeti Múzeum anyagából újabb öt festmény került elő.

A 19. században kulturális központtá emelt kastélyban egyaránt fontos volt a zene-, a szín- és a képzőművészet, Tatán ringott a magyar kerámiagyártás bölcsője is. A grófnak saját kerámiagyára volt – rajta kívül csak a császárnak volt hasonló üzeme. Kulturális szenzáció, hogy egy nemzetközi aukción rábukkantak az egyik olyan porcelánkészletre, amelyet Fischer Mór festett Tatán, ez szintén visszakerülhetett a kastélyba. „Jelentős műtárgybeszerző csapat dolgozik szakértőkkel, műtárgyvadászokkal, hogy a kastélylista minél több eleme visszakerülhessen eredeti helyére” – említi az igazgató. A kurátor a restaurátorcsapat munkáját emeli ki, amely a stukkóktól kezdve a képkereteken át a festmények felületéig mindent helyre tudott állítani. „Óriási összefogással dolgoztunk” – összegez. A különböző területek szakemberei kiegészítették egymás munkáját, és rengeteg segítséget kaptak a NÖF Nkft.-től.

Az Esterházy családtól sok segítség érkezett arra nézve, hogy hol találják meg az adott tárgyat – így került vissza a kastélyba többek között a címeres intarziával díszített asztal, a címerrel ékesített óra, csodálatos komódok és festmények. A berendezéssel már megvoltak, amikor megérkezett Ausztráliából, Francesca Esterházy Blackwelltől három fenyőfa láda. Az utolsó Tatán élő gróf lányának köszönhetően kiemelt jelentőségű műtárgyak kerülhettek vissza a kastélyba.

MESÉLŐ TÁRGYAK

A műemlékvédelmi helyreállítás, az eredeti barokk és rokokó tárgyakkal gazdagon berendezett szobák, szép és hiteles enteriőrök mellett interaktív tartalmak teszik teljessé a kastélyélményt. „Igyekszünk élővé tenni a kastélyt, olyan helyé, ahol mindenki jól érzi magát – mondja Pálházy Nándor. – Folyamatosan készülünk újdonságokkal, friss ötletekkel.” Az egyik új terv az ezüstkamra létesítése, amelynek lehetőségét az a tizenhétgyöngyű ötvöstárgy adja, amely szintén Ausztráliából érkezett vissza. Minden nagy család kastélyában volt ezüstkamra, most viszont az egész Kárpát-medencében nincs egy sem, a legközelebbi Bécsben van, a császári ezüstököt mutatja be. Az ezüstkamrák tárgyai tűntek el leghamarabb 1945 táján, aztán később felbukkantak a nagy

aukciókon; a címereket szerencsére nem lehetett lepolírozni róluk.

A grófnő ládáiból előkerült darabok a hajdani ezüstkamra hírmondói. Esterházy (V.) Miklós lánya számos műtárgyat juttatott vissza ausztráliai otthonából. Az inventáriumból tudható, hogy egykor több száz ezüsttárgy volt, köztük olyan sokdarabos szettek, mint a hatvanszemélyes evőeszközkészlet. „Képzeljük el, ahogy annak idején Zichy Mária, Francesca Esterházy Blackwell nagymamája ládába csomagoltatja, amit el tud vinni magával, a szörnyűségeket, amelyek később bekövetkeztek, még csak is nem sejtve. A ládák először Ausztriába, aztán Liechtensteinbe, majd Ausztráliába érkeztek, hogy aztán a földet körbejárva kerüljenek ide” – jegyzi meg Kövesdi Mónika. Az egyik vitrinben Zichy Mária úti keresztje is megtalálható, amely szintén a földet megkerülve pihenhet meg itt.

Vannak olyan emblemikus tárgyak, amelyek magukba sűrítik a kastély és a család történetét. Az egyik ilyen tárgy Esterházy János portréja. Ő a tatai grófi ágba tartozott, és mivel nem volt elsőszülött, megengedhette magának, hogy szenvedélyének, a színészetnek éljen. Egész alakos portréját is színházi jelmezben, Friedrich Schiller *Fiescojának* főszereplőjeként festette meg magáról. A gróf korán meghalt, de később is készítették róla családi arcképeket – mindegyiken az egész alakos portré művészies fejtartásával, sőt a jelmezhez tartozó körgallérral örökítették meg. Az eredeti festmény eltűnt, a művészettörténet a róla készült metszet alapján tartja nyilván. A grófnő ládáiból ez a mezzotinto is előkerült, most a zeneszoba falán tekinthető meg.

„Még mindig vannak csodák a grófnő ládáiban, köztük textilek, nem is akármilyenek – meséli a kurátor. – Gyönyörű, élénk tojássárgaszínű selyem, kicsit töredezett, hiszen legalább kétszáz éves, gazdagon hímezve ezüsttel, az alaphoz varrt ezüstszalagocskákkal, ezüstlapocskákkal.” Annyit tudtak róla, hogy „koronázási szövet”. Az Esterházyak természetesen ott voltak díszmagyarban Ferenc József koronázási ünnepségén a budavári templomban, ez azonban nem ruhából való darab, hanem a trón fölé készített baldachin szövete, amely csakis uralkodói ajándékképpen kerülhetett a családhoz. Beszédes tény, hiszen ilyen emléket csakis az a család örízhetett meg, amelynek tagjai a 18. század közepétől kezdve nemzedékeken át bizalmi emberként álltak közel az uralkodóhoz. ■

A HELY SZELLEME
A C.SEND
KAPUJA

Egyeseket a fővároshoz való közelsége, másokat épp az attól való távolsága, a zajból a csendbe kilépés vonz. Van, aki rejtekhelyet, más országos hírnevet épít itt magának. Élnek erre évszázados értékek őrzői, ősi tudás újrafelfedezői és saját álmok szövői is. A Gerecse – ahol a források vize és a zarándokutak csendje a sasbércek világával találkozik – nem hivalkodó. Békés, zsigeri, befogadó.

A SZALÉZI BÖLCSŐ

Szöveg: **Meszleny Zita**

Fotó: **Földházi Árpád**

Péliföldszentkereszten nemcsak meg-, hanem újra is alakult a magyar szalézi közösség. A Gerecse békéjében fekvő rendház szellemi erőmű, zarándokhely, kirándulók célpontja, csendes lelkigyakorlatok és derűs ifjúsági események színtere is egyben.

„Itt magasodik mellettünk az Öreg-kő, amelynek sziklái közt fészkel a kerecsensólyom. A hagyomány szerint róla kapta nevét a Gerecse. A hegy barlangjaiban pedig arra utaló nyomokat találtak, hogy egykor ősemberek lakták. Mintha lenne a helynek valami olyan szellemisége, ereje, amit az ember ősidők óta keres, és itt meg is talált” – tart érkezésünkkor rögtönzött idegenvezetést Gadácsi Péter, a szaléziak által működtetett péliföldszentkereszti Gerecse Natúrpark Látogatóközpont vezetője.

Mint megtudjuk tőle, egykor Péliföldszentkereszt mellett haladt el a limes, ami miatt római villa is állt a közelben. Ha elég mélyre ásunk az ekék, néhány cserépdarab ma is kifordul a földből. A 11. században a területet a Pél nemzetség birtokolta, innen a település nevének első fele: Péliföld. Rövidesen pedig a -szentkereszt elnevezésre is magyarázatot kapunk, amikor csatlakozik hozzánk Andrásfalvy János szalézi tartományfőnök. Ő, mielőtt alaposabban megnéznék a látogatóközpontot, a szomszédjában álló templomon és rendházon

vezet végig, megismertette velünk az épületek alapját adó szalézi lelkiséget.

A környék évszázadok óta spirituális központ – már a középkorban is állt itt templom –, ám akkor vált igazán azzá, mikor 1730-ban csoda helyszíné lett. Egy sántán született gyermek ivott a péliföldszentkereszti forrás vizéből, és meggyógyult. Ekkoriban került ide Jézus keresztjének egy egészen apró darabja, amelynek hitelességét a pápa igazolta 1735-ben, amikor a ma látható templom is épült. Az idők során a hely szellemét pálosok, majd nazarénusok is őrizték, de végül a szaléziak lelték itt otthonra.

Péliföldszentkereszt a magyar szalézi bölcső. Szerzetesei ugyanis 1913-ban érkeztek az országba – tudjuk meg a tartományfőnöktől –, de abban az időben Ferenc József nem engedélyezte új rendek megtelepedését. A bíboros azonban titkon felajánlotta nekik a kis kelet-gerecsei zarándokhelyet, gondolván, hogy az erdő mélyén békében munkálkodhatnak a testvérek. Ennek a mozzanatnak állít

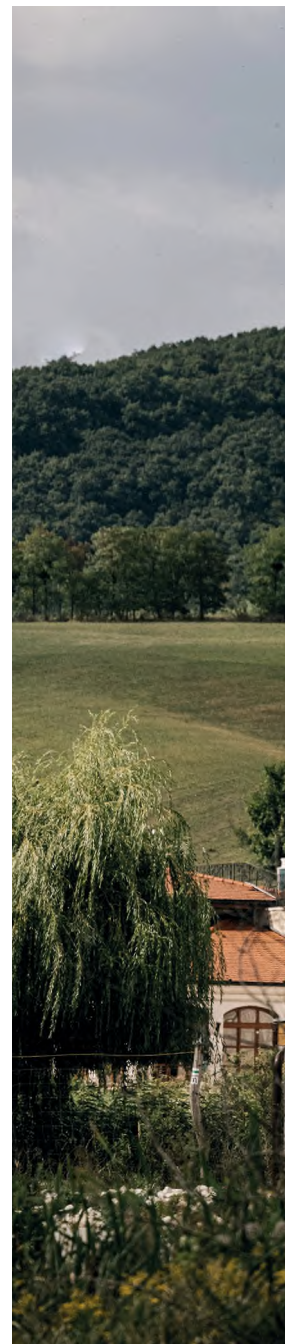
emléket a templom bejáratánál, dús fák rejtekében a „Megérkeztünk, 1913” feliratú szikla. A bíborosnak igaza lett, az uralkodó halála után nyilvánosan működhetett a rend, az ötvenes években pedig csaknem háromszáz szalézi szerzetes szolgált itthon.

Hogy mit is jelent a szaléziak esetében a szolgálat, arról János atya már a hívogató, halványsárga templomban mesél. A szerzetesrend alapítása Bosco Szent János, Don Bosco nevéhez fűződik, aki saját és közössége céljává a fiatalok oktatását és nevelését tette. Mindezt egyszerű, derűs, kreatív légkörben, de mély lelki életből táplálkozva képzelte el. „Don Bosco azt tanította, és mi is azt szeretnénk megmutatni a fiataloknak, hogy lehet szórakozni Isten megbántása nélkül is. »Kiabáljatok, ugráljatok, csak bűnt ne kövessetek el!« Így nevelte Isten szeretetére a gyerekeket. Szabadon, mégis az önismeretre, lelkiismeretességre sarkallva, mert tudta, ha önmagukkal tisztában vannak, akkor a többi is menni fog. Ez a hozzáállás az alapítónk hatalmas ajándéka, amit máig csodálunk” – vallja a tartományfőnök.

Don Bosco nevelési stratégiájának – amely alapján a szalézi iskolák, óvodák, ifjúsági közösségek

máig működnek – másik fontos eleme a megelőző módszer. „Ennek a jelenlét a kulcsa. Jelen vagyunk a fiatalok tevékenységeiben, a mindennapjaikban, a játékokban. Elérhetők vagyunk, ami által ki tud épülni az a bizalom, ami látni engedi az örömeiket, fájdalmaikat. Ezáltal hamar fel tudjuk ismeri, ha valami gond van, és jobban tudjuk kísérni őket a Jóisten felé vezető úton. A fiatalok megtapasztalhatják, milyen egy családias, biztonságos közegbe tartozni, milyen felemelő Don Bosco mellett lenni. Az alapítónk személye a Krisztusra mutató légkör szimbóluma, mi pedig éltetjük őt. Rengeteget mesélünk róla, mintha ma is az életünk része lenne. Szerencsére tizenkilenc kötetben megvan minden viselt dolga, ami segíti érthetővé tenni őt az embereknek.”

Talán ez az érthetőség az egyik oka, hogy a szalézi a világ egyik legnagyobb szerzetesrendje. Több mint tizennégyezer tagja harmincmillió gyerekkel foglalkozik harmincnégy országban. Itthon harmincegyen vannak öt rendházban, tizenöt intézményt működtetve és körülbelül négyezer fiatalot nevelve. Ez önmagában is, de a történelmi viszontagságok fényében pláne nagy szó. Az ötvenes

években ugyanis felozlatták a rendet. A testvérek bujkálni vagy külföldre kényszerültek, kínozták vagy méltatlan munkákra kötelezték őket. Aztán amikor a rendszerváltás után újra megkezdheték működésüket, nyolcvanhárom testvér tudott visszatérni a közösségbe, amely együtt küzdött azért, hogy visszakaphassa régi alapításait. Köztük a borzalmas állapotban lévő Péliföldszentkeresztet, amely ismét a magyar rend bölcsője lett. A szalézi identitás, a közösség és az épületek újjáépítésének időszaka következett. Ekkor lépett be János atya is.

„Szerzetes szerettem volna lenni, de még nem voltam benne biztos, melyik rendben van az én helyem. A szaléziak akkor alakultak újra, és nagyon megtetszett az újraindulás reménnyel, lendülettel teli hangulata, így érkeztem Péliföldszentkeresztre.

Persze annak az időszaknak is megvoltak a kihívásai. Az idős, visszatért testvérek hozták a lelki alapot, őrizték a hagyományt, az újonnan érkező fiatalok tele voltak tettvágygal, de tudtuk, hogy egy csónakban, egyfelé evezünk” – mesél az akkori körülményekről a szerzetes, ahogy a templomot körbeölelő rendházat járjuk végig.

Ez a rendház azóta is – ahogy a szaléziak nevezik – szellemi, lelki erőmű. Időről időre mind-egyikük betér ide feltöltődni. A Gerecse erdeinek csendjében tartják nagyobb közösségi eseményeiket is, állandóan pedig öt szerzetes lakja a barátságos rendházat. Három magyar és két missziós – egy vietnámi és egy indiai – testvér. Ők szolgálnak a környező négy falu plébániáin, és közben ellátják a nyergesújfalusi iskolát, illetve oratóriumokat, azaz tanítás utáni közösségi alkalmakat és lelki programokat tartanak. A szerzetesek rengeteg tábort, lelkigyakorlatot szerveznek, és itt rendezik meg minden évben az egyik legnagyobb ifjúsági eseményüket, a Boscofesztet is.

Az ifjúságon kívül is sok elvonulni, elmélyülni, feltöltődni vágyó érkezik Péliföldszentkeresztre. „Korábban Budapesten dolgoztam, és amikor először, egy őszi napon kijöttem ide, éreztem, hogy valami furcsa, feszélyező. Napok, hetek teltek el, mire rájöttem, hogy a csönd az. Hogy mennyire nem vagyok hozzászokva. Magával ragadó a Gerecsének, ennek a környéknek a békéje és harmóniája, otthonérzést ad annak is, aki nem innen származik” – fejtegeti a tartományfőnökkel való találkozó után Gadácsi Péter a hely varázsának magyarázatát, miközben ismét a Gerecse Natúrpark Látogatóközpont felé vesszük az irányt.

Ez a közös tapasztalat is indította a szaléziákat arra, hogy elköteleződjenek a látogatóközpont létrehozása mellett. Olyan természetbe illeszkedő helyet álmódak ide, amely a rend és a hely szellemiségét egyszerre tükrözi. Mint Gadácsi fogalmaz: „A szerzetesek az evangelizációs módszerüket a Gerecse szépségeinek bemutatásával és a természetismerettel ötvözve, azzal összhangban szerették volna megvalósítani.”

A 18. században Péliföldszentkereszten történt csoda színhelyén, a forrásnál ma lourdes-i barlang áll. A szépen kiépített emlékhelynél gyakran tartanak szabadtéri misét

*„A fiatalok megtapasztalhatják,
milyen egy családias,
biztonságos közegbe tartozni,
milyen felemelő Don Bosco
mellett lenni”*

A szándék egy természetvédelmi kiállítás formájában öltött testet. A látogató itt találkozhat a teremtői tervvel, az ember és a világ teremtettségének gondolatával, és ezen keresztül szemlélheti a hegységet is. „Szeretnénk, ha a hely szellemi, lelki és fizikai síkon is feltöltené a látogatókat. A kiállításon kívül ezért vendéglátóteret is működtetünk, számtalan természeti tematikájú programot szervezünk, illetve turistaútjelzéseket is festünk. A cél, hogy jó legyen itt, a szaléziak közelében, a természetben lenni. Ez is egyfajta evangelizáció” – mondja az intézményvezető.

Ahogy vendéglátóinkat hallgatjuk, és egyre mélyebben megismerjük az itt zajló élet rétegeit, úgy tűnik, a natúrpark jelmondata – „Ahol a források vize és a zarándokutak csendje a sasbércek világával találkozik” – tökéletesen jellemzi a Gerecsét. Ám ami Péliföldszentkereszten történik, jóval több mint egyszerű találkozás. A természet és a benne munkálkodó nem csupán egymás mellett vannak jelen, hanem tökéletes harmóniát alkotva erősítik és éltetik egymást. ■

SKANZEN HELYETT ÉLŐ FALU

Szöveg: Tábori Kálmán
Fotó: Földházi Árpád

A Gerecse lábánál, Tata külterületén, Agostyán határában, egy különleges szigeten a történelem, a régi bevált hagyományok és a mai kor lehetőségei találkoznak. Czumpf Attila agrármérnök és humánökológus vezetett körbe minket a Természetes Életmód Alapítvány természetvédelmi és humánökológiai központjában, Európa egyetlen fenntarthatósági mintakísérletének helyszínén, az agostyáni ökofaluban.

„Középkori kávét kérnek, vagy mostanit?” – szegezi nekünk a kérdést Czumpf Attila, miközben, mint egy piknikre, kipakol a vesszőből font kosárából a Mátyás korabeli épületeket idéző házak mellett. „Ebben több a cikória. Ezt ismerték már a középkorban, és amikor az arabok behozták a kávébabot, a kettőt keverték. Egy kicsit gyengébb, mint a mai” – ad támpontot a választáshoz, noha amúgy is a régi

után nyúlnánk. Bádogpohárból isszuk a feketét, miközben házigazdánk bevezetésképpen elmeséli, hogyan alakultak ki a magyarországi élőfalvak, és miként került ő ide.

MINTÁT KÖVETNI, MINTÁT ADNI

Visnyeszéplak, Drávafok, Gömörszőlős, Galgafarm, Krisna-völgy – ezeken a helyeken kezdtek el az agostyánival nagyjából egy időben

ökofalvat létrehozni zömében addig városban élő emberek. Abban mindegyik közösség egyezik, hogy a kiköltözők természetközeli életmódot kerestek, amely nem teszi tönkre a földet, a vizet, a levegőt, és takarékosabban használja az energiaforrásokat. Ám Czumpf Attilának a Természetes Életmód Alapítvánnyal mindezek a célok túl olyan rendszer kidolgozásába kezdtek, amely a régi tudásra és a modern technológiákra épülve a modernkori jogszabályok adta keretek között bárhol megvalósítható, átadható és tanítható. Praktikus kérdésekre próbáltak megoldásokat találni: miként lehet alternatív módon házat építeni, és hogyan érdemes gazdálkodni? Hogyan lehet a területet az eltartóképesség függvényében őshonos állatokkal benépesíteni, termékeiket hasznosítani, és főként egzisztenciálisan milyen lehetőségeket lehet megteremteni? „Egy működő hálózatot szerettünk volna létrehozni. Megmutatni és a környezeti oktatás keretein belül átadni a rendelkezésünkre álló tudást és tapasztalatokat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy ilyen módon éljen az ember. Mert ha csak eljövünk, és elkülönülünk a világtól, ne adj’ isten duzzogunk magunkban a többiek miatt, s téveszmék és rögeszmék alapján kitalálunk valamit, az nem életszerű. Az nem válik a közösség javára” – magyarázza Attila.

Mindezek a kezdeményezések a kilencvenes években indultak. „A rendszerváltás hozott egyfajta minőségi változást az életünkbe. Olyan derűt, fölzsabadult, jó gondolatokat és szenvedélyes cselekvési programokat, amilyenekre korábban nem volt módunk. Ráadásul a kárpótlási jegyek révén lehetőség nyílt arra is, hogy földhöz jusson az ember” – emlékszik vissza a kezdetekre. S hamar megválaszolja azt a kérdést is, a nagyszüleitől örökölt kárpótlási jegyekből miért épp itt, Agostyánban találta meg a legmegfelelőbb helyszínt saját fenntartható gazdaságának kialakítására. „Mivel a mozaikosság az egyik legnagyobb megtartóerő, ökológiai szempontból olyan adottságú területet kerestem, amely az élőhelyet tekintve a legváltozatosabb. Nem elég, hogy szép a környezet, fontos, hogy meglegyen minden, ami a fenntartható gazdálkodáshoz nélkülözhetetlen: megfelelő vízellátás, erdő, szántó, szőlő, gyümölcsös és az extenzív állattartáshoz szükséges szakaszolható legelő.”

SÉTA A TÖRTÉNELEMBEN

Nemcsak ökológiai, történelmi vonatkozásában is különleges a Gerecse natúrparkhoz tartozó, húszhektáros birtok. A vidék ugyanis valaha a Római Birodalom határát jelentő limesen letelepedett veteránok otthona volt. A környékbeli ásatások leletei az írásbeliség bevezetésének időszakáról és a középkori köznemesi életmódról tanúskodnak. III. Béla idejében magiszterek otthonául szolgált, Mátyás király uralkodása alatt pedig az országnádor birtokolta a területeket. A török hódoltság idején elnéptelenedett, majd az Esterházy család német ajkú lakossággal népesítette be. A hely múltjának bemutatása pedig éppoly fontos volt Attila számára, mint a saját önfenntartó gazdálkodásának kialakítása.

„Itt minden megtalálható, ami kell egy falu életéhez – vetíti előre a terület tulajdonosa, amikor a bevezető gondolatok után sétára indulunk –, van kocsmá a középkori fogadóban, épül a templom az Árpád-kori rotundák történelmi hitelességével, és működik egy minősített erdei iskola, amelynek foglalkoztatóhelyisége kultúrházként is szolgál.”

Először a mellettünk lévő, jellegzetes középkori boronaházba lépünk. A fennmaradt írások alapján tudható, hogy Mátyás király tizenkét alkalommal járt Tatán. Ennek a kornak az emléket őrzi a Szép Ilonka fogadó, amely – mint Attilától megtudjuk – a történelmi ökológia keretein belül hiteles. Tehát eredeti helyen, eredeti megjelenéssel és tartalommal épült fel. „Középkori játékokat szoktunk itt tartani játékmesterrel, középkori tánc tanításával és korabeli ételekkel” – meséli, miközben az ajtóból bepillantunk a fogadóba. A hangulatosan berendezett helyiségbe nem nehéz beleképzelni az említett középkori esteket, ahogy a zenészek Bornemisza Péter-, Tinódi Lantos Sebestyén- és Wathay Ferenc-költeményeket adnak elő, miközben a tűzhelyen fő az étel, a kemencében pedig sült a lepénykenyér.

Ahogy a Mátyás korabeli fogadótól az 1200-as éveket felidéző körtemplom felé haladunk, a fákra festett sárga gyöngysor jelzi, itt halad el a Via Margaritarum. A Mátraverebélytől Mariazellig vezető zarándokútvonal Komárom-Esztergom megyei szakaszát maga Attila jelölte ki. Az út jobb oldalán egy autentikus középkori külsejű zarándokház, bal kéz felől pedig az ország első és egyetlen

Az Ágoston-ligeti ökofalu kapujánál felépített, boldog-szomorú Szép Ilonkáról elnevezett fogadó Mátyás király korába repíti a látogatót. A jellegzetes középkori boronaházat Sabján Tibor, a szentendrei skanzen régészeti építészete tervezte. A fogadóban történelmi játékokkal és hagyományos ételekkel idézik fel a középkori Magyarország hétköznapjait

erdei temetkezési helye, az agostyáni emlékerdő, ahol a fák tövében helyezik örök nyugalomra az elhunytak hamvait.

Az erdőn át érünk a terület szakrális középpontjához, az Árpád-kori rotundák hiteles rekonstrukciójához. „A hitelességhez tartozik, hogy a régi körtemplom is egy zarándokút mellett állt” – magyarázza Czumpf, miért húzta a Via Margaritarum vonalát épp erre. A lassan húsz éve épülő körtemplom nemrég kapott tetőt. Azt még nem lehet tudni, mikor lesz kész, de Attila abban biztos, hogy Szent Ferenc tiszteletére szentelik majd fel. „Boldog vagyok, hogy lesz itt egy templom, ami a terület szakrális középpontjává tud válni. Ugyanis ha szakrálisan nem vagyunk organikusak, praktikusan sem

megy” – mondja filozofikusan, miért fontos neki a templomépítés.

AZ ÖKOFALU ELŐSZOBÁJA

Innen enyhe lejtőn ereszkedünk Attila gazdaságába, amit jó okkal nevez az ökofalu előszobájának. A különböző technikával épült házakat ugyanis a Természetes Életmód Alapítvány azért építette, hogy a régi technológiákat a mai kor elvárásainak megfelelően szabványosítsa. Azaz olyan mintaprojekt szülessen belőle, amely követhető és megvalósítható. „Fontos volt, hogy ne skanzen csináljunk, hanem a régi tudás újragondolásával a fenntartható rendszer létrehozását elősegítve törvényes, szabványos, támogatható épületeket mutassunk be” – magyarázza Attila a házak között.

Az erdei iskolába érkező diákok alakor búzából középkori kemencében süthetik meg sajtát kenyereiket. A korban használt gabonát hántolás után eredeti Mátyás korabeli őrlőkővel készítik elő a tésztahoz

Építésük szerint kisebb költséggel jár, hiszen az alapanyagok egy részét, például a vályogot az ember magának elő tudja állítani.

A kísérleti telepen a vályogtechnikák létesítmények csaknem mindegyik típusa fellelhető a rakott vályogtéglastól a szalmabáláson át a rakott falú, úgynevezett fecskeházig. Ezeket mind kísérletként emelték, ám ma már van olyan technika közöttük, amelyet a Műegyetemen is tanítanak. Miközben ezt mondja, mintha megrendezte volna, zsebéből a *Mekk Elek, az ezermester* című mese zenéje szólal meg, amin előbb jót derülünk, ám miután leteszi a telefont, azonnal megmagyarázza: „Ez figyelmeztet arra, mennyi hibát elkövettünk, mialatt létrehoztuk a gazdaságot. Sok jónak tűnő ötletből menet közben derült ki, hogy tévút. Persze ezek a tapasztalatok is hasznosak voltak, hiszen a mi hibáinkból mások is tanulhatnak.”

A természeti nevelés mellett a tapasztalatok továbbadását is hivatott teljesíteni az itt működő erdei iskola és képzési központ, ahová érkezünk. Az iskola termében Attila szemléletes performansszal foglalja össze a hely küldetését. Egy különleges fejfedőt, egy aranyozott majomszobrot és egy jégcsákányt vesz a kezébe. Mint megtudjuk, a kalap az afrikai dogonok jellegzetes viselete. Ők a Száhel övezetben élnek, amely a globális felmelegedés miatt már alig élhető. A kalap tehát arra emlékeztet

minket, ne jussunk el odáig, hogy a mi élőhelyünk is sivataggá váljon. Az aranyozott majom pedig a világ egyik legveszélyeztetettebb élőlényére utal, amelyből már csak néhány tízezer van. „De tudják, melyik az ennél is veszélyeztetettebb élőlény? – kérdezi, hogy azonnal meg is felelje a kérdést: – A tájban élő ember. Hiszen olyan kevés van belőle, hogy még program sincs a megmentésére. Táj is alig van már. A jégcsákány pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy ha nem teszünk valamit, bortal üthetjük a sarki jég nyomát.” E minielőadással az erdei iskolába érkező gyerekeknek szokta szemléltetni a természettudatos gondolkodás fontosságát.

„Ma, a klímaváltozás idején az egész világnak az a feladata, hogy megtanuljon okosan gazdálkodni a megmaradt lehetőségekkel, erőforrásokkal – véli a szenvedélyes humánökológus. – Kegyelmi állapotban vagyunk. Talán még lehet valamit tenni, hogy jobb legyen az emberiségnek és a természetnek. Mi itt kicsiben már harminc éve tanuljuk ezt az életmódot, és szívesen megosztjuk a tapasztalatainkat. Minden nap ajándék, amikor ezért tehetünk valamit. Ki tudja, lehet, hogy mi vagyunk az utolsó generáció, amelyik még tehet érte.” ■

VISSZA AZ EREDETHEZ

Szöveg: Meszleny Zita

Fotó: Földházi Árpád

Noha eredetileg élsportolóként és hangszerészként keresték a kenyerüket, ma teljesen más foglalkozást űznek. Azaz foglalkozásokat. Szederkényi Andrea és Máté ugyanis a gazda, a molnár, a pék és az eladó szerepét egyszerre töltik be a Bajna szélén álló Magva Garden nevű, ősi gabonákkal dolgozó pékségükben.

Lehet-e akkora tüzet rakni a gerecei Ór-hegyen, hogy a lángja Bécsből is jól látható legyen? El lehet-e vinni egy kondér gulyást lóháton olyan sebesen innét oda, hogy a levest még melegen szolgálhassák fel a bécsi udvarban? A monda szerint Sándor Móric, a bajnai Sándor–Metternich-kastély ura fogadott a fentiekre, hogy aztán mindkét kihívást teljesítve értelmezze újra a képtelenség fogalmát. Ugyan az esetek – ha igazak voltak is – csaknem kétszáz évesek, a bajnai dombokon, a legendák árnyékában ma is továbbmesélésre méltó történetek születnek. A Szederkényi házaspáré is ilyen.

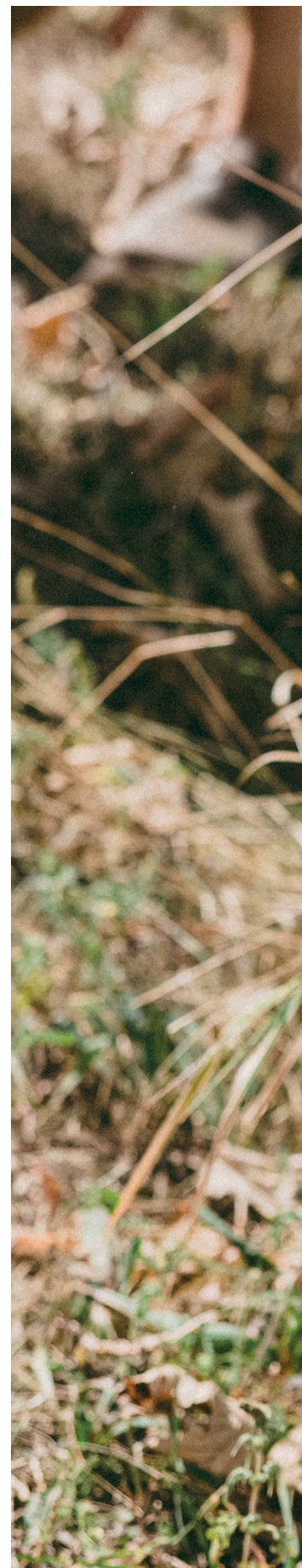
HANGSZERKÉSZÍTŐ, TÁVFUTÓ, PÉK

Férj és feleség, edző és tanítvány, anya és apa, munkatárs. Szederkényi Andrea és Máté kapcsolatára minden reláció igaz. Sőt elválaszthatatlan egymástól. „Amilyen természetesen formálódott a kapcsolatunk, és lettünk társak a sportban, olyan magától értetődően váltunk csapattársakká a munkában is” – foglalja össze Máté egyszerűen, hogyan jut el egy budapesti hangszerkészítő és egy

alföldi élsportoló oda, hogy Bajna legvégén, az Ór-hegy lábánál ősi gabonákat feldolgozó pékséget nyisson. Aztán a házaspárral bejárva az egyik lankán végighúzódo gazdaságukat, lassanként kibomlanak a Magva Garden alapításához vezető folyamat részletei is.

„Gyerekkoromban klarinétoztam, ennek hatására jelentkeztem gimnázium után a Zeneakadémiára, hangszerész szakra, majd inasnak álltam a Rosé hangszerjavító üzemében, és több mint tíz évig ott is maradtam. A fuvola-fejek faragása volt a szakterületem” – meséli Máté, miközben narancssárgálló homoktövis-bokrok és elvirágzott levendulaültetvények között sétálunk, nyomunkban a család kutyájával. Mint kiderül, a birtokon álló faépületek egyike eredetileg hangszerkészítő műhely volt, még ha ma már nem is igen készülnek benne zeneszerszámok. „Ahogy egyre jobban magával ragadott a gabonatermesztés és a kenyérsütés, megmutatta az élet, hogy nem az az én utam” – mondja a családfő.

Időközben leérünk a birtok végi istállóig. A gazdáik hangjára két ló siet a karám kerítéséhez. „Egy ideig próbáltam velük művelni

„Mi vagyunk a gazda, a molnár, a pék és az eladó is egy, vagyis két személyben”

„Nem félünk a konkurenciától. Örülnénk neki, ha az ötven kilométeres körzetünkben lenne még vagy három hozzánk hasonló pékség. Franciaországban ez működik. Ráadásul nem érdemes versenyezteni a kenyereket. Mindenkinek az lesz a legjobb, amely helyi alapanyagokból készül, és amelyet az otthonához közel, a lehető legfrissebben tud beszerezni” – vallja Máté

a földet, de a melegvérűekkel ez nem működik. Rohanni kell a szerszám után” – simogatja meg az egyik állatot a férfi. A ló Máténak és Andreának egyaránt gyerekkori szerelem. Olyannyira, hogy Andrea eredetileg állatorvosnak készült. Aztán törekeny termete miatt lebeszéltek a pályáról, helyette a távfutás felé fordult. A Testnevelési Egyetem elődöntőjében képezte magát, és itt találkozott az akkor a hangszerészet mellett épp edzőnek tanuló Mátéval, akivel hamar társak lettek az életben és a sportban is. Mindez már húsz éve történt.

Akkoriban a pár minden gondolata a távfutás körül forgott. Jórészt emiatt döntöttek úgy, hogy kiköltöznek a fővárosból a Gerecsébe. „Máté szüleinek volt itt egy telke, mi pedig az esküvő után meg tudtuk hozni azt a döntést, hogy vidéken kezdjük el a közös életünket. Ennél jobb edzőterepet pedig el sem tudtunk volna képzelni” – emlékszik vissza Andrea. Éltek is a környék adta lehetőségekkel, végigfutották a gerecsei dombokat. „Nagyon vonzott minket a természet. Felfutottunk minden emelkedőre, bejártunk minden erdőt, annak ellenére hogy a hegységben akkora a vadállomány, hogy nem lehetett szinte semerre menni úgy, hogy az ember ne találkozzon legalább egy muflonnal vagy őzszel” – idézi fel Máté. A heti tíz edzés alatt megtett körülbelül százharminc kilométer alkalmat adott a környék alapos feltérképezésére, a kitartó munka pedig meglátszott az eredményeken. Férje edzői támogatásával Andrea országos bajnoki címet szerzett több távfutószakágban is. „A londoni olimpia volt a nagy álom. És az előtte lévő időben ez abszolút elérhetőnek tűnt – mondja a volt élsportoló –, de hiába éreztem magam tökéletes formában hozzá, amikor kellett volna,

csak akkor nem sikerült elég jó időt futni. Valamiért így kellett lennie.”

Noha az eredeti tervek mindkettőjüknél háttérbe vagy legalábbis újrafogalmazásra szorultak, a kenyérsütsés, amely mára a hivatásuk lett, lassanként, szinte észrevétlenül kúszott be az életükbe, és írt új terveket.

VISSZA AZ EREDETHEZ

Andrea egy idő után megunt a bolti kenyeret, és mint sokan mások, elkezdett az otthoni verzióval kísérletezni. Ám a többséggel ellentétben ő nem fáradt bele néhány próbálkozás után. Ugyan kezdetben maga is az élesztő után nyúlt, egy barátja tanácsára elkezdett kovással dolgozni. „Hamar magával rántott ez a világ, és egyre jobban elmélyedtem benne” – avat be azokba a tizenöt évvel ezelőtti időkbe a háziasszony, amikor még csak a családi asztalukra sültött kenyeret. Aztán lassanként egyre több asztalra jutott.

Az első vevők az időközben edzősködésbe kezdő Andrea tanítványai és családjaik voltak. „Én akkor még csak néztem, ahogy süti a házi sütőben a tizenöt kiló kenyeret, és azzal indul Budapestre edzést tartani, majd jön haza, és kezdi előlről. Kicsit meg is mosolyogtam, miért csinálja, de én is elvoltam a saját világomban a hangszereimmel” – vallja be Máté. De ő sem tudott sokáig ellenállni a kenyérsütsés varázsának. Akkor kapcsolódott be a folyamatba, amikor a felesége várandós lett a kisfiukkal. A kismama olyan rosszul lett a kovász szagától, hogy a munka e része a férjére hárult, aki aztán egyre nagyobb lelkesedéssel egyre több feladatot vállalt. A sport után a konyha lett a közös munka, kísérletezés és határfeszítés terepe.

„A teljes kenyérsütsési folyamatot magunk tapasztaltuk ki. Tíz-tizenöt éve még egyáltalán

nem volt divatja ennek, nem úgy, mint ma. Ha bárki foglalkozott is akkor itthon kovászoskenyér-készítéssel, mi nem tudunk róla. Nem volt semmi minta előttünk, megérzés és kísérletelés útján fejlődünk – meséli Andrea, de gyorsan hozzá is teszi: – Persze nem képzeljük, hogy ez a mi találmányunk lenne. Az őseinknek ez magától értetődő tudás volt, amit még a nagyszüleink is ismeretek, csak mi felejtettünk el, vagy legalábbis más dolgokat helyeztünk az ilyen értékek elé.” Máté bólogatva folytatja: „Az embereknek megváltozott az időhöz való viszonyuk. A gyorsaság a fontos, a többségnek nincs elég türelme ahhoz, hogy két napot várjon, mire elkészül a kenyere. Pedig van, amihez idő kell. Idő kell ahhoz, hogy a kenyérben végbemenjenek a szükséges folyamatok. Nem is szeretem ezt a szakaszi kelesztésnek hívni, sokkal inkább az érlelés illik rá. Beérnek az ízek, átalakul az alapanyag.”

Az alapanyagok gondos megválogatása a férfi szívügyévé vált. A Magva Garden mára eljutott oda, hogy a francia vajon és a parajdi són kívül csak környékbeli vagy saját hozzávalókat használ. A tej a közelből van, vizet a fúrt kút ad, és a gabona jó része is

Szederkényiéké. Ráadásul nem is akármilyen. „Ősi rozs, őszi búza, alakor” – sorolja a termesztett fajtákat Máté, miközben az udvart magunk mögött hagyva betérünk a pékségként működő barátságos faházba. A helyiség közepén múzeumba illő kis köves malom, mellette friss gabonával teli láda áll. Máté átpergeti a kezével az apró szemeket, és elgondolkodva mondja: „Szeretnék visszatérni az eredethez, azokhoz a fajtákhoz, amelyeket még kevésbé alakított az ember a saját igényeire. Ezek a régi gabonafélék nagyon ellenállóak, nem is bírják a vegyszert, és jóval egészségesebbek, mint a nemesített fajták. Eleve magas növéssűek, ezért mire végigmegy a gyökértől a kalászig a tápanyag, megtörténnek azok a szükséges folyamatok, amelyek kellenek a minőségi, tápanyagdús gabonához. A vegyszerezett társaik iszonyú alacsonyak, a növény minden energiája a kalász táplálására megy, de nem hiszem, hogy ez a jó irány. Persze a régi fajtáknak jóval kisebb a hozamuk, de az én hozzáállásom szerint ez nem veszteség, hiszen a kenyérhez hozzáadott értéke meg jóval magasabb.” Hogy jobban megértsük a hozzáállását, így folytatja: „Arra törekszünk, hogy teljes lelkünkől

A gabonatermesztésben a környező gazdák segítenek Szederkényiéknek. A Magva Garden tulajdonosai adják a vetőmagot, szabják meg a vetésforgót, és vásárolják fel a termést, a gazdák pedig gépekkel, földdel és az azon elvégzett gondos munkával segítik a pékség sikeres működését

Az alakor egyike a legrégebb óta természetett kalászos növényeknek.

Nagy ellenálló képessége, szívóssága, magas tápanyag-, de alacsony szénhidrátartalma és különleges, diós aromája miatt alacsony hozama ellenére egyre többen választják a megszokott gabonafélék helyett

*„Szeretnék
valahogy
visszatérni az
eredethez, azokhoz
a fajtákhoz,
amelyeket még
kevésbé alakított
az ember a saját
igényeire”*

eredően igaz legyen, amit végzünk. Az összes energiánkat arra fordítjuk, hogy olyan terméket készítsünk, amelyet megálmodtunk, nem olyat, amelyből majd hasznunk lesz. Amit csinálunk, azt nem lehet pénzre lefordítani, ha így néznénk, valószínűleg meg sem érné. Mégis megfizethetetlen, amikor autózom hatszáz kilométert egy vetőmagért, mert van egy idős ember Ausztriában, aki olyan gabonát termeszt, amiről itthon még nem is hallottak, és befejezi a munkát, ezért odaadja nekem az utolsó tételeit. Így került hozzám az ősi rozs, amiből csak nálunk terem Magyarországon. Nem gondolkodtam azon, megéri-e, elolvastam, milyen különleges, és mentem.”

TERVEZETT TERVEZETLENSÉG

Mialatt Máté mesél, végigjárjuk a péksütemény- és faillatban úszó műhelyt. Szinte hihetetlen, hogy ez a három kis helyiség és két ember elég ahhoz, hogy a friss gabonaszemekből forró kenyér legyen. „Itthon szokatlan dolog, hogy mi vagyunk a gazda, a molnár, a pék és az eladó is egy, vagyis két személyben” – magyarázza vidáman Andrea, de ahogy elmeséli, ez a gyakorlatban mit jelent, már csodálkozunk, hogy marad energiája mosolyogni. Hét elején örölnék, ekkor készítik a kissé benedvesített gabonából a lisztet. Szerdán reggel keverik ki a tésztát, amelynek másnap hajnalig pihennie kell.

*„Az összes energiánkat arra fordítjuk,
hogy olyan terméket készítsünk,
amelyet megálmodtunk, nem olyat,
amiből majd hasznunk lesz”*

Csütörtökön hajnali háromkor kelnek, mert kezdődik a sütés a délutáni piacra, ahol estig árulnak. Onnan hazatérve késő este még kovászolnak, hogy pénteken elő tudják készíteni a tésztát, szombaton éjjel kettőkor pedig már szól az ébresztő, hogy a reggeli piacra újra friss kenyérral érkezhessenek. Egyheti munka kétnapi friss kenyérért. És mindeközben jut idő a családra, a földre, az állatokra is.

„Vannak nehéz pillanatok, időszakok, de az, hogy látjuk, a vevőink akár a Gerecse túlsó végéből is eljönnek az általunk készített kenyérért, a személyes kapcsolat a körülbelül száz, a heti kenyéradagot nálunk vásároló családdal, illetve a szabadság, amit megélünk ebben a munkában, csodálatos, semmivel nem pótolható dolgok” – mondja Andrea, majd férje folytatja: „Ha mégis úgy érezzük, borítani kéne mindent, elmegyünk futni. Futás közben lenyugszunk, beszélgetünk, elengedjük a gondokat.” „Így van – veszi vissza a szót a háziasszony, amikor már újra az udvaron állva nézzük a Gerecse ősze hajló, legendákat rejtő dombjait –, az elengedés számunkra amúgy is fontos. Sokszor volt, hogy valamit elterveztünk, nagyon akartuk, aztán mégsem úgy sikerült, ahogy képzeltük. Megtanította az élet, hogy ne ragaszkodjunk a saját terveinkhez. Inkább arra menjünk, amerre nyílik út, és örüljünk annak, amink van.” ■

A FÖLDBŐL AZ ASZTALIG

Szöveg: Meszleny Zita
Fotó: Kováts Gábor

A TriflaFarm megalapításával Rapkai Mónika és Érdi Tamás egyszerre támasztott fel ősi tudást, és kísérletezett valami egészen újjal. Akkor még csak remélhették, hogy merészségük jutalma a fekete gyémánt, nem csupán néhány tonna mogyoró és makk lesz. A Gerecse déli lankáin, Közép-Európa egyik legnagyobb szarvasgomba-ültetvényét járva ma már úgy tűnik, a hit és a sokévnnyi kemény munka meghozza gyümölcsét.

NEM IS GONDOLTAM, HOGY VAN EGYÁLTALÁN MAGYARORSZÁGON SZARVASGOMBA.

Érdi Tamás: Pedig az Osztrák–Magyar Monarchia idején még tonnaszámra termelték ki a magyarországi erdőkből a szarvasgombát, és vitték megrakott szekereken Bécsbe. Csak aztán a világháborúk és a szocializmus alatt kiveszett, betemetődött az ezzel kapcsolatos régi tudás. Míg az Isztrián, Franciaországban vagy Olaszországban tovább virágzott a szarvasgomba kultúrája, itthon szinte a létezését is elfelejtették. Pedig a francián kívül minden fajta megterem a Kárpát-medencében, mi a burgundit termesztjük. Sőt a homoki, a világ egyetlen édes szarvasgombája egyenesen hungarikum.

HA ENNYIRE ELFELEJTŐDÖTT ITTHON, HOGY JUTOTT MÉGIS ESZÜNKBE, HOGY SZARVASGOMBA- TERMESZTÉSBE FOGJANAK?

Rapkai Mónika: Pénzügyi, kereskedelmi területen dolgoztunk, aztán 2012-ben eljött az a pillanat, amikor mindketten besokalltunk.

É. T.: Elég volt a városból, a multikból, a stresszes munkakörülményekből. Egy olyan fenntartható, hosszú távú szerelemprojektbe akartunk fogni, amely lehetővé teszi az általunk megálmodott életet.

SOKAN MEGELÉGELIK A VÁROSI LÉTET, ÉS A VIDÉK MELLETT DÖNTENEK, DE ILYENKOR ÁLTALÁBAN VALAMI JOBBAN BEJÁRATOTT FOGLALKOZÁSBA FOGNAK.

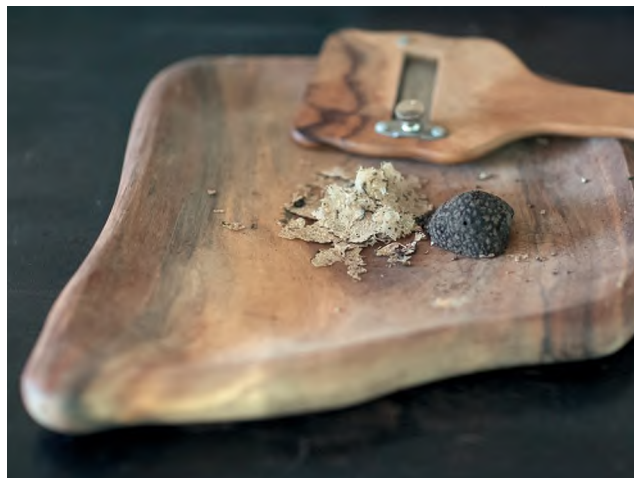
R. M.: A legkedvesebb úti céljaink Isztria és Olaszország, ahol szinte minden régióban terem szarvasgomba, így nekünk nem volt ismeretlen terület. Amikor megérett bennünk a váltás gondolata, épp az Isztrián töltöttünk pár napot, és betértünk Motovunba, a szarvasgomba fellegvárába. A látogatás hatására valahogy hazafelé eszembe jutott, még évekkel azelőtt olvastam egy cikkben, hogy a szarvasgombának van magyarországi múltja. De egészen addig fel sem merült bennünk, hogy lehet jövője is.

É. T.: Mónika még az autóban megkereste azt a régi írást, aztán ahogy jobban elmerültünk

*A trifla a szarvasgomba népies neve,
innen kapta a nevét a TriflaFarm.
Az ültetvényen az eddig talált leg-
nagyobb gomba 29 dekát nyomott,
akkora volt, mint egy jól
megtermett grépfrút*

a témában, kiderült, hogy itthon jelentős kutatások folynak a szarvasgomba ültetvényes természetének lehetőségeiről, illetve nemzetközi példák már vannak is, ahol meg tudták valósítani. De az egész gyerekcipőben járt még, egy tapogatózó, kísérletező környezetbe csöppentünk mi is.

EGY GOMBÁNÁL MIT JELENT AZ ÜLTETVÉNYESÍTÉS?

R. M.: Azt, hogy olyan ültetvényt hozunk létre, amelyben minden lehetséges módon elősegítjük, hogy megteremjen a szarvasgomba, amely amúgy az erdőben természetesen előfordul.

EZT ELŐ LEHET SEGÍTENI?

É. T.: Igen, de hogy hogyan, azt először mi sem tudtuk, hiszen nem volt semmi mezőgazdasági tapasztalatunk. De amikor úgy döntöttünk, ezzel szeretnénk foglalkozni, felkerestük azt a két kutatót, aki szinte kizárólagos tudósa a szarvasgomba-termesztés hazai lehetőségeinek. Ők segítettek minket végig az úton.

Mi beszereztünk hatezer-ötszáz facsemetét, tölgycvet és mogyorót, mert a burgundi szarvasgomba ezeket szereti a legjobban, a szakemberek pedig mikorrhizálták a kis csemetéket.

R. M.: Ez azt jelenti, hogy laboratóriumi körülmények között a csemeték gyökerére úgy mond ráoltják a szarvasgombaspórát. Amikor megtörtént, elültettük őket az arra alkalmas területen. Ez 2013-ban volt.

MIÉRT PONT A GERECSÉ LETT A MEGFELELŐ TERÜLET?

É. T.: Korábban nem volt gercsei kötődésünk, hogy mostanra lett, azt nagyrészt a véletlennek köszönhetjük. Budaörsön éltünk, és olyan helyet kerestünk, ami onnan viszonylag egyszerűen megközelíthető. Igen ám, de kiderült, hogy iszonyú tudatosan kell területet választanunk, ha szarvasgombát akarunk termesztetni.

R. M.: A talaj mésztartalma és pH-értéke a legfontosabb. Képzelteti, hogy nem szokványos

A Mónika által elkészített menüsor hideg kóstolóval kezdődik, például szarvasgombás vajkrémrel, pesztóval vagy libamájjal, ezután meleg előétel és húsos főétel következik, persze mindkettőben megjeleníti a gombát. Zárásként pedig desszertet – például málnás, homoki szarvasgombás panna cottát – szolgál fel

„Csak dolgoztunk az ültetvényen, és bíztunk benne, hogy noha a felszínen nem látszik semmi, a föld mélyén beérik a munkánk”

érdeklődők voltunk, ecetsavval és lakmuszpapírral érkeztünk mindenhová telket nézni. Rögtönzött kémiai kísérleteket végeztünk, hogy képet kapjunk a föld összetételéről. Aztán ott volt még a terület fekvése, nedvességtartalma, lejtése, amely mind döntő fontosságú. Ezeket figyelve jártuk az országot, mert tudtuk, hiába szép a táj, ha a gombának nem megfelelő, nagy bajba sodorjuk magunkat. Végül itt, a Gerecse déli lankáin csodálatos módon minden összeért. Az, hogy olyan ideális helyet találtunk, ahol a környezet is gyönyörű, számunkra csak plusz ajándék. Mert itt aztán tényleg csoda szép az ősz, lenyűgöző a naplemente, sokat járjuk a kutyáinkkal a környező erdőket, nem is tudunk betelni vele.

HA NEM TARTOTT MÉG OTT A TUDOMÁNY, HOGY BIZTOS EREDMÉNYEKET MUTASSON FEL, MI VOLT A GARANCIA ARRA, HOGY A CSEMETÉK ELÜLTETÉSE UTÁN NEM CSUPÁN EGY SZÉP MOGYORÓ- ÉS TÖLGYÜLTETVÉNNYEL LESZNEK GAZDAGABBAK?

R. M.: Nem volt garancia rá, hogy működni fog, hogy értelmezhető mennyiségű gombát terem majd az ültetvény.

É. T.: Valahogy az érzéseinkre hagyatkoztunk. Volt, aki bolondnak nézett minket, amiért olyan gomba termesztésébe fogunk, amiről még csak találgatni lehet azt is, mikor kezd el egyáltalán teremni. Akkor azt olvastuk, hogy a mogyoró alatt hat-nyolc évvel, a tölgy alatt nyolc-tizenkét évvel a telepítés után lehet megtalálni az első szemeket, aztán körülbelül tizenöt éves korára éri el az ültetvény a maximumhozamot. Tudtuk, hogy ez hosszú távú befektetés, és ha valaha teremni fog, akkor is jó sokáig csak a munka és a reménykedés jut nekünk.

R. M.: Nagyon nehéz volt az első néhány év. Csak dolgoztunk az ültetvényen, és bíztunk benne, hogy noha a felszínen nem látszik semmi, a föld mélyén beérik a munkánk.

FEL TUDJÁK IDÉZNI AZ ÉRZÉST, AMIKOR VÉGÜL MEGTALÁLTÁK AZ ELSŐ GOMBÁT?

É. T.: Persze, az döbbenetes pillanat volt.

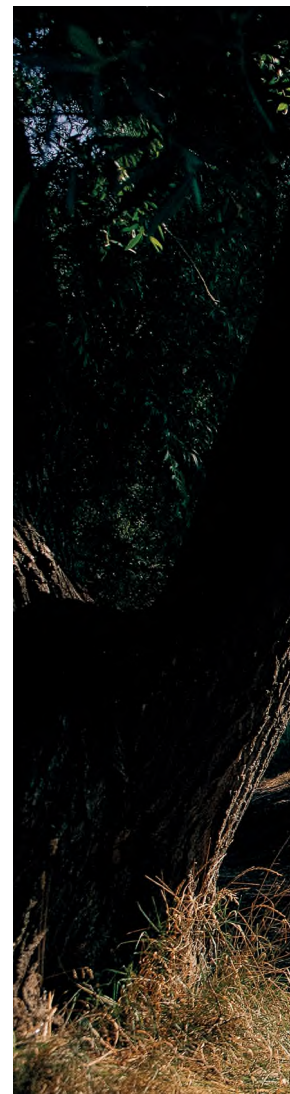
2018-ban a kedvenc mogyoróbokromnál történt, amely az ültetvény legszebb darabja volt, ezért alfahímnek hívtam. Mivel a fa és a gomba szimbiózisban élnek, azt mondják, ahol a legszebbek a fák, ott van gomba. Ezt tudva, igazából csak viccből – hiszen még csak ötéves volt az ültetvény, és elvileg még minimum egy évet várni kellett volna az első termésig – odahívtam Csoki kutyánkat, hogy nézzen körül, ő pedig rögtön rákapart egy gyönyörű szarvasgombára. Alig hittem a szememnek. Abban az évben az volt az egyetlen termés. A nagybetűs gomba. Mégis felbecsülhetetlen értéke volt számunkra. Megmutatta, hogy van értelme annak, amit csinálunk, csak türelmesnek kell lennünk, és minden rendben lesz.

A KUTYÁKAT HOGYAN KELL RÁVENNI A SZARVASGOMBA-VADÁSZATRA?

É. T.: Hát igen, ez kulcskérdés, hiszen nekünk a kutyáink a legfontosabb munkatársaink, sőt nálunk családtagok mindhárman. Az rendben van, hogy az ember beletesz rengeteg energiát a természetbe, de a termést valakinek meg is kell találnia, erre pedig gyakorlatilag csak a kutya képes.

LEGTÖBBSZÖR MÉGIS MALACCAL ÁBRÁZOLJÁK A GOMBAVADÁSZATOT.

É. T.: Korábban tényleg malacokkal zajlott a keresés. Csak az a baj, hogy noha a disznóknak nagyon jó a szaglásuk, és megtalálják a szarvasgombát, ők maguknak keresik, nem igazán akarják átadni a zsákmányt. Régen állítólag a szarvasgombászokat onnan lehetett megismerni, hogy hiányzott néhány ujjuk, mert gyakran be kellett nyúlniuk az állat szájába, hogy megszerezzék az értékes termést.

R. M.: A kutyáknak, főleg a labradoroknak jóval nagyobb az együttműködési készségük. Ők a mi kedvünkért vadásznak, hogy boldoggá tegyenek bennünket. Ráadásul kitartók, és jól motiválhatók. Már egészen kis korban el lehet kezdeni tanítani őket. Ez röviden úgy néz ki, hogy először megismertetjük őket a gombával, aztán labdázunk a természettel, majd elrejtjük először a lakásban, például a szőnyeg alatt, aztán kint a természetben, míg el nem jutunk oda, hogy maguktól rákaparnak a föld alatti gombára. Mindennap gyakorlunk velük, és más kutyáknak is szervezünk tréninget.

A TRÉNINGEK MELLETT GASZTROTÚRÁKAT IS RENDEZNEK. HONNAN JÖTT ENNEK AZ ÖTLETE?

R. M.: Alapvetően természetben és értékesítésben gondolkodtunk, de amikor megtaláltuk az első gombát, az a pillanat sok mindent megváltoztatott. Szerettük volna az élményt másokkal is megosztani.

É. T.: Közép-Európában mi vagyunk az egyik legnagyobb látogatható ültetvény, a legtöbben

szigorúan védik, elzárják, sőt titkolják a sajátjukat, mert az állatoktól kezdve az emberekig sokak ácsingóznak a szarvasgombára, nemhiába becézik fekete gyémántnak. Mi viszont szerettük volna – ahogy Mónika is mondta – átélhetővé tenni azt, amit mi a helytől kapunk. Azt akartuk, hogy az idelátogató családias légkörben találkozhasson velünk, a termelőkkel, és végigkísérhesse a gomba útját a földtől az asztalig. Kitaláltunk egy gasztroturisztikai programot, amelyben az ismeretterjesztést, az élményt és a falusi vendégasztal-szolgáltatást gyúrtuk össze. A program egy előadással kezdődik a szarvasgombáról, ezután felmegyünk az ültetvényre, ahol a kutyáké a főszerep, és vadászunk, majd a végén Móni főz egy négyfogásos szarvasgombás menüsört.

R. M.: Sok éve kísérletezem szarvasgombás ételekkel. Nem a hagyományos szarvasgombás rizottó és tészta vonalban gondolkodtam, mert azt az olaszoknál úgysem csinálja senki jobban, a vendégeknek ráadásul nincs is hozzá kötődésük. Én a magyar konyhába szeretném ezt az ízt beépíteni.

A szarvasgomba szimbiózisban él a gazdanövényvel, azaz egymást támogatják életük során. A fa cukrot juttat a gombának, az pedig tápanyagokat a fának. A gomba a friss gyökérvégeken képződik, és szinte láthatatlan szálakkal kapcsolódik hozzájuk

HA RÉGEN VOLT ITTHON KULTÚRÁJA A SZARVASGOMBÁNAK, MARADTAK FENN OLYAN RECEPTEK IS, AMELYEKRE TUDOTT TÁMASZKODNI?

R. M.: Sok régi szakácskönyvet, receptet kutatok és olvasok, de nem vagyok biztos benne, hogy jól használták akkoriban a szarvasgombát. Volt, aki megfőzte, megsütötte, ma viszont már egyértelműen fűszerként tekintünk rá, így használjuk. De Ferenc József kedvenc levesét, az articsóka-krémlévest füstölt marhanyelvel és szarvasgombával például el szoktam készíteni. Rajta kívül egyébként más hírességek is előszeretettel fogyasztották. Az ismert zeneszerző, Rossini például, úgy tartják, háromszor sírt életében, először, amikor az első operája megbukott, másodsor, amikor Paganinit hallotta hegedülni, harmadszor, amikor a szarvasgombás, kacsamájás szendvicset beleejtette a tengerbe. Mások, mint például Napóleon és Casanova, az afrodiziákó hatása miatt nyúltak a terméshez. Ezt a hatást azért tulajdonítják a szarvasgombának, mert úgy tartják, a szarvasok ősszel, a párzási időszakban előszeretettel ássák ki a termést a földből, hogy

attól megerősödve vívjanak meg egymással. Igaz vagy sem, szeretjük, hogy sok legenda, történet övezi a szarvasgombát, ez csak fokozza számunkra és a vendégek számára is a varázsát. **É. T.:** Ahogy maga a környezet is. Mire a vendégeink ideérnek a dombok ölelésébe, gyakran úgy érzik, már lejöttek a térképről, de ez valahogy hozzátartozik az élményhez, amelyet meg akarunk osztani velük. Mert ahogy az ember érik, idősödik, rájön, az élmény, az együtt töltött tartalmas idő az, ami igazán számít. Ennél többet nem adhatunk egymásnak. ■

A FESTŐI TÁJ FESTŐI

Szöveg: **Farkas Anita**
Fotó: **Hölvényi Kristóf**

Bár Gyermelyt a legtöbben a tésztagyáráról ismerik, a közel ezeröttszáz fős gerescei kisközség számtalan csodát rejt. A mélyben örök, a felszínen folyton változó festői táj nem csupán a túrázókat vonzza, hanem a hazai kortárs képzőművészek legjavát is. A Széchényi Művésztelep Alapítvány által létrehozott, Stark István grafikus-festő vezette gyermekyi művésztelep jövőre ünnepli harmincadik születésnapját.

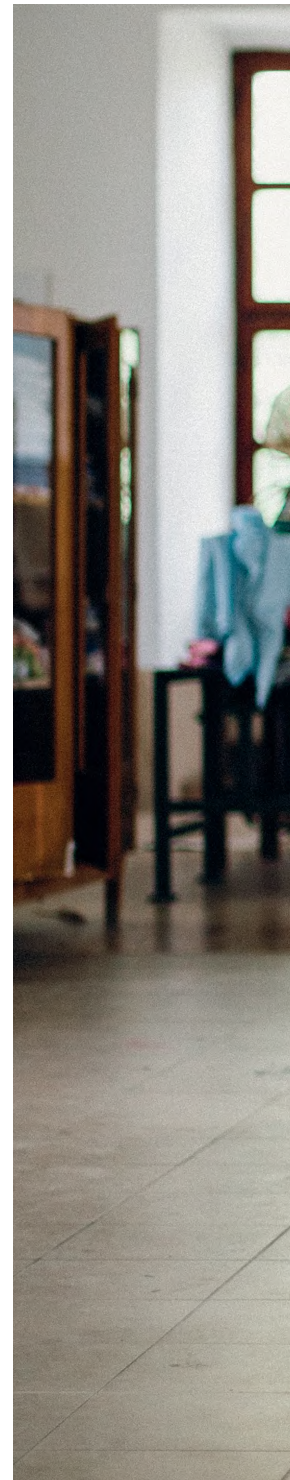
KI VOLT AZ, AKI HARMINC ÉVVEL EZELŐTT MEG- LÁTTA EGY GYERMELYI MŰVÉSZTELEP LÉTREHOZÁ- SÁNAK LEHETŐSÉGÉT?

A megalakulás Széchényi Péter nevéhez fűződik. Ő Széchényi Zsigmond huszárkapitány-kamarás leszármazottja. Apai nagyapja 1944-ben hagyta el tíztagú családjával somogyi otthonukat a közeledő front elől menekülve. Anyai nagyapja, báró bauschlotti Schell Péter négy napon át a kiugrást előkészítő, Lakatos Géza vezette kormány belügyminisztere volt, ezért a Gestapo elfogta, és csak 1945 késő tavaszán szabadult. Széchényi Péter szülei New Yorkban ismerkedtek meg, összeházasodtak, és ő már ott született 1961-ben. A philadelphiai Temple University képzőművészeti karán végzett, majd Bostonban élt és festett. 1989-ben a tokiói Kőrösi Csoma Sándor Alapítvány ösztöndíjával érkezett Budapestre. Vagy ahogyan ő fogalmazott, haza, mert mindig is nagyon érdekelte a származása, az anyanyelve, amiben tíz év alatt alaposan elmélyült. Mivel a rendszerváltás környékén minden

és mindenki mozgásban volt Magyarországon, rövid idő alatt sok művésszel megismerkedett. Előre látta, hogy az érkező kapitalizmus itthon ugyanazt eredményezi majd, amit New Yorkban, Bostonban és Philadelphiában megtapasztalt, és a folyton emelkedő ingatlanárak miatt a fiatal művészeknek egyre nehezebb lesz megfelelő műteremhez, alkotóterekhez jutni. Így jött a művésztelep ötlete.

DE HOGYHOGY ÉPP ITT?

Egy filmrendező barátja révén vetődött el a környékre, és ahogy járt-kelt a faluban, meglátta ezt az épületet. Ami persze akkoriban korántsem így nézett ki. Ajtó-ablak nélküli romhalmaz volt, csak a régi, hetven centi vastag falak tartották valamennyire egyben. Péter mégis szinte rögtön meglátta benne a lehetőséget. Talán a csodálatos természeti környezet, talán a közös sors miatt: ahogyan az ő családját sem kímélte a történelem, és mégis megmaradt, úgy ez a ház is túlélte rengeteg vihart.

*„Ahogyan az ő családját sem kímélte
a történelem, és mégis megmaradt,
úgy ez a ház is túlélte rengeteg vihart”*

LEHET TUDNI, MI VOLT ITT A ROMOK ELŐTT?

Írásos bizonyíték van rá, hogy az alap körülbelül ötszáz éves, előbb török megfigyelőpont működött a helyén, évszázadokkal később pedig a Metternich család gazdatisztje lakott benne. A Metternichek megjelenése Gyermelyben és a környéken Sándor Móricnak köszönhető: a híres Ördöglovas Metternich kancellár lányát vette feleségül, egykori lakhelyüket, a közelben lévő bajnai kastélyt nemrégiben újították csodálatosan fel. De visszatérve: az első világháború után az épület kétszintes magtár lett, majd épphogy túlélve a második világegést átépítették, és évtizedekig kultúrházként, illetve moziként üzemelt. A nyolcvanas évekre ez a funkciója megszűnt, a ledózerolástól csak az mentette meg, hogy a falunak még erre sem volt pénze. És mintha egyenesen a Jóisten küldte volna, a huszonegyedik órában érkezett meg Péter, és kitalálta, hogy a házat meg kell menteni, ezért is itt hozta létre 1992-ben azt a bizonyos művésztelepet, elsősorban a pályakezdő magyar képzőművészek számára. Még az év őszén bejegyezték a fenntartó Széchenyi Művésztelep Alapítványt is.

TENNI AKARÁS A KÖZJÓÉRT, A HAZÁÉRT, AZAZ A NÉV MINDIG KÖTELEZ?

Hogy ez volt-e az indíttatás, nem tudom. Mindenesetre az alapításkor megkezdődő teljes renováláshoz szükséges sok-sok millió forintot

a magyar történelmi főnemesi családok leszármazottjai adták össze. A híres magyar utazó, vadász és író Széchenyi Zsigmond özvegye, a nemrégiben, kilencvenhat évesen elhunyt Mangi néni többször is járt itt később, a szívén viselte a gyermelyi művésztelep sorsát. Neki is köszönhető, hogy ma az öt szobánkban tíz embert is fogadni tudunk, akik az óriási, kétszáz négyzetméteres belső térben akár egyszerre is tudnak dolgozni. És bár az alapító okirat szerint kifejezetten a pályakezdőkre fókuszálunk, ez nem azt jelenti, hogy Gyermelyre kizárólag huszonevések jöhetnek. Egyrészt pályakezdő lehet valaki harminc- vagy negyvenévesen is, másrészt nagyon fontosnak tartom, hogy időnként vendégül lássuk a szakma krémjét is kortól függetlenül. 1998 óta, amikor Péter visszaköltözött Amerikába, és én átvettem tőle előbb a művésztelep, majd tíz éve az alapítvány vezetését is, az egyetlen általam alkalmazott mérce a minőség. Ez különböztet meg minket a sima alkotótáboroktól: ide a profikat várjuk.

MIÉRT PONT ÖN KAPTA MEG A STAFÉTABOTOT?

Korábban évtizedeken át Budapesten laktam, Péterrel a Belvárosi Művészek Társaságában ismerkedtünk meg, aminek én az egyik alapító tagja voltam, ő pedig a hazaérkezése után nem sokkal csatlakozott hozzánk. Valószínűleg látta rajtam, hogy szeretek szervezkedni, és talán szerénytelen-

Az alapítás harmincadik évfordulójára megjelenő kötetben több, a művésztelepet lelkesen támogató alkotó – köztük a fájdalmasan korán elhunyt Bohár András esztéta-kritikus-filozófus és Bárdosi József író – gondolatai is helyet kapnak

ség nélkül mondhatom, hogy nem is vagyok olyan rossz ebben. Így esett rám a választása, amikor úgy döntöttek a feleségével, hogy visszamennek Amerikába, és itt hagyják nemcsak a művésztelepet, de a közben megvásárolt gyermeli házukat is. Én pedig, az ő egyetértésével persze, szép lassan elkezdtem átalakítani az addigi alkotóházasabb jellegű struktúrát a már említett klasszikus művésztelepire. Főleg grafikusok, festők járnak ide, de a kezdetektől van papírműhelyünk is, sőt mivel a Magyar Elektrográfiai Társaságnak szintén alapító tagja vagyok, volt már itt sok más mellett elektrográfiai művésztelep is. Amikor idekerültem, rögtön felvettem a kapcsolatot a művészeti egyetemekkel, és Gyermelyre hívtam a frissen végzett hallgatókat. De már húsz éve is összekapcsolódott a gyermeli művészteleppel rengeteg művész pályakezdő időszak, sokan közülük ma is visszajárnak, sőt van olyan, aki kikéri magának egyedül a telepet a szervezett programok után, ősszel, mert itt szeret a legjobban dolgozni.

NEM VOLT ABBÓL SOHA KONFLIKTUSA, HOGY SZAKMAILAG ENNYIRE MAGASRA TETTE A LÉCET?

Nyilván akadt néhány, de nem tehetek másként: az alapító okiratban meghatározott eredeti funkciót akarom mindenáron teljesíteni. Az alapítvány kuratóriumi tagjai, mondhatni a magyar kortárs művészet legjobbjai segítenek nekem abban, hogy a léc még sokáig magasra is maradjon: feLugossy László, Vincze Ottó, Zakariás István. Jövőre lesz a gyermeli művésztelep fennállásának harmincadik évfordulója, amit nagy gyűjteményes kiállítással fogunk megünnepelni, ugyanis a nálunk megforduló művészeket mindig arra kérem, hagyjanak itt nekünk ajándékba egyet az itt készült munkáikból, így szép kortárs kollekciónk van már. A tárlathoz kapcsolódva megjelenik egy vaskos katalógus is az egyik legnagyobb támogatónk, a térsztagvár segítségével.

VAGYIS MOST MÁR ELMONDHATÓ, HOGY A GYERMELYI MŰVÉSZTELEP MEGTALÁLTA A HELYÉT A KORTÁRS KÉPZŐMŰVÉSZETI KÖZEGBEN?

Nyilván az olyan nagy múltú művésztelepekkel, mint a több mint százéves gödöllői vagy a nálunk sokkal nagyobb zsenyei vagy szolnoki, nem tudjuk felvenni a versenyt. De az biztos, hogy a három évtized alatt születtek itt nagyon fontos alkotások, és létrejöttek már olyan önéletírások is, amelyekben Gyermely meghatározó helyszíneként említődik.

MINDEHHEZ BIZONYOSAN SZÜKSÉG VOLT AZ ÖN KIFOGYHATATLANNAK TŰNŐ ENERGIÁJÁRA IS. SZÜLŐHELYÉN, TOLCSVÁN 1997 ÓTA SZINTÉN VEZET MŰVÉSZTELEPET, MELLETE EGYETEMEN ÉS A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS GIMNÁZIUMBAN TANÍT VIZUÁLIS KULTÚRÁT, VAN EGY KIS BORÁSZATA, ÉS PERSZE, HOGY A LEGFONTOSABBRÓL NE FELEDKEZZÜNK EL, FOLYAMATOSAN FEST IS. HOGY LEHET ENNYI MINDENT BÍRNI?

Őszintén fogalmam sincs, hogyan csinálom, de a születésemtől fogva körülbelül három ember helyett élek. Talán magyarázat lehet, hogy istenhívó vagyok, tudom, hogy tőle kapom az erőt, ahogyan azt is, hogy mindig vigyáz rám. Azért vagyok ebben olyan biztos, mert már nagyon korán jelet küldött nekem.

ÉS MI VOLT AZ A JEL?

Négyéves koromban egyszer csak a semmiből fellobbant bennem a szikra, hogy festő leszek. A mai napig emlékszem a pillanatra, hol álltam, mi volt mellettem, sőt azt is rögtön tudtam, milyen képet kell majd megfestenem; ez ma ott lóg Tolcsván, a szüleimtől örökölt házban, a hálószobámban. Akkor, egy pillanat alatt átkattant az egész gondolkodásom. Azóta pedig mindig minden úgy történt az életemben, ahogy a legjobb volt nekem. Hiába írtattak például anyámék borászati szakközépiskolába, ott ráakadtam a csodálatos könyvtáros Martinák Jánosra, aki a kezembe adta az összes művészettörténeti alapkönyvet Lyka Károlytól Barcsayig. Közben megtanultam rajzolni is, mert pont a közelünkbe költözött egy politikai okokból vidékre száműzött, Képzőművészeti végzett festő. És amikor az első két alkalommal nem vettek fel a főiskolára, és ezért elmentem három évre rézkarcnyomdásznak, hamar Koller György galériájának a nyomdájába kerültem, ahol rendszeres vendégek voltak a grafika nagy mesterei. A főiskolán előbb a történetesen szintén Gyermelyen élő Nagy Gábor lett a mesterem, aki mindent tud a rajzról, és akitől igyekeztem a lehető legtöbbet tanulni, majd festő szakra átiratkozva már magam választottam Gerzson Pált, aki meg mindent tudott a színről. Kivétel nélkül mindig olyan emberekkel találkoztam a szakmában és a magánéletben is, akik valamilyen módon előrevittek. Ezért én nemcsak hiszem, tudom is, hogy az életben nincsenek véletlenek. ■

A GYERMELYI A GYERMELYIEKÉ

Szöveg: **Ferenczi-Bónis Orsolya**

Az itt élők, itt dolgozók szellemisége a gyökerekből fakad – a tettekésség, a közösségteremtés és a munkavállalók tulajdonosi szemlélete olyan örökség, amelyet az új nemzedékeknek is szeretnének átadni.

Az idén ötvenéves gyermelyi tésztagyárban Pósfai Csaba igazgatóval beszélgettünk, a gyár történetén keresztül pedig a település és az itt élő közösség története is elénk tárult.

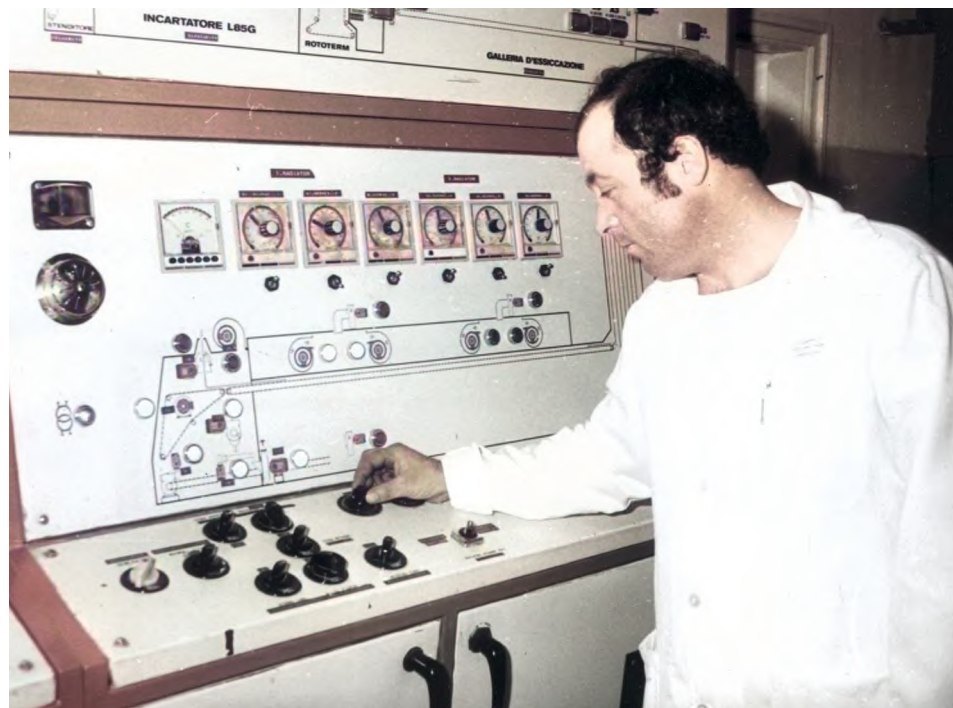
A Gerecse keleti lankáin autózunk az indián nyárban. Körülöttünk minden sárgászölden ragyog. Utunk rendezett földek, majd Gyermelyre beérve megkapó kertek, parkok között vezet. A települést magunk mögött hagyva pár perc múlva a gyermelyi tésztagyárhoz érünk. Az épületkomplexum komoly, halványszürke együttese meglepő természetességgel kapcsolódik a falu képéhez. Hamarosan megtudjuk, hogy ez nem véletlen. Mindkettő voltaképpen ugyanannak a tudatos, gondos növekedésnek az eredménye. Az itt élők számára a gyár a jövő záloga, amely élettel tölti meg a falut, és helyben biztosítja a munkát.

„Amióta csak az eszemet tudom, itt élek. Ide születtem, majd itt töltöttem a gyerekkorom” – kezd bele a saját, az üzemmel összefonódó történetébe Pósfai Csaba, a tésztagyár igazgatója, majd a gyárudvaron megmutatja szülei egykori szolgálati lakásának helyét. „A szüleim itt dolgoztak, én pedig gyerekként a gyár körül játszottam. Szabadon végigjárhattam a kombájnyszínt, a gépműhelyt, és a tojástörőben is mindig szeretettel vártak.”

A gyár 1971-ben indult, ám története az ötvenes évek elejéig, a termelőszövetkezetek kényszerű létrehozásának időszakáig nyúlik vissza. Tizenkét

helyi gazda a politikai nyomásnak engedve megalakította a Petőfi Termelőszövetkezetet, és úgy döntött, megpróbálja a lehető legjobbat kihozni a helyzetből. A földművelés mellett tojóttyúk nevelésébe fogtak. A közeli Szeszgyárpusztán – amelynek neve a régi szeszfőzdétől származik –, egy régi, átalakított istállóban helyezték el a baromfit. Az ötlet a vártnál nagyobb sikert hozott, a gazdák rövidesen szinte azt sem tudták, mit kezdjenek a rengeteg tojással, hiszen hazánkban akkor nem volt tésztagyártás. Amikor pedig az ország vezetése kereste azt a téleszt, amelyik vállalná egy tésztagyár építését

és üzemeltetését, a gyermelyiek voltak annyira vállalkozó kedvűek, hogy belevágtak. Van tojásunk, van búzáunk, miért ne legyen itt a gyár, ugorjunk neki – mondták.

A SAJÁTJUKÉRT DOLGOZNAK

„Mindig is azt gondoltam, hogy a technológiába lehet és kell is fektetni, de ami alapvetően előreviszi a céget, az az, hogy az emberek itt mindig is a sajátjukért dolgoztak, mindent a sajátjuknak tekintettek” – mondja Pósfai Csaba. Amikor a hetvenes években a karácsonyi prémium helyett új traktorra ruházott be a gyár, a munkatársak nem azt érezték, hogy elvettek tőlük valamit, hanem hogy kapnak azáltal, hogy jövőre hatékonyabban fognak tudni dolgozni. Ez a hozzáállás az első pillanattól biztos alapot jelentett mindenkinek, amire bátran tudtak építkezni. Sokan valóban itt építik fel az életüket. A korábbi szolgálati lakásokat mára a faluban álló házak váltották fel, amelyekbe az ország minden szegletéből érkeznek munkavállalók, akik miután megismerik a környéket, a cég támogatásával letelepednek.

Példaként arra, hogy a gyárra lehet életet alapozni, Pósfai Csaba elmeséli

az előző termelési vezető történetét, aki negyvenhat évig dolgozott a tésztagyárban. Villanszerelőként kezdett, de annyira érdekelték a gépek, hogy előbb műszakvezető lett, majd később lediplomázott, hogy termelésvezető válhasson belőle. Rajta kívül is sokan vannak, akik itt kezdték a pályájukat, és innen is mentek nyugdíjba – miközben a gyárral együtt lépték meg az újabb és újabb fejlődési fokokat.

NEM CSAK EGY KÖRET

Ahogy fejlődött, és épültek egymásra a tevékenységei, a cég a nyolcvanas évekre eljutott oda, hogy szinte mindent maga tudott előállítani, ami a tésztagyártáshoz kell. Egyetlen lyuk maradt csupán: a búza megőrlése. Az évtized végére azonban elkészült a malom is. Így lett teljes a folyamat, amely lehetővé teszi a gyár számára a folyamatos ellátást, a fogyasztók számára pedig a várt minőséget.

„Úgy fejlesztjük a céget, hogy ha valamelyik ágazat előrelép, hozzáhúzzuk a többit is, hogy ne legyen minőségi, technológiai különbség az egyes tevékenységek között – magyarázza az igazgató, majd hozzáteszi: – Azt valljuk,

„Annyira erős a nagy egész, mint amennyire a leggyengébb láncszeme”

FOTÓ: GYERMELYI HOLDING ZRT.

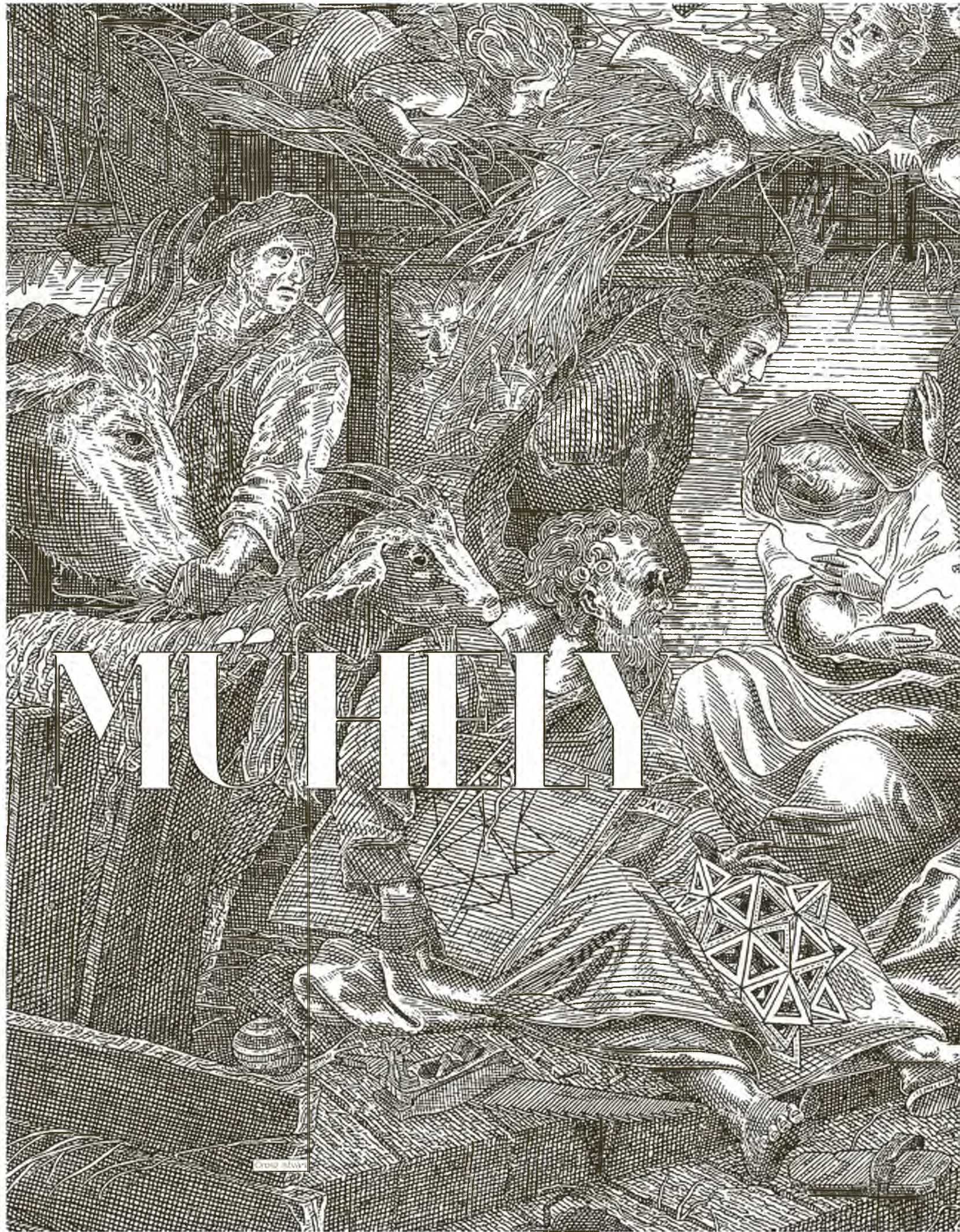
hogy annyira erős a nagy egész, mint amennyire a leggyengébb láncszeme.” A fejlődés irányát firtató kérdésünkre válaszolva arról mesél, próbálják kiemelni a tesztafogyasztást abból a berögződésből, hogy csupán köret a pörköltözhöz. „Persze annak is kiváló, de főételnek is remek, az ahhoz való, vastag falú tesztát pedig eddig még senki nem gyártotta itthon. Az ötvenedik születésnap kiváló lehetőség, hogy megjelenjünk az új termékcsaláddal.”

TECHNOLÓGIA, MINŐSÉG ÉS KOLLÉGÁK JÓ EGYÜTTÁLLÁSA

A gyár évente nagyjából negyvenháromezer tonnányi tesztát termel. Hogy el tudjuk képzelni, ez mennyit is jelent, Pósfai Csaba elmondja: egy teherautóra körülbelül tizenöt tonna teszta fér fel. Fehér köpenyt és hajhálót húzunk, hogy közelebről megnézhessük, hol készül ez a hatalmas mennyiség; így lépünk

be a gyárba. A gigantikus gépsorok között mintha egy úrállomáson járnánk. A hat gépsor különböző alapanyagokból többféle terméket is tud egyszerre gyártani, de az igazgató újra hangsúlyozza: „Bármilyen modernné és automatizálttá válik is a technológia, ennek a cégnek a legnagyobb erejét mindig azok adják és fogják adni, akik benne dolgoznak.”

Az itteniek Gyermelyhez és a Gyermelyihez való hozzáállása az igazgató szerint a gyökereikből fakad. Ezért is próbálják továbbadni a szellemiséget a fiataloknak, ösztönzik a helyben maradást, és segítik az ideköltözők letelepedését. „Kötelességünk az elődeinkkel szemben, hogy mindazt, amit létrehoztak, továbbvigyük, és felelősséggel tartozunk a következő nemzedékekért, hogy az utánunk jövők is ugyanezzel a lelkiállattal élhessenek és dolgozhassanak.” ■

MURPHY

© 2000 MURPHY

KORTÁRSUNK, SENKI

Szöveg: Kéri Gáspár

Különböző művészettörténeti korszakokból építkező, összetéveszthetetlen stílusa évtizedek óta meghatározza a magyar grafikát, mellette tanulmányokat, verseket, prózát ír, animációs kisfilmeket rendez.
Orosz István októberben hetvenéves.

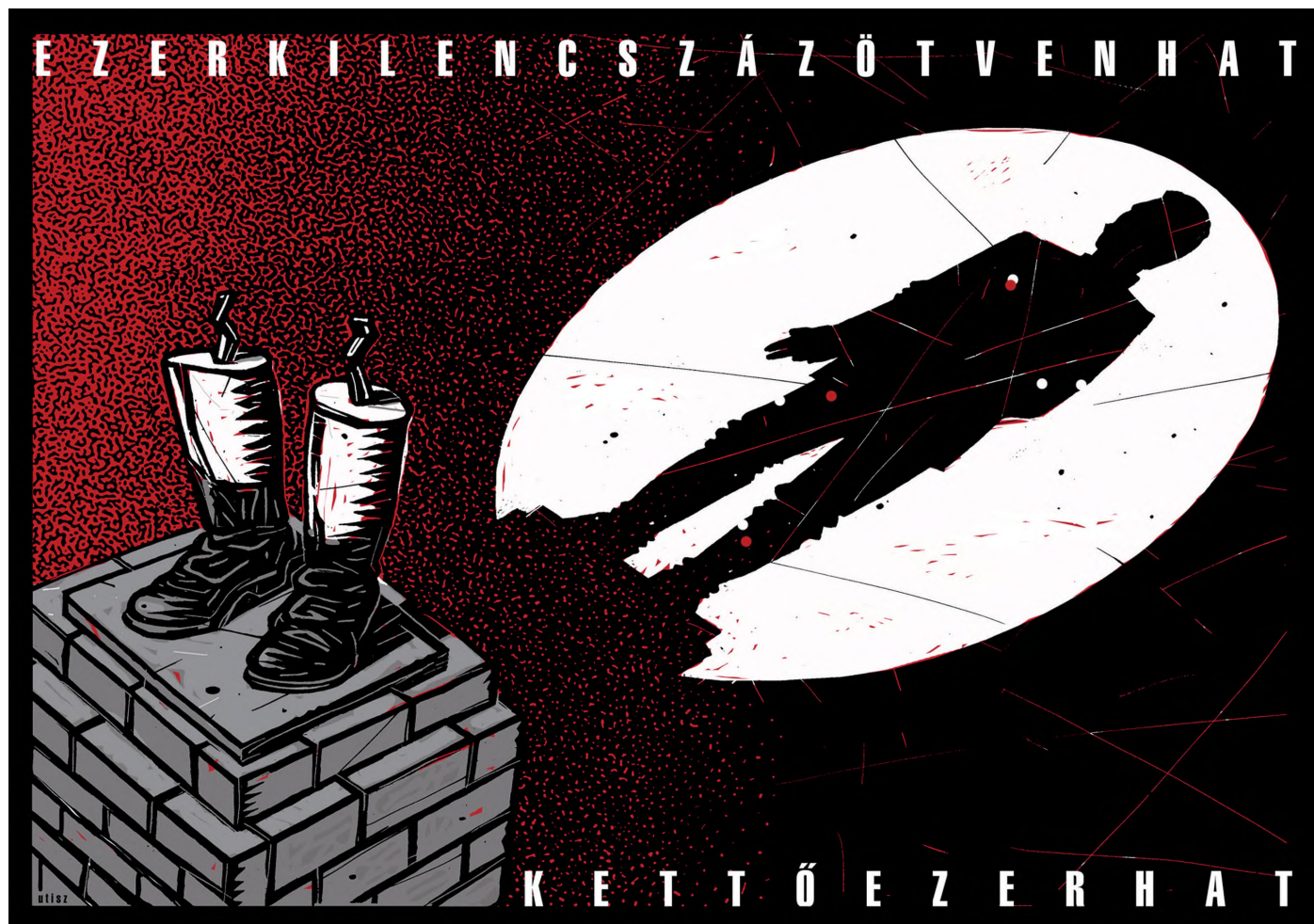
Kortársnak tekinthető minden időszak bármely művésze, aki az alkotás folyamatában, stílustörekvésektől függetlenül, a saját korát foglalkoztató kérdésekre reflektál. A bencés rendnek az európai kolostorépítészetet meghatározó clunyi reformjától az antikvitást újraértelmező reneszánszon át a 19. századi romantikáig – az egyházi és a világi hatalmaktól független művészegyéniségek megjelenéséig – mindenki kortárs, aki a jelene interpretátoraként működik. Mindezt azért fontos már az elején tisztázni, mert bár Orosz István archaizálva, vállaltan a reneszánsz, a manierizmus vagy a 19. század sokszorosító grafikai eljárásainak stílusában és szellemében dolgozik, ízig-vérig mai alkotó. Az 1970-es évektől Utisz (senki) művésznéven – a küklopszot megvakító Odüsszeusz nevezte így magát – rendszeresen kápráztatja el

és téveszti meg archaikus vizuális játékaival, az évezredes optikai illúziókeltés kétdimenziós eszközeivel a közönséget.

Személye és művészete a rendszerváltozás egyik legismertebb politikai plakátja, a tányérsapkás, hurkás tarkójú szovjet tisztet hátulról ábrázoló remekműve révén vált széles körben ismertté. Mint a rendszerváltozás falragaszainak, szórólapjainak és újságjainak szorgalmas kamasz gyűjtője, 1990 tavaszán magam is szert tettem a Magyar Demokrata Fórum által felhasznált, *Товарищи коней!* (elvtársak, vége!) című plakátra, amelyet a szél fújt a lábam elé, miközben hazafelé tartottam a Hegyalja úton. Máig őrzöm e relikviát.

Igazságtalan volna, ha Orosz István művészetét mindig csak e munkája kapcsán említenénk, s nem ejtenénk szót hihetetlenül gazdag és szerteágazó életművéről.

„Archaikus vizuális játékaival, az évezredes optikai illúziókeltés eszközeivel kápráztatja el a közönséget”

Az Iparművészeti Főiskola grafika szakát elvégezve olyan korban érkezett a kulturális plakátok területére, amikor egy-egy filmes plakát tervezése nemcsak intellektuális kihívás volt, de nagy szabadságot adott az alkotónak is, szemben a mai, fotóalapú, a filmstúdiók licencei alapján országonként adaptált tucatművekkel szemben. Orosz-Utisz színházi és kiállítási plakátjai ráadásul legalább ennyire jelentősek és egyediek. A plakáttervezés összetettségére – publikus műfaj lévén egyszerre kell megszólítani az utca emberét, s közben lényegre törő eszközökkel egyetlen kétdimenziós felületen megjeleníteni az adott tartalmat – Orosz István szellemes, a szemléltető izgalmas intellektuális játékra hívó munkái üdítő példák.

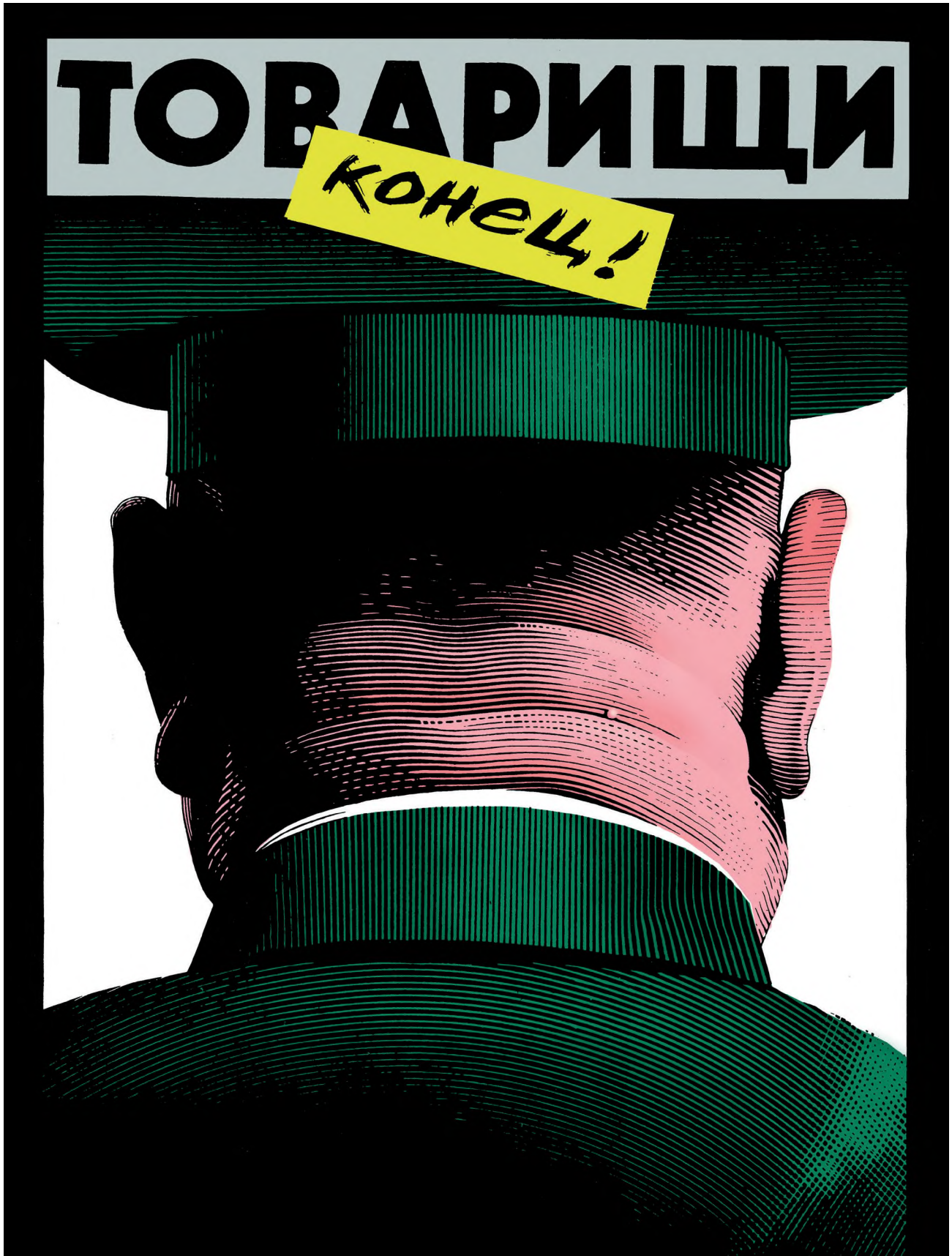

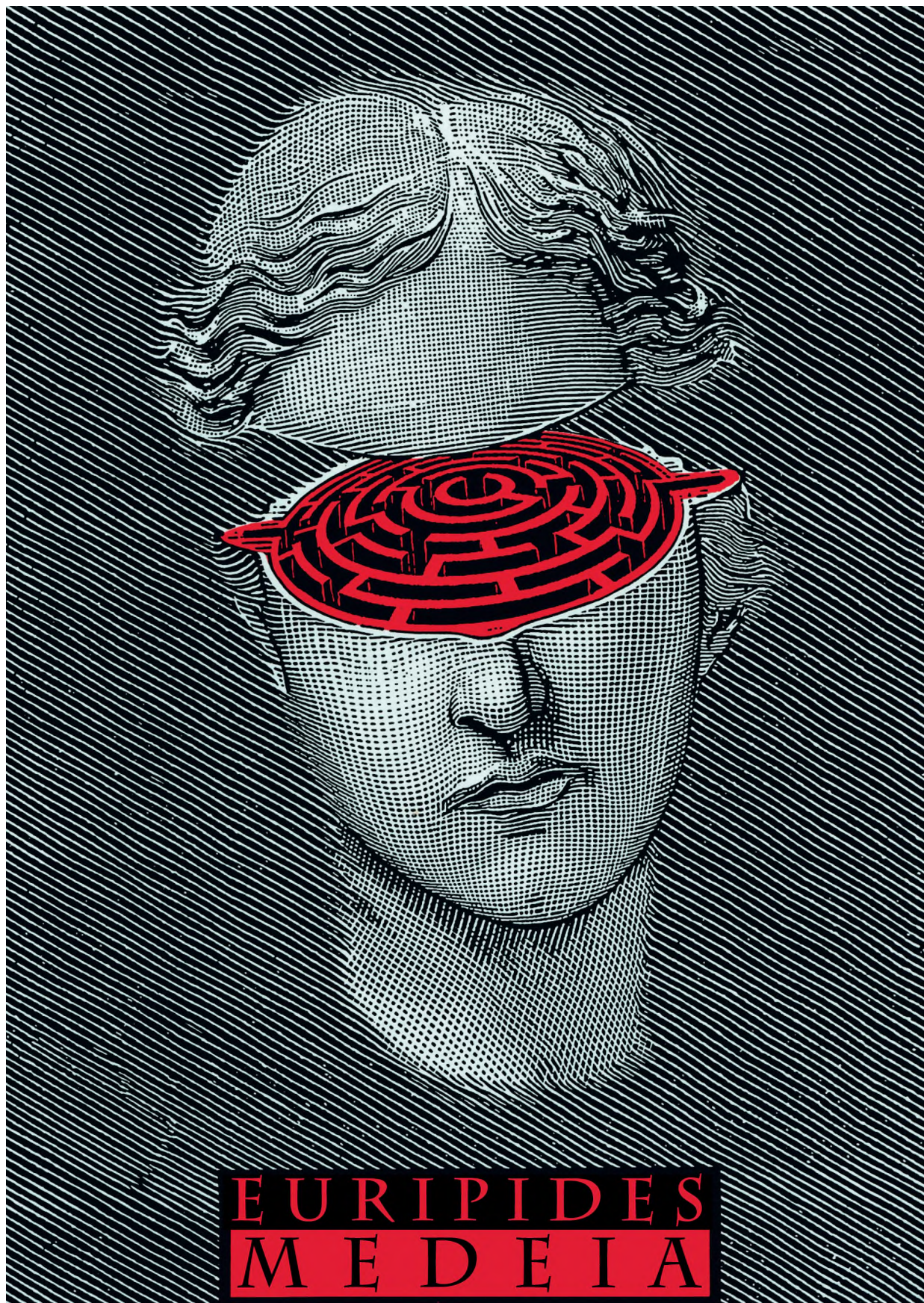
Az illusztrációk, az egyedi grafikai lapok és a grafitrajzok esetében is meghatározó alkotói koncepció nála az illúziókeltés, az anamorfózis alkalmazása: az ábrázolt témát elsősorban gyakran föl sem ismerjük, míg a szemünk meg nem szokja a látványt, vagy nem helyezük magunkat a megfelelő pozícióba, látószögbe. Az is előfordul, hogy segédeszköz, például egy krómozott henger tükröző felülete szükséges ahhoz, hogy összeálljon a kép. A perspektívát és a geometriát Orosz István gyakran a lehetetlen tárgyak – Penrose-háromszög, Escher-kocka stb. – elvén ábrázolja, melynek lényege, hogy a kétdimenziós ábrát ugyan három dimenzióban teljesen reálisnak érzékeljük, a tárgyat a valóságban soha nem lehet

kivitelezni. E munkáiban a reneszánsz és a manierizmus, sőt a klasszikus görög művészet és tudomány felé is megteszi a maga bravúros tiszteletköreit. Eközben, és ezt nem lehet elégszer hangsúlyozni, Orosz István művészete mégiscsak rólunk és nekünk, a kortársaknak szól, s talán nem túlzás azt állítani, hogy az univerzális mondanivaló mögött ott rejlik az összetéveszthetetlen, évszázados tapasztalatokból fakadó közép-európai szellemiség is.

Orosz István sohasem állt meg a két dimenziónál, illetve a harmadik dimenzió illuzionisztikus ábrázolásánál. A negyedik tartományba, az időbe is kiterjeszti az alkotómunkát azzal, hogy évtizedek óta animációs rendezőként is dolgozik. Mozgóképi munkáiban az optikai illúzió problematikája, egzisztenciális kérdések vagy a történelem alakulásának

tanulságai egyaránt foglalkoztatják. Életműve kapcsán szerencsés helyzetben vagyunk, ha mélyebbre akarunk ereszkedni szándékai megismeréséhez. Kiterjedt irodalmi munkássága a verseken és regényeken túl olyan teoretikus tanulmányokig terjed, amelyek hasznos igazodási pontokat jelentenek a több évezredes európai kultúrkör megismeréséhez, benne saját jelenünk megértéséhez. ■

Az Orosz Istvánnal készült életútinterjúnk a 120. oldalon olvasható.

ESENDŐ EMIBEREK A SZÜRKEKESÉGBEN

Szöveg: Kéri Gáspár
Fotó: Fortepan / Kereki Sándor

Egy fiatal srác fél évszázadig asztalfiókban lappangó negatívjai meghökkenítő fénytörésben láttatják a hetvenes évek Budapestjét. A később évtizedekig híradó-operatorként dolgozó Kereki Sándor nemrég a Fortepannak adományozta szenzációs felvételeit.

Nagyjából egy évtizedig, a gimnáziumtól a műszaki egyetemi éveken át a családalapításig tartott az az időszak, amikor Kereki Sándor kivételes erejű felvételei készültek. Majd mintha egy csapásra mindent elváltak volna – mint amikor Arthur Rimbaud tizenkilenc évesen rövid ideig tartó, de annál jelentősebb nyomot hagyó poétai tündöklését lezárva felszállt egy Belgiumba tartó vonatra –, úgy maradt abba Kereki különös belső késztetésből fakadó utcai fotografálása. Hogy a gazdag anyag nem merült feledésbe, kizárólag a készítőnek köszönhető, aki – talán megérezve a képek mulandóságának veszélyét – tavaly a Fortepannak adományozta

gyűjteményét. A több mint 4000 felvételből pillanatnyilag 1775 közt böngészhetünk.

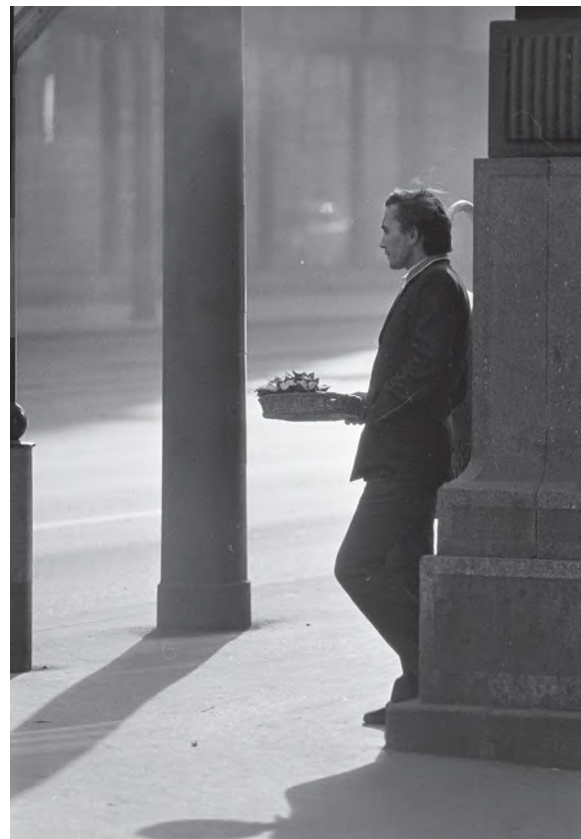
Kereki Sándor gimnazistaként egy édesapjától kapott géppel kezdett fotografálni, és hamar passziójává vált a rácsodálkozás a világra a kamera lencséjén át. Első témáit lakókörnyezetében, a Szinyei Merse és a Kmety utca, valamint a Hunyadi tér, a Városliget és a Dózsa György út környékén, egy valamikori tisztes polgári világ maradványain találta meg. A kör aztán egyre tágult. A fiatalember különös érzékenységgel örökítette meg a belváros relatíve jól fészült atmoszféráját a nyugatias kirakatokkal, presszókkal és cukrászdákkal, szocialista dámákkal, jampikkal és az egykori

úri középosztály túlélő elemeivel. Fotóin visszatérő helyszín az I. kerület is a tabáni szánkózókkal és az ostrom romjaiból a hatvanas évek végére újjáéledő Vár pezsgő életével. Időnként a Budai Ifjúsági Park látogatói között is szétnézhetünk, a trapéz nadrágokból és a jelentős arcszörzetekből látható, hogy már nem Rajnák elvtárs marcona beengedőemberei kérik számon a fiatalokon a szocialista erkölcsöket. Kereki egy idő után amerre csak megfordult, gyakorlatilag mindent lencsevégre kapott. Fotózta többek közt a népligeti autóversenyeket és az ügető sajátos közegét, ahol a deklasszált dzsentritől a szocialista kishivatalnokon át a csepeli gyári munkásig mindenki a szerencse és a nyerni akarás bűvkörébe került. Fényképezett Győrben, Szentendrén, a Balatonon, és természetesen egy-egy prágai vagy krakkói kirándulás során sem hagyta otthon a gépét.

*„Első témáit egy valamikori
tisztes polgári világ
maradékain találta meg”*

A mesterséget autodidakta módon, folyóiratokból és könyvekből tanuló Kereki Sándor otthon, a fürdőszobában laborálta képeit. Idővel pályázatok rendszeres résztvevője, időnként nyertese lett. Fotóit egyes lapok is közölték, az *Új Tükörben* még Mándy Iván is írt hozzájuk rövid novellákat. A megrendelésre végzendő munka azonban nem ment neki, így a hetvenes évek Magyarországon nem vált belőle közismert fotográfus. A felvételek figyelemre méltó ereje nagyrészt őszinteségükben, készítójüknek a világra való

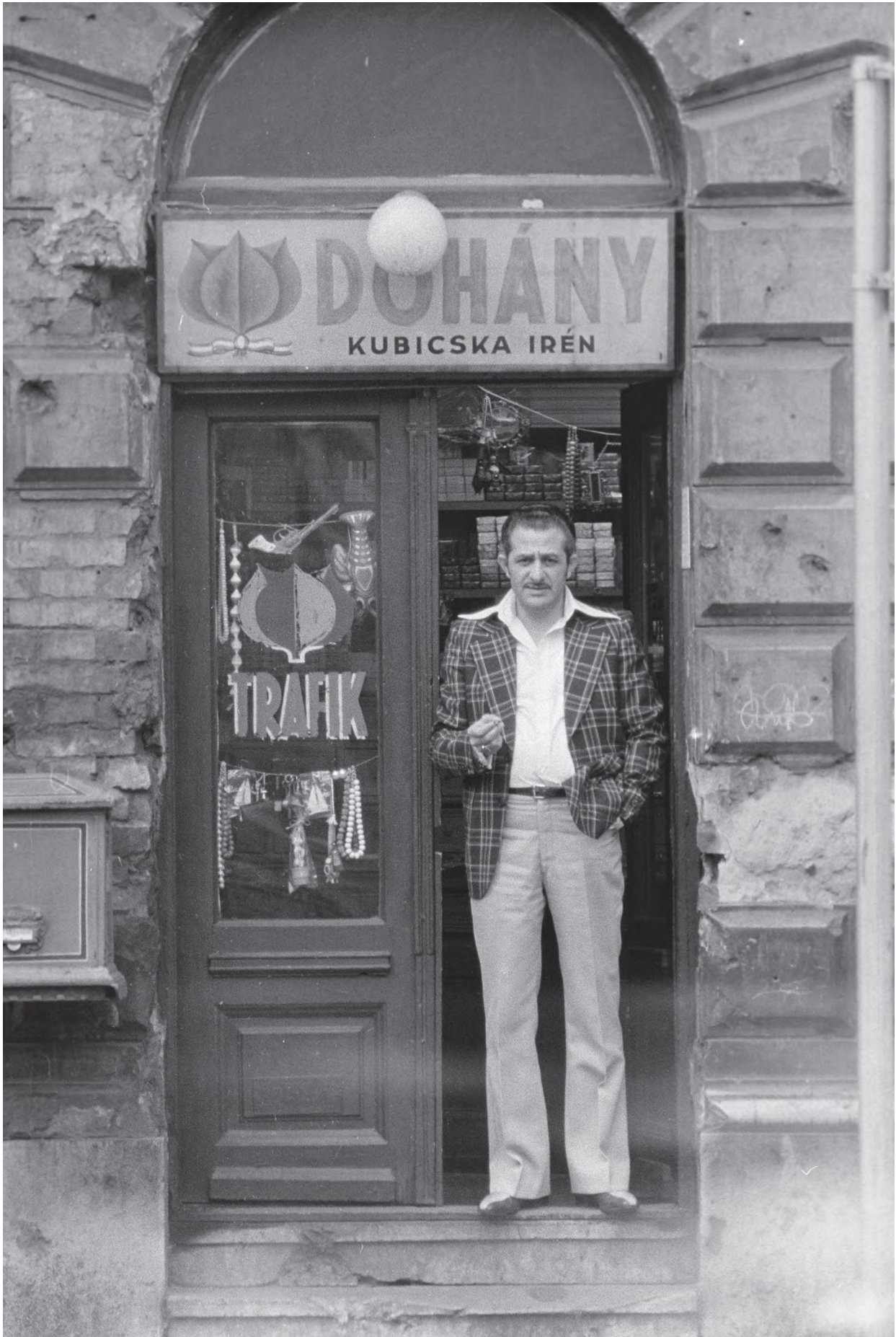
„Kereki Sándor eleinte a legkevésbé sem volt meggyőződve arról, hogy fotói bárkit is érdekelnek”

tiszta rácsodálkozásában és ösztönösen jó emberismeretében keresendő. Munkáiból hiányzik a profi fotográfusok rutinja; nem lovagolta meg a divathullámokat, és nem alkalmazkodott a kor hazai sajtójának esztétikai és tartalmi elvárásaihoz sem. Az esendő embert ábrázolta a kisgyermektől az aggastyánig, s közben akarva-akaratlanul megragadta a hetvenes évtized hírhedten szürke, nyúlós és túlon túl hosszúira nyúlt időszakát.

Érdekes a képek utóélete is. A nyugdíjazásáig a Magyar Televízió operatőréként

dolgozó Kereki Sándor eleinte a legkevésbé sem volt meggyőződve arról, hogy fotói bárkit is érdekelnek, ahogy arról sem, hogy radikális szerkesztés nélkül alkalmasak-e egyáltalán a publikálásra. Ám az idő igazolta ennek a tíz évnek a termését, amelyben olyan integráns alkotói szabadságot vélünk felfedezni, amivel legfeljebb a nyugati világ street fotósai működtek ezekben az esztendőkből. Felvételei értékét tovább növeli a döntő pillanat megragadásának képessége. Azé a döntő pillanaté, amelynek fontosságát

a fotografiai gondolkodásmódot a 20. század második felében alapjaiban meghatározó, legendás francia fényképész, Henri Cartier-Bresson is hangoztatta. Ezt pedig csak akkor tudjuk megvalósítani, ha nemcsak testileg és lelkileg, de fejben is átadjuk magunkat a fotografikus képalkotás mágikus tevékenységének. Kereki Sándor egyetlen évtizedet foglalkozott csak a fotográfiával, ám így is maradandót alkotott. ■

*„Olyan alkotói szabadságot
véltünk felfedezni nála, amivel
legfeljebb a nyugati világ street
fotósai működtek”*

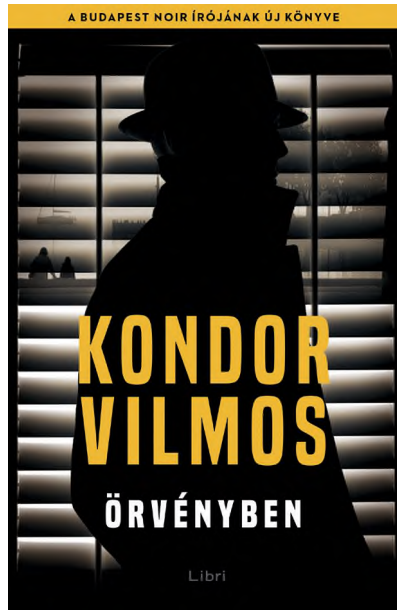

A HAZASZERETET ÉLMÉNYE

fizessen elő!

+36 70 627 9086 | elofizetes@magyar-kronika.hu | magyar-kronika.hu/elofizetes

Hazugságok máglyája

Szöveg: Farkas Anita

Kondor Vilmos jött, látott és győzött. Legalábbis a krimikedvelők körében biztosan, akik 2008 óta türelmetlenül várják a rejtőzködő író újabb köteteit. Ekkor jelent meg a *Budapest noir* című regény, amellyel a szerző nem csupán az *Est* napilap Amerikából hazatelepülő, cinikus bűnügyi újságírója, Gordon Zsigmond alakját teremtette meg, hanem a magyar hardboiled-krimi alapjait is letette. A Dashiell Hammett és Raymond Chandler által világhírűvé tett műfaj legfőbb jellemzője, hogy a bűnt konokul üldöző főhős maga is belekérgesedik az erőszak szüntelen tombolásába, és miközben összehúzott szemmel szívja az állandó kelléknek számító cigarettáját, cinikusan nézi mások valós, de inkább vélt boldogságát.

A Gordon Zsigmond köré épülő Bűnös Budapest-ciklus – amelynek immáron a javított verziója is teljes a *budapesti kém* szeptember eleji újrakiadásával – háttérét az 1936 és 1956 közti magyar történelem és jó néhány, a valóságban is létezett helyszín és figura szolgáltatja. A sorozat óriási sikert aratott. A debütáló részből mozifilm is született, ám az – hiába a magyar viszonylatban nagy költségvetés és a remek színészi alakítások – csak halványan tudta visszaadni a sorozat, nem lehet másként fogalmazni, békebelien sötét világát. Ahogy Kondor

Kondor Vilmos (1954?) krimiíró, a Bűnös Budapest-ciklus és a Szent Korona-trilógia szerzője

Vilmos egyéb munkái, így a Szent Korona-trilógia, a novelláskötetek vagy a 2015-ben megjelent, *A bűntől keletre* című kortárs krimi sem tudták soha túlszárnyalni a Gordon-univerzumot. És nem véletlenül. A maguk nemében ugyanolyan gondosan összerakott, a hiteles miliőfestésre, a történelmi pontosságra és a dinamikus cselekményvezetésre is gondosan odafigyelő munkákból valahogy hiányzik az a fűszer, titkos összetevő, amelytől többet adnának egy egyébként vitathatatlanul nagyon kellemes vasárnap délutáni szórakozásnál.

Az idén megjelent *Örvényben* lehet a kivétel, amely bár szintén folytatás, önálló regényként is bátran olvasható. Főszereplője *A bűntől keletre* nyomozója, Ferenczy Tibor, aki ezúttal nem országos ügyekben nyomozva küzd az elkerülhetetlen életközépi válsággal, hanem a balatonfüredi kapitányságra számúzva folytat sokkal keményebb harcot saját múltjának egyszerre mindent felforgató szellemeivel. A párhuzamos idősíkokon játszódó történetben hol 1989-ben, hol 2020-ban járunk. Szerencsére Kondor nem követi el a hasonló szerkezetű műveknél oly gyakori hibát: az időben való ugrálás itt mindig logikus, és a lehető legjobban segíti az események kibontakozását – így az olvasói megértést a kirakódarabok összerakásának már-már gyermeki örömétől kísérve.

A könyv igazi gyöngyszemei természetesen a retró részek, annak a korszaknak a felvillantása, amelyre a mából a régóta vágyott rendszerváltozás és az oroszok kivonulása okán vegytiszta eufóriaként emlékszünk, a valóságban azonban egy jókora adag bizonytalanságérzet is kísérte az ismeretlen és kiszámíthatatlan jövő miatt. A szerző javára válik, hogy a maga valóságában idézi fel mindezt: miközben repesztenek a Trabantok és a Wartburgok, a hétköznapi emberek hétköznapi párbeszédei révén viszonylag pontos képet kapunk a közhangulatról. Ehhez járulnak a biztos kézzel, egy-két vonással nagyon jellemzően megjelenített mellékszereplők, akiknek – harminc évvel ezelőtti vagy mostani – gyarlóságai-ban, kisszerűségeiben bárki magára ismerhet.

És hiába a krimi címke, amelyben a múltat és a jelent brutális gyilkosságok kapcsolják össze, az *Örvényben* meglepő módon leginkább a szerelemről szól. Persze nem arról a romantikus, rózsaszín felhőn üldögélős fajtáról, hanem a hús-vér emberiről, amely „a hazugság és a hűtlenség máglyájaként” lángolva annyira fáj, hogy az már majdhogynem jó. ■

Kondor Vilmos: *Örvényben*. Libri Kiadó, 2021

Kondor Vilmos

1989. augusztus 19.

Részlet az író Örvényben című regényéből

– Nekem lenne egy javallatom.

Minden fej Blász felé fordult, mert Blásznak, ha voltak is javaslatái, azok ritkán voltak érdemi megfontolásra méltók.

– Hát akkor halljuk – tette karba a kezét Brunner, felkészülve az őrmester legújabb tirádájára, ám Blász meglepően rövid volt.

– Én azt mondanám, hogy a Stasi összes ügynökének kocsiját vonjuk ki a forgalomból.

– Mi van, Lajos? – szaladt fel riadalmában Brunner szemöldöke a homloka legtetéjére.

– Itt a lista – lobogtatott Blász egy lapot –, háromperkettes kollegától kaptam, nincsenek sokan, de kevesen sem. Én azt javallom, hogy ne csináljunk mást, csak a szemét stasisok garázsa elé parkoljunk oda. Akár a saját kocsinkkal is. Vagy szorítsuk be őket. Amikor a piknik van. Azért, hogy...

– Értem, Lajos – bólintott Brunner. – De én ezt nem hagyhatom jóvá, nem támogathatom – köszörülte a torkát zavartan –, ugyanakkor egyetlen kollegának sem tilthatom meg, hogy hova és hogyan parkoljon. És hogy mikor. Lajoskám, mit mondjak most – nézett rá Brunner, Ferenczy meg csak hallgatott, és figyelte, hányan mennek oda Blászhoz az eligazítás után. Ketten léptek oda az őrmesterhez, és Ferenczynek is megfordult a fejében a csatlakozás, de tudta, hogy nincs az az isten, hogy jól jöjjön ki belőle – ezenfelül nehezen hitte el, hogy keletnémet titkos ügynökök hemzsegnének Balatonfüreden. Lehet, hogy Blász kapott valakitől valami listát, de azon ennyi erővel Moszad-ügynökök is szerepelhettek volna.

Azt nyilván nem tudhatta, hány keletnémet ügynököt sikerült megakadályozni abban, hogy a Sopronba indulók után vesse magát, de ha csak egy is otthon maradásra kényszerült, már megérte. Blász ötlete egyszerre volt zseniális és mérhetetlenül ostoba. Mintha csak kocsival lehetne a menekültek nyomába eredni, buszon vagy vonaton elvegyülni közöttük nem. Szóval Ferenczy értékelt Blász ötletét, mert az őrmester legalább akart csinálni valamit, gyakorlati hasznát azonban nem látta, arról nem is beszélve, hogy sokan attól rettegetek, hogy majd a magyar határőrök is állatokká válva lőni kezdenek, mint a keletnémet Grenztruppen kegyetlen tagjai. Ferenczy is osztotta a félelmüket, mert elképzelni sem tudta, milyen lehet

az, amikor az ember fejvesztve rohan a zöldhatár – vagy a Fal – felé, mögötte pedig a honfitársai lőnek rá, azok, akikkel együtt homokozott, akikkel együtt leskelődött a lányok szoknyája alá, aki előtte állt a sorban kenyérért. Elképzzelhetetlennek tartotta, hogy fegyver sülhessen el, hiszen a pikniket nem drezdai kisdobosok szervezték győri kisdobosokkal közösen, hanem a magyar és az osztrák kormány együttesen, és ez garanciát jelentett arra, hogy az ideges és zaklatott határőrök aznap nem hagyják el a laktanyát.

Akik elpucoltak a piknikre, azok már Ausztriában vannak, gondolta Ferenczy, ahogy állt a sportpálya mellett. Akik nem, azok is tudták: csak egy kicsit kell várni, hogy ténylegesen is szabad legyen a határ. Addig viszont itt a Balaton, itt van ez a közties állapot, amikor várni lehet a jobbat meg a szebbet, bár hogy pontosan mitől és hogyan lesz szebb és jobb, fogalmuk sem volt róla. Csak menni akartak, mindenáron, el. Ferenczy ezt az érzést sem ismerte. A családjukban nem volt senki, aki ötvenhatban vagy akár utána elpucolt volna. Sőt, ha jól belegondolt, a háborúban sem vesztek el senkit. Nem hurcoltak el senkit Auschwitzba, sem malenkij robotra, senkit nem telepítettek ki, egyedül a nagypapa egyik bátyja ragadt Franciaországban, de ezt a családban senki sem bánta, olyan sóher volt az öreg. Kapott a feleségétől ötvennyolcban egy papucsot, és amikor még hatvannégyben, a disszidálása előtt is azt a régi, többször foltozott pacskert hordta, a felesége kérdőre vonta, miért nem használja az újat: – Kímélem, Editkém, kímélem! – A rendszer annyira csócsálta meg őket, mint mindenki mást, az apja az otthona négy fala között szidta dühödten a kommunistákat, miközben az anyja kényelemből párttitkár volt a kórházban. Ferenczy semmiben nem szenvedett hiányt, gyerekként legózott, az apja ritkán pofozta meg, és amikor lázadni kezdett, már azt is lehetett. Figyelte az önfeledten táncoló embereket, és próbálta elképzelni, hogy mi lehetett annyira szar nekik, hogy asztalt-ágyat-életet otthagya elmenekültek otthonukból, és mentek inkább a legendás ismeretlenbe.

Ferenczynek is volt mehetnékje, neki mindig mehetnékje volt, csak ahova menni akart, oda nem mehetett, mert ő is abban a jellegzetes betegségben szenvedett, mint anyja

évfolyamtársa: nem beszélt idegen nyelveket. A magyarral elég nehézkesen lehetett volna rendőr Új-Mexikóban, mert ez csípődött be neki kamaszkorában, Új-Mexikó, a gipszsivatag, a látható forróság, a barna téglapületek és a puha léptű, érzéki indián lányok. Szíve szerint ott lett volna nyomozó, de ezt az indíttatást a nyelvtanulásra való hajlam teljes hiánya felülírta benne. Vagy ahogy az anyja mondta: – Nem akarsz eléggé, fiam. Ha eléggé akarnád, akkor hidd el, menne ez neked, nem vagy te hülye. – Az anyjának igaza volt, Ferenczy pedig maradt, és nem tanult meg soha semmilyen nyelvet, de valószínűleg Burgenlandban is csak töketlenkedett volna, pedig ott többnyire magyarul beszéltek. Hosszú éjszakai szolgálatok során rengeteget olvasott a Népszabadság cikkeiben az erdélyi menekültekről. Próbálta elképzelni, hogyan nézne ki vagány pesti srácként a Havasalföld egyik kis falvában. Nagyjából úgy érezné magát, mint egy havasalföldi székely srác Pesten. És kábé annyi közös témájuk is lenne. Szevasz, nektek mennyire szar Ceaușescu alatt? Nagyon. És nektek Kádár alatt? Ne is mondd. És láttad tegnap a filmet a tévében? Melyik filmet, melyik tévében? Melyik együtttest melyik klubban? Melyik könyvet melyik boltban? Melyik darabot melyik színházban?

Mert ha az olyan egyszerű lenne, hogy ha közös a nyelv, akkor közös minden más is.

A magnóból felbömbölt a „We Are The Champions”, és Ferenczy úgy érezte, hogy búcsúzóul bele kell üvölnie a sportpálya szakadozott magányába: „You are the champions!” Az egyik srác szája fülig szaladt, derékon ragadta a lányt, akivel éppen táncolt, és akkorát csókolt a szájára, hogy majdnem hanyatt dőltek. Elsietett a pályától, maga mögött hagyva a mindenféle színű, éjárátú és felszereltségű Wartburgokkal meg Trabantokkal teli utcát, és néhány perc múlva a kempingben kereste saját szülinapi partiját. Nem volt nehéz dolga, mert a büfésornál az egyik asztalon Tamás ropta, körülötte a lerészegedés különböző fázisából táncoltak a totális berúgás felé konvergáló bulizók, akik között Ferenczy két kollegáját is felismerte, és persze Juditot, aki piros arccal nevetett, és Tamás felé nyújtotta a kezét, aki megfogta, és felhúzta maga mellé az asztalra.

– Mit iszik? – kérdezte a büfés, egy sima hangú, kopasz férfi, aki az év maradék kilenc hónapjában Szentesen dolgozott egy kiskereskedelmi géemká adminisztrátoraként.

– Mindegy, csak ártson – felelte Ferenczy, aki egy ideje már várta, hogy alkalma legyen ezt a vacak poént elsütni, aminek pont most és pont itt volt az ideje. A partihoz csatlakoztak keletnémetek is, és néhány erdélyi pár, egyedül a cseh fiatalok duzzogtak kitartóan a škodák mellé levert sátraik előtt, mintha Jan Palach nem értük gyújtotta volna fel magát. Ferenczy felhajtotta a pohár tartalmát, amiről túl későn derült ki, hogy vermut volt, de hát ő mondta, hogy árthat. Ez törtéNIK, nézegette a büdös poharat, ha az embert komolyan veszik.

– Csend legyen, emberek! – rikkantotta el magát Tamás, majd súgott valamit Judit fülébe, aki kecsesen lecsusszant az asztalról, és eltűnt a tömegben. – Van nekem egy barátom, akinek ma van a szülinapja! – Mindenki visított, aki értette, azért, aki nem értette, az meg azért, mert a többiek visítottak. – Igyatok az én barátom egészségére! Tibikém! – emelte magasba a söröspoharát. A mozdulattól a sör fele kilottyant. – Isten éltesse, barátom! – nyújtotta a kezét Ferenczy felé, aki meglepve konstataálta, hogy miután belecsapott Tamás tenyerébe, fellépett melléje az asztalra. Ekkor megjelent Judit, és intett Tamásnak.

– Tiborom! Csukjad csak be a szemedet!

Ferenczy körbenézett a mulatozókon, a mögöttük elterülő Balatonra a lemenő nap fénye font aranyhidat, és úgy érezte, minden rendben van, becsukhatja a szemét. Valami ökör a hangulathoz illőnek tartotta a „Hadd főzzek ma magamnak” szövegét és üzenetét – csillagos ötös választás volt, mert néhány másodperc múlva a fél kemping követelte, hogy hadd főzzön már magának. Ferenczy csak annyit érzett, hogy Tamás hátrahúzza először a jobb, majd a bal kezét, és valamibe belebújtatja. Le merete volna fogadni, hogy egy kék melóskabát az, várta is, hogy micisapka kerüljön a fejére, és közösen rázendítsenek a „Söprik az utcát” című nótára. De nem ez történt.

– Kinyithatod, tesó.

Ferenczy kinyitotta. Nem melóskabát volt rajta, hanem egy mélybarna, hihetetlenül finom marhabőről készült zakó. Olyan könnyű volt, akárha szövet lett volna, de csillogott rajta a neonlámpák fénye. Érezte, ahogy a zakó rásimul, mintha vizsla bújna a gazdájához.

– A legjobb olasz bőr, ilyet csak Nápolyban kapsz, de te még ott sem – vigyorgott Tamás, Ferenczy pedig átölelte.

– Köszönöm.

– Szívesen, tesó – veregette meg a vállát Tamás, aztán elengedte, és felüvöltött: – Mi van, emberek, senki sem iszik? Mindent nekem kell meginnom?

A büfés fülig érő szájjal, de nagyon eltökélten mérte az italt, Ferenczy meg leugrott az asztalról, pont Judit elé, aki mélyen a szemébe nézett, és egy nagy pusztit nyomott az arcára. Nagy, nedves pusztit, és Ferenczy meg akarta fordítani a lányt, hogy a fényben megnézze magának a szemét, mert a könnyek meglepték, de a jó kezű lemezlovasnak köszönhetően megérkezett a „Limbó hintó”, és nagyjából az volt az utolsó épkézláb emléke Ferenczynek az éjszakából, hogy egy feltartott seprűnyél alatt próbál hídba dőlve átevíckélni. ■

A Mikulás rakétán érkezik

Szöveg: Smid Róbert

A kármennyire annak tűnik is egy felelőletes rápillantást követően – Turi Lilla színpompás rajzai, a könyv alakja vagy a cím miatt –, Tóbiás Krisztián költő új kötete nem gyerekirodalmi alkotás. Bár a kötetben megszólaló hang kétségtelenül egy gyereké, az akár bohókásnak is ható cím, *A mikulás rakétája* nem egy közös, varázslatos utazásra utal, hanem a háború hétköznapijaiból a képzelet segítségével való kiszakadásra.

Az egész könyv tulajdonképpen egyetlen hosszú tudatfolyamból áll, amelyben a gyerek beszélő az ünnephez közeledve felépít magának egy álomvilágot úgy, hogy az őt körülvevő dolgokat – legyenek azok olyanok, amilyenekről közvetlen tapasztalata van, vagy csupán hallomásból ismertek: svájci csoki, töltött káposzta, Gagarin – átmitizálja. A rakéta így lesz a rénszarvasok helyett a Mikulás közlekedési eszköze, amelyet az anya által készített töltött káposzták hajtának, hogy el tudja hozni ajándéknak a svájci csokigolyót, mely „úgy olvad / mint az alpesi gleccserek / úgy csúszik / magával sodorva mindent / ami az útjába kerül / érezni lehet / azt

beszélük / érezni lehet rajta / a svájci bocik illatát”. Ha a saját fantáziavilág létrehozásával a megszólaló valamennyire képes is védekezni a háború borzalmi ellen, nem tudja teljes mértékben semlegesíteni a fenyegetettséget. Ahogy az az idézetből is kitűnik, a svájci csoki hiába mint a vágy tárgya van jelen, a hasonlításban „magával [sodor] mindent”, ezzel az egyértelműen pozitív töltetű szimbólum némi negatív felhangot is kap.

A kötet versbeszédének dinamikáját márpedig az ilyen ambivalenciába hajlások szolgáltatják, leginkább azok az esetek, amikor a képzelet szálai felfeslenek, és a valóság betolakszik a beszélő világába. Ilyen a háború éhínségére utalóan annak magyarázata, hogy miért nincsenek a Mikulásnak rénszarvasai, miért rakétával jár: „a hószínű égen szebb / kontúrosabb a piros rakéta / nálunk sokáig puszkapor-szagú volt a levegő / nálunk ha lenne biztos megennék a rénszarvast is”. Ugyanezt láthatjuk abban, hogy az anyuka idegesen és kimerülten készíti a töltött káposztát, amit aztán el is vesznek tőlük. Ezeknek az ambivalens alakzatoknak a metafigurájaként a Mikulás „kettős

élete” azonosítható: amikor hazaérve leveti a szakállát; amikor kiderül, hogy civilben esztergályos lehet; vagy amikor a beszélő látja füvet nyírni. Az ez utóbbi jelenethez készített rajzon a háttal lévő alak (megjegyzendő, hogy az arcokat sosem látjuk szemből, legfeljebb profilból; ha szemben van is velünk egy alak, az vagy a lap tetejére van helyezve, hogy így le legyen vágva a feje, vagy lehajtja a fejét, vagy pedig eltakarja az arcát valami, Gagarinét például a szkafander sisakja) egy szögessdrót kerítés felé tart, amelyhez a Mikulás-sapkája van odacsíptetve, mintha csak egy szárító-kötélen lenne. Ez ráirányítja az olvasói figyelmet a szöveg és a képek közötti viszonyra, amely jelen esetben ráerősít a bezártságra. Máskor viszont, például amikor a szürke rakétákról szól a vers, a Mikulás élénkpiros szerkezetével éppen feszültséget szül a grafika.

Az említett bezártság, korlátozott-ság egyértelmű szervezőeleme a lírai szólamnak is; a háborús állapotok közé szorult gyerek bezárkózik a saját világába, ezért az annak építőelemeiként szolgáló dolgok kényszeres ismételtetése a töltött káposztától a svájci csokigolyón át magáig a Mikulásig, adja a szöveg gondolatrítmusát – ezzel azonban önmagára is záródik a versbeszéd. Ennek a közléskényszeres, önmaga körül forgó, egyszerre a külvilágot elemző és abból saját belső világot felépítő mondásnak a célja nem egyértelmű, és ez termékeny sokszólamúságot szül: magyarázat lenne valaki más számára, esetleg önmagát akarja meggyőzni, elhíttetni, tudatosítani a fikció valóságát a minél többszöri ismételtetéssel? Vagy az ünnep kiüresedése ellen lép fel úgy a megszólaló, hogy tanúságot téve saját magáról a magában megőrzött kelleket teríti szét? A kiüresedés ugyanis konkrét formákban van jelen, például a gyár esetében, amelynek kifosztása egyszerre jelenti a tárgyak (hurkatöltő, talicska, vaskampó) elhurcolását beolvasztásra és az ünnep ismétlésének ellehetetlenítését: „csak a munkásokat hagyták itt / az ebédlőterem közepén /

Tóbiás Krisztián (Csóka [Jugoszlávia, 1978] költő, műfordító, szerkesztő. Volt a Képes Ifjúság rovatvezetője, a Magyar Szó, a Hét Nap és a Napló tudósítója. 2015 óta a Tempevölgy folyóirat főszerkesztője és számos balatonfüredi konferencia- és programsorozat (például a Salvatore Quasimodo-költőverseny) szervezője. Művei: Ver/sec (2006), Vasjani – Profán evangélium (2008), Túliratok (2012), A Wilkinson penge (2017), A mikulás rakétája (2020)

ahol anyák napján / meg mikuláskor / verseket mondtunk”.

Amikor az ünnep teherré válik – erről tanúskodik az anya ideges töltőkáposzta-készítése –, mert azt a háborús viszonyok között is meg kell tartani, akkor lepleződik le a hozzá kapcsolódó tettek mesterkéeltsége, például hogy a Mikulás rendelésre jön: „telefonon szólnak neki / jön vagy nem / még sose volt olyan / hogy ne jött volna”. Nem kevésbé művi az a megőrzési forma sem, ahogy a gyerek megszólaló a saját világában próbálja összetartani a pozitív dolgokat, mintegy rezervátumot képezve a külső világ eleve zártságával szemben. A Mikulás halála a kötet végén ezért szükségszerű, és nem véletlen az sem, hogy egy csokigolyó tömiti el a rakéta fűvókájának csövét, amitől nemcsak a rakéta robban darabokra, de a romantizáló kép túlzó negédessége lágyan beleolvadt csokigolyóként a megkreált világot is szétrepeszti. Ez lenne maga a trauma, a biztonságot nyújtó képzeletalakzatok egységének elvesztése, vagy épp ellenkezőleg: annak feldolgozása? Kiábrándulást vagy megnyugvást hoz, hogy ez így esett, esetleg erre volt szükség ahhoz, hogy a lírai szólam megtalálja a hangját? *A mikulás rakétája* ezekkel az egyszerre pszichológiai és líraelméleti kérdésekkel is szembesít minket. ■

Tóbiás Krisztián: *A mikulás rakétája*.
Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2020

Tóbiás Krisztián

Nálunk a mikulásnak rakétája van

(részlet)

piros rakétán csilingelnek a harangok	koccantak
a hószín égen	halkan repültek a házak felett
piros rakétán	repültek és robbantak
hátirakétán utazik a mikulás	nem csilingeltek
akár napsütésben is	robbantak
akármikor betoppanhat	idővel megszoktuk
jöhet a mikulás	a rakétákat
piros rakétáján	megszoktuk
piros hátirakétáján csilingelnek	a szűrkeséget
a jéggé fagyott harangvirágok	a hószínű eget
nálunk sokáig puskaporszagú volt a levegő	de a piros szebb
a rakétáktól	piros hátirakétája
szürke csillogó rakétáktól	szebb mint a hideg-szürke
puskaporszagú volt	a hószínű égen szebb
még a töltött káposzta is	kontúrosabb a piros rakéta
nem csilingeltek	nálunk sokáig puskaporszagú volt a levegő
jégkristály harangvirágok	nálunk ha lenne
nem csilingeltek	biztos megennék a rénszarvast is.

AMI EBBEN A PILLANATBAN VAN

Szöveg: Tábori Kálmán
Fotó: Hölvényi Kristóf

Zenei információs központként indult a Budapest Music Center, ma azonban már koncerthelyszíneként és lemezkiadóként ismertebb a Mátyás utcai intézmény. Vezetője, Gőz László saját harsonaművészi pályáját is háttérbe szorította, hogy menedékhelyet teremtsen a zenészeknek, ma pedig arról álmodik, hogy opera-előadások megtartására alkalmas térrel bővíti a világszerte jegyzett központot.

„Ez nem étterem, ahol dzsessz szól, hanem dzsesszklub, ahol enni is lehet. És ez nagy különbség” – jelenti ki határozottan Gőz László, amikor az Opus Jazz Clubból indulva körbevezet a Budapest Music Center ferencvárosi épületében. A hangversenyteremben Boros Misi gyakorol az esti fellépésére, a könyvtárban ütőskoncertre készülnek, a járvány alatt felújított stúdiókon pedig az utolsó simításokat végzik. Láthatóan visszatért az élet a BMC-be. Az intézmény alapító tulajdonosa köztudottan örök optimista. A pandémia alatt több interjú készült vele, és a közel egy évig tartó bezárt-

ság ellenére egyetlen panaszos vagy elkeseredett nyilatkozatot sem olvashattunk. Amikor azonban idén tavasszal a BMC alapításának huszonötödik évfordulója alkalmából kérdezték, egy ötperces videóban kijelentette: most csak hallgatni lenne szabad.

EGY ZENÉSZ NEM VÉLETLEN KOMPONÁLJA MŰVÉBE A CSENDET.

Így van. Nem szoktam elveszíteni a fejemet, soha nem esem kétségbe, és mindenem túl tudok lépni. Ám a kérdéses interjú során a kamera előtt annyira erősen zuhant rám a zenészek

kétségbeesése és panasa, hogy hirtelen visszakerültem abba a lelkiállapotba, amikor én voltam fiatal, és hozzájuk hasonlóan éltem a zenészek életét. Abból az elkeseredésből próbáltam visszadni valamit, amit az ő szemükben láttam. Szó szerint csendre lettünk ítélve.

HA MOST KELLENE ÖT PERCBEN ÖSSZEFOGLALNIA AZ ELMŰLT HUSZONÖT ÉVET, MIT MONDANA? MILYENNEK ÉLTE MEG SZEMÉLYESEN ÉS AZ INTÉZMÉNY SZINTJÉN?

A saját életemben mindenképp nagy sikernek érzem: azt hiszem, sikerült maradandót alkotni, olyat, amit majd utánam is lehet folytatni. Én is elmondhatom, amit sok pályatársam, ha a sikereiről kérdezik, hogy szerencsém volt. Fiatal zenészként több műfajban kipróbálhattam magam, sok tapasztalatot gyűjtöttem, és a BMC huszonöt éve valahogy ezeknek az ismereteknek a megvalósításáról szólt. Azt kell mondanom – a pandémiától eltekintve, amely csak egy állapot, olyan, mint a rossz idő, el fog múlni –, a BMC számomra és a kollégáim számára is boldogságfaktor. Mindig hangsúlyozom, a munkatársaim nélkül ez mind nem lenne. Van, akivel a kezdetek óta, többekkel pedig tizenöt-húsz éve együtt dolgozom.

AZ ALAPÍTÁSKOR A KÖVETKEZŐ CÉLKITŰZÉST FOGALMAZTÁK MEG: „A JELENKOR MAGYAR ZENEI ÉRTÉKEINEK EGYÜTTES ÉS ÖSSZEHANGOLT FELMŰTATÁSA”. MIT JELENT EZ PONTOSAN, ÉS MIKOR SIKERÜLT MEGVALÓSÍTANI A CÉLT?

A mondatot 1996-ban én magam írtam, és azóta is ragaszkodom hozzá, hogy ne változtassuk meg. Amikor körbevezettem önöket, és belépünk a könyvtárba, épp egy ősbemutató próbája folyt. Ez jól kifejezi a lényegét. Ami tegnap volt, az már történelem, ami holnap lesz, az a jövő, a jelenkor az, ami ebben a pillanatban van. Tehát ez folyamatos cél. Aki ma bejön az épületbe, azt láthatja, hogy a munkatársaim segítségével kortárs magyar zenészek állandó életet varázsolnak ide. A keret a zenei információs központ, egy páratlan adattár a magyar zenéről, amelyhez mindenki térítésmentesen juthat hozzá. Ez a lelke mindennek, amit soha nem fogunk feladni.

EREDETELEG NEM IS TERVEZETT KULTURÁLIS INTÉZMÉNYT, LEMEZKIADÓT?

Nem. Amikor a zenei információs központot építettük, szó sem volt lemezkiadásról, koncert- és rendezvényszervezésről. A kezdet kezdetén azért hoztuk létre a BMC-t, mert a rendszerváltozás után megszűnt az összes addig működő

A Budapest Music Center alapító tulajdonosát számos elismerése után tavaly Fonogram Életműdíjjal tüntették ki, az idei év elején pedig a rangos The New York City Jazz Record a világ legjobb öt lemezkiadója közé sorolta a BMC Recordsot

*„Mindig figyelni kell, merre megy a hógolyó,
mert ott, ahol egy másik már elgurult,
nem szed össze semmit”*

állami zenei menedzsmentügynökség, amely szabályozta és dokumentálta a zeneszerzők és zenészek tevékenységét, és nem is jött létre helyette más. Jelentéktelen dolognak tűnt akkoriban azzal foglalkozni, hogy X. Y. zenész mikor született, milyen darabot írt, mit játszott, ám én szerettem volna, ha van egy mindenki számára hozzáférhető és állandóan frissülő zenei adatbázis. Ennek most látható igazán az eredménye. Bármelyik terembe bemehetek, majdnem mindenkit ismerek, aki ott gyakorol vagy hangversenyt ad, pedig már öregember vagyok hozzájuk képest. Sok zenész már fiatalon összenő a BMC-vel, hiszen ingyenesen biztosítunk nekik lehetőségeket. Menedékhely vagyunk a zenészeknek. És itt van az ország harmadik legnagyobb zenei könyvtára is az 1900-tól született zeneszerzők szinte teljes anyagával.

HOGY LETT MÉGIS RENDEZVÉNYTÉR, KIADÓ, DZSESSZKLUB?

Tényleg nem tudtuk előre, hogy ez lesz. Amikor elkezdtük a zenei információs központot, még alig volt internet az országban, de a BMC-é az első száz bejegyzett domén között szerepelt. Sok mindent a körülmények határoztak meg, és mint a hógolyóra, rakódtak rá a különféle tevékenységek. Általában azért, mert elő kellett teremtenünk a forrásokat a működéshez. Ezért először filmzenéket adtunk ki, ebből finanszíroztuk az intézmény fenntartását, a klasszikus lemezek kiadását, a béreket, a bérleti költséget. Később ehhez jöttek nagyobb koncertszervezések, mint a Kapcsolat koncert, amely Európa egyik legnagyobb szabadtéri ingyenes koncertsorozata volt 1997 és 2011 között. Valószínűleg jól csináltunk valamit, mert egyre több felkérést kaptunk. Szép lassan mind több rendezvényt szerveztünk a nagy termes üzleti konferenciáktól kezdve

olyan külsős eseményekig, mint a Nemzeti vágta. A közelmúltban pedig a négyesfogathajtóversenyen dolgoztunk.

TEHÁT A ZENÉN KÍVÜLI TEVÉKENYSÉG BIZTOSÍTJA A FORRÁST AZ EREDETI KÜLDETÉSHEZ?

Nagyjából így van. Ahogy ez az épület elkészült és benépesült, a növekedés egyre súlyosabb veszélyforrást jelentett, hiszen a mostani működéshez naponta átlagosan két-három millió forintos forgalmat kell produkálnunk. Iszonyú kemény feladat, közben meg teljesen lényegtelen, hiszen ez csak eszköz a célunk eléréséhez.

AHHOZ, HOGY FENNTARTSA AZ INTÉZMÉNYT, AZ AKTÍV ZENEI PÁLYÁT IS FÉLRETETTE HOSSZÚ IDŐRE. EZ NEM VOLT TÚL NAGY ÁR?

Semmiképpen. Mikor elkezdtük, addigra én már sok mindent elértem, amit egy harsonás elérhet. Nem ültem be zenekarba, inkább szabadúszóként ide-oda csapódtam. A 180-as Csoport, amely a nyomorból a világhír felé vitt, a nyolcvanas évek végén megszűnt. Utána számos együttesben játszottam az LGT-től a Jazz + Azon át különböző dzsesszformációkig. Imádtam, de mellette – már jóval a BMC előtt is – producerkedtem vagy koncerteket szerveztem. Harminchárom éven keresztül tanítottam a Zeneakadémia dzsessz tanszakán, úgyhogy érzektem a fiatalabb generációk fejlődését. Húsz-huszonöt gyereket ismertem meg minden évben, akik közül öt-hat nagyon jó volt. Mozgatott az is, hogy nekik teret alakítsak ki. Emellett azonban mindig karbantartottam a hangszer tudásomat, még ma is minden este gyakorlok. Sőt, mondhatom, óriási szerencse, hogy most két-három produkcióban is játszom, hol szólístaként, hol zenekari tagként, ez kényelmes és jó állapot.

„Menedékhely vagyunk a zenészeknek”

NEM ÉPPEM KÉZENFEKVŐ, HOGY VALAKINEK NEMCSAK A ZENÉHEZ LEGYEN HALLÁSA, HANEM AHHOZ IS, HOGY KISZÚRJE A JÓ ÜZLETI LEHETŐSÉGEKET. VAGY EZT IS A ZENAKADÉMIÁN TANULTA?

Dehogy. Azt mondják, hogy ezzel a fajta érzéssel vagy rendelkezik az ember, vagy nem. Egy zenésznek azért jó, ha van üzleti vénája. Nem vagyok különleges ember, de van egy fajta érzékenységem, ami talán a zeneiségből adódik. Gyorsan meghallom a jót és a kevésbé jót is – nem csak zenei értelemben. Rendkívül empatikusan viszonyulok a dolgokhoz, nagyon szeretem a világot, amelyben élek, s mindenre csillogó szemmel nézek. A tűrőképességem határa valószínűleg sokkal messzebb van, mint az átlagembernek. Nem omlok össze soha, és kifejezetten jól bírom a felelősséggel járó helyzeteket. Világéletemben értettem a matematikát, gyorsan számolok fejben, tisztában vagyok az árakkal, pillanatok alatt átlátom, minek mennyi realitása van. Így azért könnyebb.

ABBAN A BIZONYOS HÓGOLYÓBAN, AMELYET EMLÍTETT, EDDIG HIÁNYPÓTLÓ DOLGOK VOLTAK. A LEGÚJABB CÉLKITŰZÉSE NEM MÁS, MINT EGY ÚJ OPERAHÁZ ÉPÍTÉSE BUDAPESTEN. EZ MENNYIRE LÓG KI A HÓGOLYÓBÓL?

A BMC bővítésének lehetősége egy szcenikus előadásokra is alkalmas térrel egyáltalán nem lóg ki, és nem is nevezném operaháznak. A barátaim sokszor aggódnak, kételkednek, hogy van-e létjogosultsága egy újabb koncertteremnek, kiadónak, operának Budapesten. De nekik is azt szoktam mondani, amit most: higgyék el, ez más lesz, mint a többi.

NEM LESZ KONKURENCIÁJA A MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZNAK?

Biztos, hogy nem. Isten őrizz, hogy olyat építsek, amilyen már van. A BMC sem lett senkinek a konkurenciája, mert kimosztuk a helyünket

a zenei életben. Ön mondta az imént, hogy hiánypótló. Elég Olaszországot említenem, ott huszonhat operaház van, persze nagyobb ország is, mint a miénk. Mindenesetre az új épületrész is az eddigi küldetésünket és gondolkodásunkat fogja szolgálni.

MIT JELENT EZ?

Alkalmas lesz klasszikus – főleg barokk és kortárs – opera játszására, valamint üzleti rendezvények lebonyolítására. Az opera számomra azért eleve izgalmas műfaj, mert tulajdonképpen összművészeti színtér: van benne hangverseny, kórus, vannak szólisták, jelmez- és díszlettervezők, fénytechnikusok, táncosok. Terveink szerint a hagyományos díszlet helyett – amit az operaházak bonyolult színpadépítési technikával oldanak meg – a szcenikát interaktívá tevő háttérvetítés-technikával oldjuk meg.

MAGYARUL KLASSZIKUS OPERA ANIMÁLT LÁTVÁNYVILÁGGAL?

Így van. Látványban nagyon el vagyunk maradva a kor lehetőségeitől, az unokáimon látom igazán, mennyire. Én is elámulok, amikor egy Harry Potter-film vagy az *Avatar* elképesztő mesevilágot varázsol elém a maga kitalált, mégis hiteles részleteivel. Egy jó animáció rendkívüli hatással tud lenni az emberekre. Meg kell találnunk azt a formát, amellyel be lehet vonzani az embereket az értékes műsorokra, amire bejön a *Harry Potteren* felnövő generáció is. Ebben számítunk azokra a magyar szakemberekre, akik a világ egyik legmagasabb szintű animációs képzésén végeztek a Momén, és akik rengeteg hollywoodi produkcióban dolgoztak már. Úgyhogy van hova nyúlni, és úgy gondoltam, szép lassan kialakulhat az az opera, amelyet hárman írnak: egy a zenét, egy a librettót, egy harmadik pedig filmes eszközökkel megfesti, animálja.

ABBAN IGAZA VAN, HOGY A BMC IS ABBAN HIÁNYPÓTLÓ, AMIRŐL HUSZONÖT ÉVE SENKI NEM GONDOLTA VOLNA, HOGY SZÜKSÉG LESZ RÁ. ÍGY ERRE MOST IS VAN ESÉLY.

Igen, én is így gondolom. Ez is része a hógolyó-elvnek. Mindig figyelni kell, merre megy a hógolyó, mert ott, ahol egy másik már elgurult, nem szed össze semmit.

VISSZATÉRVE A BESZÉLGETÉSÜNK ELEJÉRE: SOKAN ÚGY VÁRTÁK A LEZÁRÁSOK VÉGÉT, HOGY ELŐRE ELTERVEZTÉK, HOVA MENNEK ELŐSZÖR, KIVEL TALÁLKOZNAK, MIT FOGNAK TENNI. ÖN GONDOLKOZOTT AZON, MI LESZ A CSEND UTÁN AZ ELSŐ HANG, AZ ELSŐ DOLOG, AMIT TESZ?

Nem volt ilyen. Attól, hogy zárva voltunk, nálunk nem állt meg az élet. Felújítottuk a stúdióinkat, bővítettük a hangszerparkot, és mint a legtöbb kulturális intézmény, a most kezdődő szezonban igyekszünk bepótolni az elmaradt előadásokat.

GONDOL ARRA, HOGY MI LESZ, HA VISSZATÉR EGY HASONLÓ ÁLLAPOT?

Nem készültünk fel. Nem is tudok vele foglalkozni. Legutóbb is nagyon gyorsan, egyik napról a másikra jött a lezárás. Mi annyit tudtunk tenni, hogy senkit nem küldtünk el, egyben maradt a BMC csapata. Abban azért reménykedem, hogy az állami vezetők felismerték, bizonyos szektorok végveszélybe kerülhetnek, ezért jobban oda kell figyelni rájuk. Más szektorok meg köszönték szépen, többet kaszáltak a pandémia alatt, mint valaha. De ez a világ minden részén így van, legalábbis nem hallottam arról, hogy valahol primán megoldották volna a helyzetet. Nem tudom, mi lesz, nem vagyok kétségbe esve. Teszem tovább a dolgomat, aztán ha valami van, akkor csak kitalálok valamit. Eddig is sikerült. ■

TOLDI, NAPHŐS

Szöveg: Pap Lázár

Halála után mutatják be Jankovics Marcell utolsó alkotását, Arany János elbeszélő költeményének rajzfilmfeldolgozását. Mint Jankovicstól megszokhattuk, kliséket kerülő, az Arany-szöveget bátran újraértelmező mű született, amelynek minden részlete mitikus jelentéssel bír. Az életmű záróköve a helyére került.

Fából faragott Péter, A két aranyhajú fiú, Fehérlófia – csupán néhány olyan népmese, amelynek animációsfilm-változata Jankovics Marcell keze közül került ki. Az első kettőt a *Magyar népmesék* sorozat részeként, utóbbit önálló filmként tekintheti meg a néző. Fontos közös pont a három alkotásban, hogy főhősei naphéroszok, ezt a Jankovics által teremtett, ősi szimbólumokban gazdag látványvilág hűen tükrözi is. Aranyszínű a hajuk, a nap fénye, formája, valamint a tűz ereje végigkíséri a hősök útját, képességeik emberfeletti, nem a földi világból nyerik őket. Ebbe a sorba illeszkedik a *Toldi* rajzfilmsorozat is, amelyet Jankovics hirtelen halála után Csákovics Lajos rendező fejezett be a kecskeméti rajzfilmstúdióban.

Arany János művét Jankovics új nézőpontból közelíti meg, és olyan elemekre helyezi a hangsúlyt, amelyek eddig elsikkadtak az értelmezés során. Feltárásukhoz nem irodalomtörténeti munkákat olvasott, hiszen saját bevallása szerint a „szövegcentrikus meglátások” nem segítik egy rajzfilm elkészítését. Ehelyett a forráshoz nyúlt vissza, ott kereste meg az őt érdeklő, illetve a szövegben rejtőző, eddig még fel nem fedezett részleteket. Ilyen például az az egyértelmű, mégis kevésbé hangsúlyozott tény, hogy Toldi kamasz fiú, nem pedig harmincas éveiben járó, fejlett izomzatú férfi, ahogyan gyakran ábrázolják. Jankovics főhőse – hűen Arany elképzeléséhez – annyira fiatal, hogy „még legénytoll sem pehelyzik állán”. Emellett a rendező

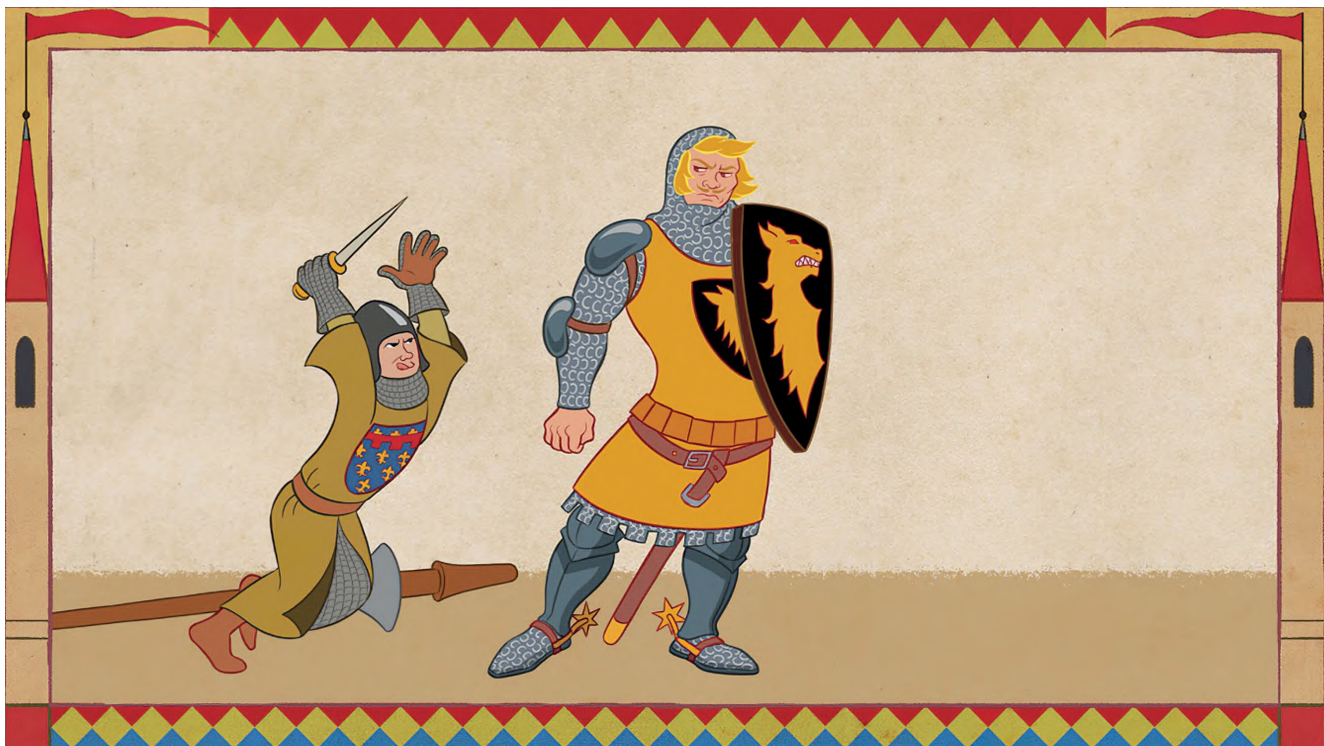
többször is kiemelte, hogy az elbeszélő költemény gyakorlatilag Miklós felnőtté válásának története, amelyben édesanyja a másik főszereplő, aki iránt Jankovics szerint Miklós „szinte freudi szerelmet táplál”, tehát még abban a korban van, amikor a kisleányok az édesanyjukat akarják elvenni feleségül.

A film látványvilágát képzőművészeti stílus-kettősség jellemzi, a történet valós idejét viszonylag realista módon rajzolták meg, a szereplők gondolataiban megjelenő képeket, emlékeket pedig a korabeli krónikák stílusában jelenítették meg. Konkrétan a Manesse-kódex illusztrációit vették alapul, amelyek a középkori élet úriasabb oldalát ábrázolják. A *Képes krónika* is korhű alapanyaggal szolgálhatott volna, de azzal Jankovics már több

alkalommal is dolgozott, így esett a választás a *Nagy heidelbergi daloskönyvként* is ismert kódexre.

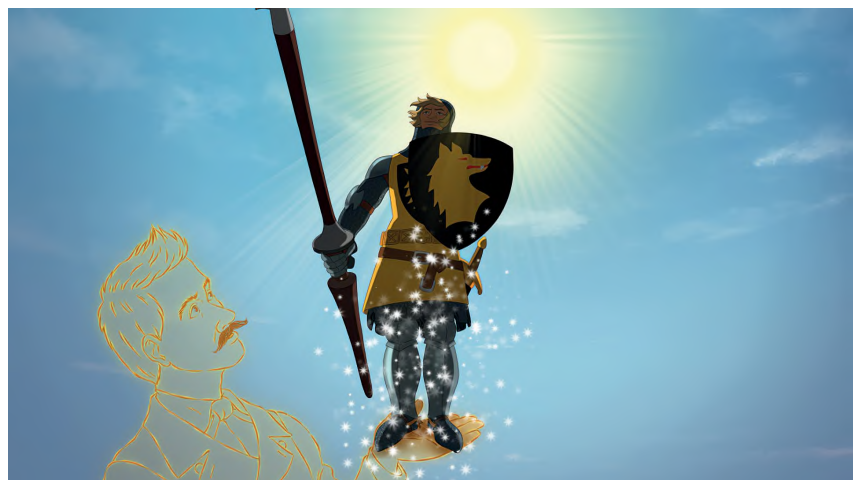
A rajzfilmben Arany János is megjelenik mint szellemalak, narrátorként végigkíséri az eseményeket, de csak a nézők látják, a szereplők természetesen nem. Kevesen tudják, hogy a *Toldi* születésekor Petőfi Sándor készített egy tollrajzot Arany Jánosról, amely Jankovicsnak is ihletet jelentett, ez alapján készítette el a költő figuratervét. Mivel ő a mesélő, az ő hangján szólnak meg a karakterek is – a valóságban Széles Tamás színművészen, aki *Az ember tragédiájában* Ádámnak kölcsönözte a hangját.

Arany János beemelésével Jankovicsnak lehetősége nyílt a költemény egy eddig háttérbe szorult

elemét is felerősíteni, mégpedig azt a finom iróniát, amellyel a szerző kezelte a történetet. Így például nagyobb hangsúlyt kapnak az olyan megjegyzések, mint amikor a narrátor a második énekben, látva a nagy sürgés-forgást a családi háznál, felteszi a kérdést: „Toldi Lórinénének most van-e a torja? / Vagy menyegzőjének hozta így a sorja? / Tán megunt a gyászos özvegsége ágyát, / S másnak adta élte fonnyadó virágát?” Így egyfajta kedélyesség is jellemzi a szöveget, amelyet nehéz lenne vizuálisan visszaadni Arany szelleme nélkül.

A pályázat, amire a film készült, elvárta, hogy a mű teljes szövege elhangozzon a kész anyagban, de Jankovics már a kezdetekkor leszögezte, hogy ezt nem fogja teljesíteni, mivel egészen más az elbeszélő költemény belső ideje, mint egy film ritmusa, így az eredeti szöveg kicsit több mint fele hangzik el, a kimaradt részeket azonban vizuálisan természetesen megjelennek. Ugyancsak vitatott kérdésnek számított a készítés során, hogy milyen formában kerüljön a közönség elé a végeredmény – eredetileg sorozatról volt szó, de a rendező unszolására némi változtatással készült egész estés verzió is. A sorozat tizenkét részből áll, ahogyan az alapmű is, ezek egyenként tízpercesek, illetve egy rövidebb *Előhang* is tartozik hozzájuk. Jankovics ragaszkodott a régebbi technikákhoz, így kézzel

készültek a rajzok, csupán az utómunkák és az effektezés zajlott számítógépen.

Újdonságnak számít a már említett mitológiai háttér erőteljesebb megjelenése is: vegyük például Toldi küzdelmeinek hármasságát, amely a mitikus gondolkodás szerkesztésmódjára jellemző, vagy a testvérek, Miklós és György szembenállását, amely az ikermítoszok jegyeit hordozza. Toldi alakját már a századelőn népmesei hősként kezelték, Moór Elemér művelődéstörténész Erős Jankó alakjával vetette össze, ő is emberfeletti erővel rendelkezik, farkasokkal küzd, egy bikát is földhöz vág, valamint úgy megszorítja az ördög kezét, hogy annak ujjából vér serken. Külön érdekesség,

„Jankovics ragaszkodott a régebbi technikákhoz, így kézzel készültek a rajzok”

hogy a külföldi változatokban Jankó a király konyháján szolgál, ahogyan az Ilosvai Selymes Péter vagy a Dugonics András-féle Toldi-történet főhőse. Előbbiből idézett is Arany a művében, a 18. század végén született utóbbi darab azonban kevésbé ismert. Ezenkívül a cseh vitézzel folytatott szigeti párbaj jelenete a Trisztán-eposzokban, valamint a norvég sagákban is visszaköszön, ezekhez Ilosvai verses műve áll a legközelebb. A jelenetet egyébként Arany feldúsította a néphagyomány ismert elemével, amikor is Miklós „Csónakát berúgta a széles Dunába: / Mintha korcsolyázna, futott az a habon, / Partba vágta orrát a pesti oldalon.” Ez is mutatja, hogy Arany tudatosan olvasztotta egybe a mondai hagyományt, a mítoszokat és a mesék motívumait.

A szájhagyományokból vette át a farkasokkal való küzdelmet is, hiszen az Ilosvainál nem szerepel. Az állatokkal való viaskodás leírásában bibliai párhuzamok is megfigyelhetők, Dávid király fiatalkorában, még pásztorként gyakran küzd ragadozókkal, később pedig, amikor Saul üldözi, egyszer tudtára adja, hogy táborában járt este, amíg aludt, és a kezében volt az élete. Ezt teszi Miklós is, amikor a toportyánok tetemeit fivére ágyába viszi. A farkasokkal való harc beavatási szertartásként is értelmezhető, amelynek során a hős a török és mongol népek által totemállatnak tartott farkas legyőzésével erejüket is elnyeri. Ez a kép is beilleszthető Jankovics elképzelésébe, miszerint Miklós felnőtté válását követhetjük végig a műben.

A néphagyomány Toldit táltosnak tartja, erre utalnak azok a szájhagyomány útján terjedő történetek is, amelyeknek jellemző fordulata szerint „egy táltos barátjával úgy megszorították egymás kezét, hogy azok lángra lobbantak”. A táltosok kapcsán visszatérő motívumnak számít, hogy a levegőben, gyakran bika alakjában küzdenek meg egymással, és maradtak fenn olyan adatok is, amelyek tűz, illetve láng formájában megvalósuló harcokról beszélnek. A táltos alakja körüli hagyomány

egyik legfontosabb eleme a bikával való küzdelem, amely gyakorta bika alakban történik a rendszerint fekete színű ellenféllel. Jankovics ezzel egyértelműen játszik is a film során, már a legelején egy ugrándozó borjúval mosódik össze Miklós alakja a mezőn. (Kínában egyébként a mai napig élő népi sportjáték a hui nemzetség körében a bikafekezés, amelyet szabad kézzel végeznek.) A küzdelem hármasságának betetőzése az ember ember elleni harc, amelyhez a farkasokon és a bikán keresztül vezetett az út, ahogyan a népmesékben is: miután leszáll a hős az alvilágba, egyre nagyobb és több fejű sárkánnyal kell megküzdenie.

Jankovics korábban már illusztrálta a *Toldit*. Akkor is megütközést keltett, hogy a főhőst aranyhajjal ábrázolta, de szerinte „Toldi csupa olyan dolgot csinál és tud, amihez szókének, helyesebben »aranyhajúnak« kell lenni”. A rajzfilmben pedig ezen meglátásainak még inkább teret adhatott, például egy ponton, amikor dühbe gurul, föllángol a haja, sőt egyszer maga is nappá alakul. Így nyílnak meg a gyakran csupán egy izgalmas középkori, kicsit romantikus, kicsit népies történetként kezelt elbeszélő költemény újabb, ősi rétegei, ezáltal pedig Arany zsenialitásához is közelebb kerülünk. Jankovics úgy aposztrofálta a *Toldit*, mint munkássága zárókövét, „elkészült az épület, a boltozatot be kell zárni valahogy” – nyilatkozta. A *János vitézzel* kezdte az egész estés filmjeinek a sorát, és a *Toldival* fejezte be rajzfilmes pályafutását. Méltó befejezés lett. ■

EGYSZEMÉLYES AVANTGÁRD

Szöveg: Pap Lázár

Fotó: Kováts Gábor

„Nem akarom megfejteni, miként kell egy jó dalt megírni, automatikussá válna, és nem lenne ilyen izgalmas az egész” – mondja Kátai Tamás, akinek Thy Catafalque nevű, stílusilag nehezen besorolható projektjét egyre többen fedezik fel. Az autodidakta zenész eleinte ősoleg tévéken szólaltatott meg számítógéppel programozott dallamokat, ma szabadon kalandozik az elektronikus zene és a metál között, nemrég pedig a Fekete zaj fesztiválon is fellépett.

TISZTÁZZUK A DOLGOT: A THY CATAFALQUE EGYENLŐ KÁTAI TAMÁSSAL?

Juhász János gitárossal ketten indítottuk el a zenekart 1998-ban, tizenkét évig kettőnkkel volt egyenlő a TC. 2011 óta egyedül viszem a projektet több-kevesebb vendégzenésszel. Nem nagyon szeretem így kimondani, de tulajdonképpen tényleg az én világom lett az évek alatt.

MIT JELENT A ZENEI PROJEKT NEVE, ÉS MIÉRT ERRE ESETT A VÁLASZTÁS?

Középkori angol kifejezés, azt jelenti, hogy a ravatalod. A kezdetekkor nagyon vonzódtam a középkori angol irodalomhoz, leginkább Shakespeare tragédiáihoz, s ez a teátrális

elnevezés illett az akkori zenei vonalunkhoz. A névválasztás mai szemmel nem túl szerencsés, szinte senki nem tudja, hogy mit jelent, az angol anyanyelvűek sem, nehéz kiejteni, leírni, megjegyezni, és azóta sokat változott a zene, a szövegek pedig időtlen idők óta magyarul íródnak, de annyi baj legyen.

EGY SZÓLÓPROJEKTET IS VISZ EZZEL PÁRHUZAMOSAN. MIÉRT VÁLASZTJA EZEKET KÜLÖN, NEM FÜGGETLENEN MIND EGY NÉV ALATT? A THY CATAFALQUE SEM AZ A KLASSZIKUS ÉRTELEMBEN VETT EGYÜTTES.

Ennek prózai oka van: 2016-ban, szinte egy időben három albumom is elkészült, és a kiadó

nyilván nem hozott volna ki három lemezt egy név alatt, így kijött a *Meta* a Thy Catafalque-tól, a *Neolunar* című album különálló projektként és a második szólólemezem, a *Slower Structures*. Mindamellet ezek zeneileg is más dimenzióban mozognak. A *Neolunar* elektronikus, dzsesz-szes, urbánus zene a nagyvárosok lüktetésével, többnyire angolul, a *Slower Structures* viszont introvertált, csendes kamarazene zongorára, nagybőgőre és hegedűre.

MI A POLGÁRI FOGLALKOZÁSA?

Magyar–angol szakon végeztem a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, és tanítottam is másfél évig, utána a gyermekklinikán voltam adminisztrátor, majd Skóciában éltem tíz évig, ahonnan könyvtárosként és tolmácsként jöttem haza. Most Budapesten élek, és egy finnországi lemezkiadónak dolgozom.

FINNORSZÁG HÍRES A METÁLZENEKARAIRÓL, EZ A KIADÓ IS ILYEN EGYÜTTESEKKEL MŰKÖDIK EGYÜTT?

Dolgozunk metálegyüttesekkel is, illetve elektronikus zenekaraink is vannak, de a lényeg az, hogy különleges zenéket szedjük össze, amelyek bizonyos szempontból szélsőségesek, de nem feltétlenül gitárorientáltak.

A KREATÍV ENERGIÁIT FŐKÉNT A ZENÉBEN ÉLI KI, VAGY A FOTÓZÁS ÉS A VERSÍRÁS IS HASONLÓAN FONTOS?

Az írás most már általában a zenéhez kapcsolódik, ezt tudom a legmagabiztosabban használni mint eszközt, így ez a legfontosabb. Eleinte csak verseket írtam, később már zenéltem is, aztán összekapcsoltam a kettőt, de még mindig vannak olyan versek a régi időkől, amelyeket nem használtam fel, mert a formájuk miatt nem lehet őket kényelmesen megzenésíteni. Ezenfelül van néhány novellám.

ÚGY TUDOM, SOHA NEM TANULT ZENÉLNI. AKKOR MIKÉNT VÁGOTT BELE?

A családomban senki nem érdeklődött különösebben a művészet iránt, zenével sem foglalkozott senki. Én viszont mindig szerettem volna valami újat létrehozni, alkotni, rajzolni, festeni, tenni valamit, csak nem tudtam, hogy milyen úton induljak el, nem találtam a megfelelő szerszámot a teni akaráshoz. Az első nagy zenei élményeimet az elektronikus zenék jelentették, a Kraftwerknek

kezembe akadt egy vinillemeze, amelyet átvettem kazettára, azt nagyon szerettem kisgyerekként. Hatottak rám más zenék is: a nyolcvanas évek végén jártam általános iskolába, az osztálytársaim metálósok voltak, ment a Pokolgép meg a Beatrice. A bizományiból olcsón megvettük a Stormwitch nevű együttes koncertkazettáját, ilyeneket hallgattunk. Megtetszett ez a metálós világ is, az alapélmény azonban mégiscsak az elektronikus zene volt – ezt próbáltam meg felidézni, amikor lett egy számítógémem, és kiderült, hogy azon viszonylag könnyen lehet egyszerű dallamokat létrehozni. Alapvetően egy hangszeren sem tudtam játszani, sok év csak programozással telt, illetve a számítógép billentyűzetén való zenéléssel, nem pedig igazi hangszerekkel. Utána vettem az első szintetizátoromat, egy Korg N5-öt, azóta is megvan, az első gitáromat pedig csak jóval később, majd tíz év múlva vásároltam. Azt egyébként szintén ma is használom.

HA JÓL GONDOLOM, AKKORIBAN MÉG VOLTAK ZENESZERZŐ SZOFTVEREK. HOGYAN ZAJLOTT A KOMPONÁLÁS?

Egy ZX Spectrum számítógépről van szó, BASIC nyelven lehetett programozni. Nem volt még grafikus felület, parancssorokat kellett írni, megadtam az adott hangnak a hosszát, frekvenciáját, majd sorba rendeztem. A hangkimenet rá volt kötve a tévére, annak a hangszóróján szólalt meg az a szintetikus hang, amely a kvarcjátékokéhoz hasonlított. Egyszerre csak egy sávot lehetett megszólaltatni, a többszólamúság nem jöhetett szóba, és ebből a szempontból a gregorián zenékhez hasonlított a dolog. Később lett egy Commodore Amigám, az sokkal fejlettebb hardver volt, már négy csatornát lehetett vele egyszerre használni, és egészen élvezhető hangzásokat is ki tudtam hozni a gépből. Amikor nekiültem alkotni, nem volt dallam a fejemben, de a végén mindig kijött valami. Még most sem tudom, hogy miként készülnek a dalok, nincs receptem, metódusom, mindig a nulláról kezdem. Nem is akarom megfejteni, miként kell egy jó dalt megírni, automatikussá válna, és nem lenne ekkora kaland, nem lenne ilyen izgalmas az egész. Sokáig csak egyedül játszottam, aztán 1996-ban beszálltam a Gire zenekarba, amely a barátaimé volt. Extrém metált játszottak, és valami ipusztériális pluszt akartak hozzátenni a hangzáshoz, így jöttem a képbe samplersként – ez volt a terminus technicus akkoriban –, és tettem hozzá a számí-

FOTÓ: LÁNYI KRISTÓF

tógéppel az ipari dolgokat. Az első évekből úgy turnéztunk, hogy felvittem egy számítógépet meg egy monitort a színpadra, és a billentyűzetet játszottam, minden gomb egy hangot szólaltatott meg. Egy idő után már nemcsak effektek voltak, hanem dallamok is, például zongorahangszín. A korai fellépések idején egy piros Junoszty tévének volt, letakartuk fekete anyaggal, mert nagyon közegidegen volt a színe. Próbáltuk elrejtetni, de előfordult, hogy szabadtéren lefújta a szél. Ma már vicces ez, de akkoriban nagyon komolyan vettünk mindent.

HONNAN TÁPLÁLKOZIK A DALAIBAN FELLEHETŐ NÉPZENEI, VILÁGZENEI HATÁS?

A korai éveimben ez nem igazán volt jelen. A Thy Catafalque-nak viszont már az első lemezén

szerepeltek ilyen dallamok, de nem is általam, hanem a gitárosunk, János által szívárgott be ez a hatás a zenénkbe. A folkmetált mint stílust egyébként a korai anyagokat leszámítva nem nagyon kedvelem – rendkívül könnyen átcsaphat giccsbe, ezért veszélyes terep.

A THY CATAFALQUE FELDOLGOZTA A KALÁKA EMBERSÓLYOM CÍMŰ DALÁT IS. MIÉRT PONT ERRE ESETT A VÁLASZTÁS?

Már azelőtt szerettem őket, mielőtt a folkosabb dallamok felbukkantak volna a zenémben. Amikor megjelent a *Hajnali rigók* című albumuk, éppen könyvtárosként dolgoztam Maroslelén: megérkezett a cd, hazavittem és átmásoltam, és ez lett az egyik legkedvesebb lemezem, a Gire-ral is sokat hallgattuk. Az első dal rajta

az *Embersólyom*, és már akkor fel akartuk dolgozni, csak zeneileg nem voltunk még azon a szinten, hogy tisztességesen össze tudjuk pakolni.

HOGYAN HAT ÖNRE A KÖRNYEZET, AHOL ALKOT?

Makón harminchárom éves koromig éltem, de most is gyakran látogatok haza, nyáron, a koncertre készülési időszakában minden hétvégén otthon voltam. Makó után Edinburgh-ban, illetve Budapesten laktam. Edinburgh négyszáz- ezres település, számomra ideális méretű, Budapest már túl nagy, nem érzem közel magamhoz. Alkotás közben leginkább az Alföld és a Skót-felföld jelenti a fő ihletforrást, a szövegekben elég jól tetten érhetők ezek a helyek, illetve ezeknek a hiánya, például Skóciában írtam dalt Makóról. Makó lágy és tág, a skót vidék pedig kifejezetten zord, ellenséges és kemény. Hatalmas élmény volt, amikor odakerültem. A *Sgùrr* című lemez dalai teljes egészében a felföldi túráim hatása alatt íródtak. A *Neolunar*, illetve a *Slower Structures* Edinburgh hangulatát adja vissza. Az új dalaim egy része az Alföldről szól, annak ellenére, hogy nem élek ott, belém ivódott a táj. Azt vettem észre, hogy csak arról szoktam írni, amihez kimondottan pozitív élményeim társulnak.

KARRIERJE SORÁN TUDATOSAN HALADT ELŐRE, VAGY INKÁBB SODRÓDOTT AZ ESEMÉNYEKSEL?

Egyszerűen csak szeretek zenélni. Még mindig él bennem az alkotási vágy, amely gyerekkoromban is mozgatott. Amikor látsz egy üres papírt, és hatalmad van arra, hogy olyan színeket és formákat tegyél rá, amelyeket csak szeretnél, az önmagában is izgalmas és inspiráló. Számomra természetes, hogy nemcsak a zene a fontos, hanem a szöveg és a grafikai csomagolás is, ez a három együtt hoz létre egységet. Ezeket mindig én rakom össze. Nem rajzolkodok, de én találok

ki a koncepciót, a tipográfiát, az arányokat és a színvilágot. Ez a munkám a lemezkiadónál is sok egyéb mellett, gyakran nekem kell nyomdakészre összeraknom más együttesek grafikai anyagait. Általában kapok egy képet, amelyből borítót kell terveznem fedőlappal, hátlappal, szöveggel, logóval.

AZ ALKOTÁSI FOLYAMATBAN HOL KAP HELYET A BORÍTÓ ELKÉSZÍTÉSE?

Változó, de szeretem, ha korán megvan a borítókép, akkor könnyebb belőni az irányt, hogy merre menjen a lemez. Általában a dalírás közben már gondolkodom rajta, hogy milyen képeket hoz fel a zene. A következő lemezhez például már megvan a borító; megláttam egy képet, és annyira megragadott a hangulata, hogy megpróbáltam olyan dalokat írni, amelyek ezt erősítik, a vizualitás így befolyásolja a zenét.

MI AZ, AMIT MÉG SAJÁT MAGA VÉGEZ A LEMEZEN?

Már régóta nagyjából a nullától a végéig el tudok készíteni egy albumot mindennel együtt. Persze az extra hangszereket meg az énekhangokat nem tudom hozzáadni, szükség van a vendégzenészekre, de a folyamat többi része egyedül is megoldható.

A VENDÉGZENÉSZEI GYAKRAN EGÉSZEN RITKA HANGSZEREKEN JÁTSZANAK.

Szeretem minél izgalmasabbá tenni a zenét, szeretek kipróbálni ezt-azt. Kedvelem például

„Alkotás közben leginkább az Alföld és a Skót-felföld jelenti a fő ihletforrást”

az örmény dudukot, a *Piros-sárga* című dalban meg is szólal ez a hangszer, kifejezetten illik a számban jelen lévő közel-keleti dallamhoz – ugyanebben a dalban egyébként tablá, rik és dumbek is hallható, amelyek szintén keleti hangszerek. Ismerősök ismerősei révén szoktam találni embereket, akik közreműködnek a lemezekben. Az egészet játékként élem meg, játszom a hangokkal, képekkel, szövegekkel, nem vérre megy a dolog.

HONNAN SZÁRMAZNAK A DALAIBAN GYAKRAN ELŐFORDULÓ BEMONDOTT SZÖVEGRÉSZLETEK?

Van otthon egy kazettám, egy 1987-es kiadású orosznyelv-oktató kazetta, ez rendszeresen visszatér, mert aranyos, szép emlékek fűznek hozzá. Ebből hallható részlet az *Úrhajók Makón* elején, illetve sok más dalban is. Szoktam használni más szövegfoszlányokat is, ezek mind megidéznék egy-egy emléket, hangulatot. A *Róka hasa rádió* album egyik dalába vízállás-jelentést tettünk. Ez egyébként nem volt igazi vízállásjelentés, mert nem volt meg a felvétel, jogilag pedig talán aggályos lett volna a rádióból felvenni, így a barátnóm mondta fel az eredeti vízállásjelentést a lemezre. Pár szót kicseréltem az igazihoz képest, mert abban például nem volt benne, hogy milyen magas a Maros Makónál. A *Tűnő idő tárlat* című lemeznél a Mindentudás egyeteméből használtam felvételeket, amelyeket a tévé előtt mikrofonnal vettem fel, a *Geometria* című album pedig azzal a szöveggel kezdődik, hogy „22 óra 30 perc 30 másodperc, 22 óra 30 perc 40 másodperc” és így tovább. Nem tudom, létezik-e még az a szolgáltatás, hogy az ember felhívja az 180-as számot, és a gép bemondja a pontos időt. Ez onnan van. Mindig is izgalmasnak találtam ezt, elég anakronisztikus, egyszerre gyerekkori és elmosódottan jövőszerű dolog. Az időről szól ez a dal – tulajdonképpen erről

szól majdnem az összes dalom. Hogy miért, még nem tudtam kibogozni. Nem is biztos, hogy ki fogom.

MOSTANSÁG EGYRE TÖBB HELYEN OLVASNI A THY CATAFALQUE-RÓL, FELLÉPETT A FEKETE ZAJ FESZTIVÁLON IS - MEGTÖRTÉNT A NAGY ÁTTÖRÉS?

Tizennégy éve nem álltam színpadra. A Gire-ral játszottam utoljára közönség előtt még 2007 szeptemberében. A mostani fellépésben az volt az egyik legjobb, hogy Kónya Zolival lehettem a színpadon, aki a Gire-ban a gitáros volt, és akire zeneileg és minden egyébben is számítottam, biztosságot adott, hogy ott állt mellettem. Mindenki lelkes volt, érezni lehetett a szeretetet a színpadon is, nem csak a közönség részéről. A koncert bizonyosan valamilyen változás kezdete, de nem tudom, hosszú távon ez mit jelent. Továbbra is egy külföldi kiadónál vagyok, továbbra is underground zenét játszom, nem hiszem, hogy a fellépés nyomán fősodorbeli közegbe kerülök majd. Népszerűségi kérdésekkel meg nem nagyon foglalkozom, nem volt ez téma soha.

MIK AZ ÚJ TERVEI, MIVEL KÍSÉRLETEZNE MÉG?

Amit most csinállok, az teljesen regresszív, az új lemez csak metál lesz, riffek egymás után. Ki kell magamból írni, le kell tenni ezeket, hogy aztán újra másfelé tudjak nézni. Még nincs teljesen készen az anyag, de már látható, hogy minimális kísérletezés lesz rajta. Lehet, hogy ez sokaknak csalódást fog okozni, de az élet nem habos torta. ■

ANZIKSZ

1956
Baross utca a mára megszűnt Beniczky Lajos utcánál, ma a Szigony
utca házához lehet bejutni. Szemben a háttérben a Vاسas köz
Fotó: Fortepan / Kriss Géza

KIRÁLYPUCCS, MÁSODIK MENET

Szöveg: **Bencsik Gábor**

1921. október 20-án IV. Károly, Magyarország utolsó királya az év húsvétja után másodszor is kísérletet tett arra, hogy visszaszerezze a trónt. Először gyakorlatilag egyedül jött Budapestre, ahol elutasításban részesült, amit rövid hezitálás után tudomásul vett. Októberben már királyhű magyar katonai erővel lépett fel.

Már 1921 nyarán hírek érkeztek arról, hogy az önkéntes svájci száműzetésben élő egykori uralkodó körül magyar királypárti szerveződések zajlanak. Az újabb visszatérési kísérletre azonban senki nem számított igazán Budapesten, a vezető köröket inkább az a kérdés foglalkoztatta, milyen jogi formulával zárják le véglegesen – vagy tolják a távoli jövőbe – a királykérdést. Károly nyilván értesült arról a magyar és cseh részről szorgalmazott javaslatról is, hogy költöztessék őt Spanyolországba, megnyugtató távolságra egykori országaitól. Néhány tekintélyes magyar királypárti politikus sürgette Károlyt, hogy vágjon bele a visszatérésbe, hiszen a feltételek az idő múlásával csak romlanak. A volt uralkodó október 20-án délben kiadta az utasítást az indulásra.

A Zürichből repülővel érkező Károllyal ezúttal felesége, Zita is útra kelt. Az utazás meglehetősen kalandosra sikeredett: a repülőgép motorja többször is kihagyott, a jelzőtüzek nem égtek a megbeszélthelyen, a Sopron vármegyei Dénesfa közelében landoló királyi párt nem várta senki, kastélyról kastélyra szállították őket, miközben a fogadásukra érkezett urak békésen aludtak a soproni Pannónia szállodában. Késő éjszakára végre tisztázódtak a dolgok. A helyőrséget gyorsan feleskették az uralkodóra, és 21-én hajnali négy óra felé Károly és Zita aludni tért, hogy kipihenten induljon majd Budapest felé.

Horthy Miklós már 20-án este értesítést kapott arról, hogy Sopronnal a távíró-összeköttetés megszakadt. Órákon belül már azt is tudta, hogy

A királyi vonat. Károly kinéz az ablakon, vele szemben áll Ostenburg-Moravek Gyula

miért. De nem csak ő. A soproni helyőrség kétségkívül kettős játékot játszó parancsnoka, Hegedűs Pál tábornok még Károly érkezésének estéjén „ellelkendezte” az örömhírt az antant helyszínen tartózkodó képviselőinek, akik természetesen azonnal riadóztatták kormányukat. Ilyenformán Horthy 21-én, pénteken délelőtt párhuzamosan fogadhatta a soproni hírhozókat és az antant, valamint a kisantant hevesen tiltakozó diplomatáit. A királyi várban gyülekező válságstáb döbbenet értesült arról, hogy Károly hét katonával meg-
rakott vonattal már meg is indult Budapest felé.

Károly így sem rendelkezett átütő fegyveres erővel, de a kormány és a kormányzó még akkorával sem. A helyzet súlyosságára jellemző, hogy Nagyatádi Szabó István, a kispártok legbefolyásos-

sabb politikusa egy Budapestnél horgonyzó angol monitoron keresett menedéket, Thomas Hohler brit ügyvivő pedig azt táviratozta Londonba, hogy minden elveszett, Károly órákon belül győztesen vonul be a magyar fővárosba. Horthynak időt kellett nyernie. És Károly megtette azt a szívességet, hogy ezt az időt megadta.

A várakozással ellentétben ugyanis nem rohant Budapestre, hanem „minden állomáson és megállóhelyen” megállt, fogadta a tisztelgéseket, és föleskette a katonákat. Komáromot azonban még így is elérték délután négy órára. Alighanem ez volt a konfliktus legválságosabb pillanata: Károly alig egyóránnyira volt Budapesttől, csapatainak létszáma percről percre gyarapodott, és fegyveres ellenállásnak nyoma sem mutatkozott.

Károly öt ünneplők gyűrűjében. Vele szemben világos kabátban Rakovszky István képviselő, a nemzetgyűlés korábbi elnöke

Károly azonban már-már megmagyarázhatatlan okból órákon át várakozott Komáromban. A tényleges okot az szolgáltatta, hogy híre jött: a kormánytól és a kormányzótól rövidesen tárgyaló küldöttség érkezik. Károly meg is várta őket – de szóba sem állt velük. Hat órát vesztegetett el így, és csak este kilenckor indult tovább. A vonat péntek éjféltre ért Tatára, itt megint megállt. Másnap, szombaton Károly Budapestre küldte Hegedűs tábornokot, hogy az ellenállás vezetésével megbízott Nagy Pál tábornokot rábírja a Károlyhoz való csatlakozásra. Nagy azonban nem adott választ, Hegedűst Horthyhoz irányította. A kormányzó ekkorra már szilárd elhatározásra jutott: szó sem lehet a hatalom átadásáról, Károlynak el kell hagynia az országot. Hegedűs az üzenettel visszatért Tatára. Újabb órák teltek el.

Ostenburg-Moravek Gyula őrnagy, a királpárti katonai erők spiritusz rektora alighanem türelmét vesztette Károly minden józan megfontolásnak ellentmondó lépései láttán, és magát bizonyos mértékig önállósítva csapataival 22-én éjjel megindult. Vasárnap hajnalra értek Budaörsre. Ahol viszont fegyveres ellenállásba ütköztek.

A lövészárkokban azonban nem reguláris csapatok lapultak, hanem hirtelenjében felfegyverzett budapesti egyetemisták. A hivatásos katonák ugyanis többé-kevésbé kivárára játszottak, az ellenállás katonai erejének megszervezésével megbízott Gömbös Gyula gyakorlatilag kudarcot vallott. A helyzetet az egyetemisták mentették meg. Körülbelül kétezren gyűltek össze, ki teljes

A királyi pár táborig misét hallgat

báli „klakkban-frakkban”, ki diákegyenruhában, ki hétköznapi civilben. Hivatásos, gyakorlott parancsnokok szinte egyáltalán nem voltak velük.

Az első ütközetre, mint említettük, hajnalban került sor. A körülbelül nyolcvan orvostanhallgatóból álló előőrs a Törökugrató lejtőről tüzelni kezdett Ostenburg-Moravek közeledő vonatára. Az megállt, a királpárti katonák leugráltak róla, és a diákokat percek alatt szétzavarták. Több halott és sebesült maradt a csatatéren.

Ám az őrnagy megtorpant, mit sem sejtve arról, hogy az előőrs mögött csupán hasonló, önkéntesekből álló „főerő” áll a Kelenföldi pályaudvarnál. Várta a királyi parancsot a továbbnyomulásra – és nem

kapta meg. A Bicskénél veszteglő királyi pár misét hallgatott, és várta Hegedűs tábornok visszatérését. Károlyt lesújtották és zavarba hozták a halálesetek, nem akart több vérontást a lelkére venni. Arra várt, hogy a főváros megadja magát, előbb-utóbb végre megérkezzék a küldöttség Budapest kulcsaival.

Horthy Miklós és Bethlen István vasárnap hajnalban legfeljebb kétezer rosszul felfegyverzett önkéntest tudott szembeállítani Károlyt majd háromszor annyi gyakorlott katonájával, de az idő haladtával megfordultak az erőviszonyok, délelőttre számottevő kormányhú fegyveres erők érkeztek a vidéki helyőrségekből. Délben a kormánycsapatok ellentámadást indítottak, és visszafoglalták a Törökugratót. A sikeres támadást gyors fegyverszünet követte, de közben Károly hadereje rohamosan apadni kezdett, emberei egyszerűen megszökdöstek. Délutánra már csupán kétezer királypárti állt szemben Horthy hatezer katonájával. Látszólag megint a tétlenség feszült órái következtek.

A tárgyalások 24-én, hétfőn reggel újramegkezdődtek, de a kormány küldöttei már a nyilvánvaló győztes pozíciójából diktálták feltételeiket: a királyi csapatok leteszik a fegyvert, amnesziát csak a közkatonák kapnak, és a király lemond a trónról. Károly azonban kereken megtagadta a lemondást. A hírre újabb szórványos lövöldözés kezdődött, Károly tehát kiadta a parancsot a visszavonulásra. Közben Ostenburg-Moravek csapatát bekerítették, és néhány elmenekülő kivételével fogságba ejtették.

Károly abban bízott, hogy legalább elvi uralkodói jogait fenntartva sikerül elhagynia Magyarországot, ám két nap alatt a hátországa is összeomlott: a nyugati megyék helyőrségei visszatértek Horthy hűségére, a kormány pedig több helyen felszedette a síneket, így sikerült megakadályoznia a gyors távozást. Károly csapdába került. A volt uralkodót őrizetbe vették, és a tihanyi apátságba szállították.

A királykérdés ezzel eldőlt. Most már csupán annak eldöntése maradt hátra, hogy mit kezdjenek a kellemetlen fogollyal, aki nem teszi meg azt a szívességet, hogy önként lemond. A dolog annál inkább sürgető volt, mert a csehszlovák külügyminiszter, Edvard Beneš a kényes helyzetet kihasználva, a Habsburg-veszélyre hivatkozva példátlan magyarellenes hisztériakampányba kezdett. Követelte a Habsburgok trónfosztását, Magyarország nemzetközi elítélését és teljes leszerelését, a soproni népszavazás megsemmisítését, kártérítést Csehszlovákiának, amiért az „kénytelen volt” mozgósítani – holott arra valójában addig még sor sem került. Végül ígényt jelentett be arra, hogy

mindezen követelmények betartását csehszlovák és jugoszláv csapatok ellenőrizhessék Magyarországon, természetesen a magyarok költségére. Románia meglepő higgadtságot mutatott az ügyben, a szerbeket azonban sikerült bevonni a kampányba, és Belgrádban már Pécs újbóli szerb megszállását fontolgatták. A nagyhatalmak egy ideig arra sem szívesen vállalkoztak, hogy hivatalosan észrevegyék Beneš fenyegetőzését, de mivel az csak nem csilapult, ismételt nyilatkozatban szögezték le, hogy a legcsekélyebb mértékben sem osztják a csehszlovák külügyminiszter aggodalmait.

Beneš pontosan tudta, hogy Károly csupán azért van még mindig Magyarországon, mert nem sikerült számára alkalmas száműzetési helyet találni, amikor pedig Portugália kiadta befogadó nyilatkozatát, azon folyt a vita, hogyan szállítsák biztonságban Bajáig, ahol már várta egy angol cirkáló, hogy Madeirára vigye. De azt is tudta, hogy mindez csupán napok, talán órák kérdése, és ha Károly elhagyja Magyarországot, vele oda az ürügy is a támadásra. Csehszlovákia tehát ezúttal valóban mozgósított.

Szerencsére feleslegesen. Károly október 31-én végre elhagyta Magyarországot. Kínosan hosszú csomagolás és búcsúzkodás után a királyi pár este negyed kilenckor vonatra szállt, és másnap reggel megérkezett Bajára, ahol az angol Glowworm cirkáló várta. Legközelebb Madeira szigetén szálltak partra. Károly többé el sem hagyta a szigetet. Alig öt hónappal kudarcba fulladt trónralépési kísérlete után, 1922. április 2-án, harmincöt éves korában meghalt. Még megérte, hogy a magyar nemzetgyűlés törvényben mondja ki a trónfosztását.

Amikor született, messze állt attól, hogy valaha trónra kerüljön, és valljuk be, nem is volt uralkodónak való. A sors trónra emelte, hogy aztán két év múlva el is ragadja tőle. Megtapasztalta a mélységeket és a magasságokat, és nem volt ereje hozzá, hogy sorsát a saját kezébe vegye. Erba Odescalchi Sándor herceg szavai szerint „szegény Károly király bármit tett, minden jóakarata kudarcba fulladt. Ő nem volt hadvezér, nem volt politikus, nem volt népszónok, csak egy kötelességtudó, vallásos jó ember”. Egy pillanatra úgy tűnt, hogy a történelem egyik formálója válhat belőle, aztán kiderült, hogy nem egyéb, mint a történelem tragikus sorsú játékszere. ■

A visszatérési kísérletben részt vevő tisztek számára később Schäffer Ármin udvari fényképész műtermében fényképalbumok készültek. Cikkünk képei vitéz Kokas Ernő albumából valók

UTOLÉRT CSODA

Szöveg: Leimeiszer Barnabás

Fiume egy külön világ – vagy legalábbis az volt, amikor a magyar koronához tartozott. Százhárom évvel az utolsó magyar kormányzó, Jekelfalussy Zoltán távozása után mi maradt a tengeri Magyarországból?

Fiuméba vonattal megy az ember, nem azért, mert úgy gyorsabb vagy kényelmesebb, hanem mert kötelezi az irodalmi hagyomány. Mondhatni: a fiumei utazás a maga kötelező szer-tartásrendjével a magyar irodalom egyik jellegzetes szövegsablonjává járatódott be, s ha vonatra szállunk, magunk is e szöveg szereplőivé lényegülünk át. A cseh vasútállalat Prágából a horvát tengerpartra tartó járata menetrend szerint éjjelkor, a valóságban jó félórás késéssel áll meg a Kelenföldi pályaudvaron. Kevesen szállnak fel, a szezon eleji, *lockdown* utáni első járatok egyike ez, a jegyárak ehhez igazodva mérsékeltek. Hálókocsiba szól a jegyünk, a fülke pikk-pakk átalakítható, megágyazható, a rossz alvók mondjuk ne reménykedjenek, mintha hullámvasúton próbálna aludni az ember. Bár valakinek talán pont ez segít. Kárpótolnak a zavaros félálomból elkapott tájrészletek, az éjszakai Balaton, jegyellenőrzéssel nem zaklatnak minket. A határon hosszabb ideig vesztegelünk, kezd pirkadni. A tisztesség kedvéért ülő helyzetbe küzdjük magunkat, úgy mutatjuk be a személyinket. A covidhelyzetre tekintettel mindenféle űrlapokat töltettek és nyomtattattak ki velünk, ehhez képest a határőrök nem túl alaposak, nem mintha bännánk. Hét óra felé (Zágrábot, úgy látszik, sikerült átbiskolni) vasutas lány kopogtat

be hozzánk, ásványvizet és valami reklámbrosúrát ad be, jegyünket továbbra sem kéri. Félszenderes staccatóval figyelem a lapályból átfejlődő vidéket. „Már benn a nagy hegyek közt jártak”, ollózom ki a sablonból, *Esti Kornél*. „Később fölcillámlott egy folyó tükre is. Sötétszürke, jéghideg vize ide-oda csavargott, szikláról sziklára bukdácsolva. Sokáig követte ez a vonat. Utána kocogott, versenyt futott vele, míg csak el nem fáradt.” Megnézem, a Mrežnica folyó lehet ez: valóban csavarog, kis zúgók, vízesések, bájos faluszélek. Azt viszont nemigen értem, Esti a rút lánnyal és édesanyjával való idegjáték közben hogyan mérhette fel ilyen jól a terepet, ha ők még bőven az éjszakában hasítottak errefelé.

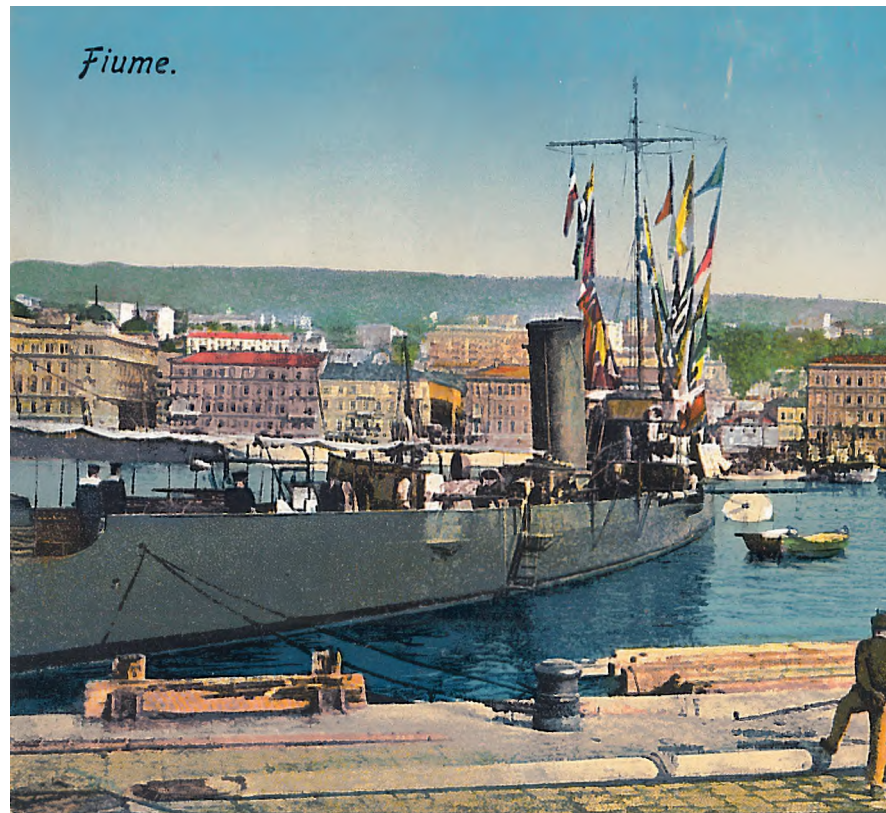
„Ismeretlen, kis állomások”, „konyhakert, salátákkal és káposztafejekkel, gyöpgagyak, az állomásfőnökné kedvenc petúniáival és rezedáival”, stimmt. Innentől aztán egyre meredélyesebb a pálya. „Meddő, kietlen táj volt ez. A hegyoldalon kőgátak húzódtak, sáncok, azokkal védelmezték az ittlakók kis termésüket, burgonyájukat, zabocskájukat az elemek haragja ellen. Ádáz közelharcot kell itt vívni a természettel.” A mi drámánk visszafogottabb: a jegyhez reggeli is jár, ám nem úgy tűnik, mintha megkapnánk croissant-unkat, kapucsínókat. Mint kiderül: túl későn szóltunk,

„Mintha a befogadóra hárulna, hogy különféle város- és tájtoposzokból, elegyes impressziókból kollázsolja össze Fiumét”

Flume - Corso

lecsúszunk róla. Ez nem szép. Marad a fejfájás meg a Karsztok, ez itt már ténylegesen a vadabbik része. „Teringette, mindjárt legurulunk!” – ijedezik Sebók Zsigmond Mackó ura a vonatból kipillantva. Sablonunkból most azt az implicit gondolatot szedem ki, miszerint 1873 óta, amikor elkészült a Károlyváros–Fiume-szakasz, az ember gőzmeghajtású leleménye minden egyes út alkalmával győzelmet arat a terepviszonyok felett – a századfordulós magyar modernitás s mintegy az egész civilizáció nevében. Molnár Ferenc *Az éhes városban* „hatalmas hegyi szörnyetegről” ír, „amely nem ijed meg egyhamar a Karszt nagy szélviharjaitól, sem a meredekektől”. A mozdonyok – szól az *Esti* sajátos pszichoszexuális felhanggal – „[ú]jabb és újabb alagutakba rohantak. Előbb rémülten füttyentettek, aztán befurakodtak az izzadt, fekete sziklák közé, csattogtak és hortyogtak, s amikor kiértek, kérdőleg rikkantottak. Keresték a tengert, de még nem találták.”

„Vas himbált, száz kanyar, / rémült őr, láz és száguldó vihar”, Szabó Lőrinc mindent túlreagál, bár a vasúti közlekedés fejlődése száz év alatt nyilván nem lebecsülendő. „Lesz még fény, tenger, csoda?”, kérdi ugyanő. Most érünk oda, hogy feszülten várjuk meglátni a tengert, ám a táj játszik velünk, ormokat, gyéren benőtt hegyhátaikat egymásra halmoz, csak hogy blokkolja tekintetünket. Revansot vesz tán a technológiai gőgön. *Esti*: „A tenger késett. [...] De ő azért se jelent meg. Mint a primadonna, kérette magát, csigázta a kíváncsiságot. Crescendóra volt szüksége, fokozásra, még hatalmasabb díszletre.” Aztán egyszer csak „itt van” – akárha a magas rangú ezredorvosnak intésére, előbukkan egy vízszív. Kiss. Gy. Csaba állapítja meg a Fiume-irodalomról szóló tanulmányában: sablonunk egyik ősforrása Kenedi Géza 1884-es bédekkere, ami Xenophónt és a *thalattát* emlegeti a föltáruuló *sea view* kapcsán, s talán nem véletlen, hogy *Esti* is megidézi őket egzaltált verses fohászában. Mackó úr és utastársa nem él ilyen utalásokkal: mikor félősen újra kipillantanak a vonatból, „valami különös dolog” ragadja meg figyelmüket: „A hegy aljában mintha egy óriási tükör csillogott volna.”

Most már ereszkedünk, gyorsan becsorgunk a városba. „Feltűnt az első olasz ház. Nem olyan rendez, mint otthon, nem is olyan kényelmes és tiszta. Karcsú és légiesen kecses. Színes rongyok, ingek lobogtak ablakából az élet őszinte piszkával, melyet itt nem rejtegettek.” Stimmt szintűgy. Csak a piros-fehér-zöld zászlókat keresnénk hiába,

amiket *Esti* idejében még ott csattogtatott a szél. Átrobogunk a Recsina folyó felett, amelynek partján valaha a termékeit az egész világon értékesítő Smith és Meynier-féle kir. szab. papírgyár működött, át a kálváriahegybe vajt alagúton, át a platánjai okán sokat emlegetett viale Francesco Deákon, elnézést, Krešimirova ulicán, és befutunk a – mi tagadás – elég lepukkant pályaudvarra (tervezte unalmas MÁV-stílusban Pfaff Ferenc, aki többek között a füzesabonyi állomásépületet is jegyezte, s miután ez utóbbit túl nagynak ítélték a helyiek, elterjedt a szóbeszéd: összecserélték a két pályaudvar tervrajzait).

Alig teszünk meg néhány száz métert, látva látjuk, amit cikkekben, útleírásokban olvashattunk: rendkívül heterogén település ez. S mintha a befogadóra hárulna, hogy különféle város- és tájtoposzokból, elegendő impressziókból kollázsolja össze Fiumét. A luxusjachtokkal zsúfolt mólókban meg abban, ahogyan a város feltolul a környező hegyekre, van valami Monacóból, legalábbis a tágan értelmezett monacóságból – erősítik ezt a benyomást a toronyházak, noha ezek jobban megismerve brutális jugó lakótömbök, nem fenszi apartmanok gyűjtőhelyei. A Fiume peremén ívelő-kanyargó autópálya-viaduktok Genovát juttatják eszünkbe. A volt *Adria*-palota, a part menti szálloda- és kaszinóépületek (az egyiken Jókai Mórnak szentelt, magyar nyelvű emléktábla), a valaha Kossuth Lajosról elnevezett sétálóútca, a Hauszmann Alajos által tervezett kormányzói palota, a pesti Vígszínházra hajazó színházépület: néhol elegáns, néhol kissé elnehezült, monarchiabeli, k. u. k. virsaft. Térjünk le a korzóról a viszontagságos történetű, kétféjű sassal ékített óratoronnyál: mediterránforma sikátorok, utcarészletek, faldarabok a római korból. S hasonlóképpen mediterrán – ha nem is az építészeti miliő, de – a hangulat a kormányzói palota fölötti hegyoldalban. Elszórtan fasisztoid, a római EUR negyedbe illő épületmonstrumok is fellelhetők az olasz uralom idejéből, mint a korzó nyugati végén tornyosuló „felhőkarcoló” – s akkor a Tito-korszaknak a fiumei *skyline*-t torzító szörnyeiről ne is beszéljünk.

*

Fiume izgalmas hely, de hát ezt a jelzőt megkapja minden hasonló multikulturális, tenger melléki nagyváros, s ezek között minden bizonytalannal nem Fiume a legizgalmasabb. Fiumét azt teszi számunkra igazán érdekessé, hogy egyfajta egzotikus alternatív magyar valóságot lelünk meg benne. Valóságot, ami történelmi tényekbe, a magyar

jelenlét anyagi-szellemi bizonyítékaiba dermedten áll előtünk, másrészt viszont olyan, mint a csapongó képzelet műve. Gyerekek fantáziálnak így a világ-atlasz fölött, mint ahogy Fiume: van. Vagy volt.

Szabó Lőrincnek a „balassagyarmati álmok gyarmata”, az „utolért csoda” volt, mikor felnőtt fejjel – vasutas édesapja be nem tartott ígéretét valóra váltva – elutazott a városba. Sose szűnünk meg csodálkozni azon, hogy volt egy magyar Fiume, hogy ennek a fátumszerűen tengertelen nemzetnek (mert ez a tengertelenség kihat népkarakterre, kulturális-társadalmi sajátosságokra s miegyébre) volt egy apró tengeri lerakata. Ez a csodálkozás ma már (sajnos? sajnós, mert van ebben csonkaországi beszűkültség, de közben száz év után elkerülhetetlen) kiterjed a nemzetestről közvetlenebbül leszakított területekre is: egzotikusak a hegyek is. Fiume viszont más eset: kimarad a Trianon-komplexusból. Mert ugyan a város fölé magasodó Trsat, amit 1291-ben az a megtiszteltetés ért, hogy az angyalok ide pottyantották le Szűz Máriának a muszlim hadak elől kimenekített názareti házát (más kérdés, hogy alig három év múltán vitték is tovább Loretóba), s ahova ma a Tito marsallról elnevezett tér felől vezet fel tündöszagató lépcső, szóval Trsat az Árpád-háziak horvátországi hódításai nyomán a Magyar Királysághoz tartozott, közelebről Frangepán-birtok volt – ám a Recsina túlsó partján fekvő Fiume a középkorban sosem került magyar fennhatóság alá. „Ősi jogon” tehát aligha követelhetnénk vissza a kikötővárost, ha bárkiben ilyen készletet ébredne.

A Magyarországgal egyre szorosabb kereskedelmi kapcsolatokat ápoló, olaszos kultúrájú várost Mária Terézia adományozta 1776-ban a Szent Koronának, igaz, áttételesen, a Horvátországba való bekebelezéssel – 1779-ben viszont *separatum corpusként*, sajátos autonóm státusszal közvetlenül a Magyar Királysághoz csatolták. Volt itt 1779 és 1918 között – vonjuk le a megszakításokat, napóleoni, majd osztrák közjáték, a forradalom után büntiből húsz év horvát uralom – összesen százhat magyar év. Ez sok vagy kevés? Soknak nem sok. Annyira viszont nem kevés, hogy engedjük kihullani ezeket az éveket a köztudatból. Ahhoz talán kevés, hogy igazán, zsigerből fájjon az elszakítás – ahhoz elég, hogy nosztalgiát, jobban mondva honvágyat érezzünk Fiume iránt. S csak erősíti ezt az érzést a tudat, hogy Fiumét, legalábbis a modern Fiumét, bizony a magyarok „csinálták meg”. Ők csináltak vas- és közutat, ők csináltak kikötőt hullámtörővel, ők építettek színházat. Ők teremtették meg az

ambiciózus világpolgárokat Fiuméba vonzó ipari fellendülés feltételeit: volt itt kőolaj-finomító, rizshántoló, csokoládé- és dohánygyár, kávépörköldé, vasöntöde (emlékét őrzik a mólón a sűrűn fotózott, magyar feliratú kikötőbakok). Emblematikus fiumei nevek az ipari hőskorszakból: Ossoinack Lajos, Skull Mátyás, Robert Whitehead – utóbbi hajógyáros volt, s a torpedó kifejlesztőjét tisztelhetjük benne, cége a világháború alatt már tengeralattjárókat is gyártott.

A huszadik századi határ- és rendszerváltozások aztán szinte felismerhetetlenné szabták át a várost. Olyannyira igaz ez, hogy a Fiume szót ma legfeljebb a múlt előtt tisztelgő metaforaként használhatjuk. Juhász Imre alkotmánybíró tavaly megjelent Fiume-könyvében joggal jegyzi meg, hogy ami a második világháború után következett, „az már nem Fiume története. Az egy közép-európai 20 km²-es terület története, amelyet történesen Rijekának hívnak”. Nem a városképi változások lényegesek itt, hanem annak a sajátos fiumano öntudatnak az elvesztése, amely egészen a 19. század végéig meghatározta a helyiek identitását, megalapozta közjogi különállásukat, féltve óvott autonómiájukat. Azt az autonómiát, amelynek biztosítékát a bécsi kotnyeleskedéssel és a horvát területi követelésekkel szemben a magyar uralom adta. Innen már érthető, hogy Fiume népe időről időre „örömkönnyek és üdvrivalgások között” fejezte ki hűségét a Szent Korona iránt. Így volt ez, amikor az első kormányzó, Majláth József 1776-ban a városba érkezett, s így volt akkor is, amikor 1822-ben, Fiume Magyarország kebelére való első visszatértekor a fia királyi biztosként tett látogatást a városban. A horvát főispánt bosszantva magyar zászlók erdejével ünnepeltek a fiumei olaszok akkor is, amikor 1867-ben törvénybe iktatták a kiegyezést. E lelki elköteleződés csak akkor lanyhult, amikor Budapest modernizációs-központosító programjára válaszul létrejött az autonomista mozgalom.

Ha ma a Jelačić tér felől (a bán 1848-ban Fiume elfoglalásával nyitotta meg magyarelles hadjáratát) kísétálunk a Recsina holtmedrének partjára, nehéz elképzelni, hogy a Trsat alatti túlpart ne szervülne a belvárosi oldallal. Márpedig a Recsina sokáig határfolyóként funkcionált, s a túloldali városrészt magyarul Szusák néven önálló település volt, nem tartozott Fiuméhez. 1918 előtt horvát fennhatóság alatt állt, ám a Monarchia égése alatt ez a két város közti forgalomban nem sok akadályt támasztott – így aztán Szusák háttországgént is szolgálhatott a fiumei horvát uralom híveinek. A már

FOTÓ: FORTEPAN / MESELBACH GYULA

Határátkelő a Recina folyón az Olaszországhoz tartozó Fiume és a Jugoszláviához tartozó Szusák között, 1938

korábban is fennálló horvát–magyar ellentét az adódott az a feszültség, amit a jobb életfeltételek miatt a városba áramló olaszok által gyújtogatott nagyolasz érzület jelentett. Mint Pelles Márton Fiume-kutató fogalmaz: két és fél generáció alatt a helyi olaszság az abszolút magyarérezelműségtől fokozatosan eljutott a magyargyűlöletig. A város a nyílt nacionalista áskálódás színhelyévé vált, irredenta olasz fiatalok robbantottak bombát a kormányzói palotánál, Szusákból érkező horvátok csaptak balhét az utcákon, miközben a kormányzat halovány próbálkozásokat tett a „magyarosításra”, ám érdemlegesen nem lépett fel a várost elorozni kívánó nemzetiségiekkel szemben. Bár 1910-re 13 százalékra nőtt a városban a magyarok aránya, mint az első magyar női lapszerkesztő, az életét Fiumében bevégző Kánya Emília írja emlékiratában: „Milliókat ölt a városba és a kikötőbe az állam – de szeretetét, igaz ragaszkodását az idevaló lakosságának nem tudta lekötöni.” Igazi magyar társas élet sem alakult ki, legfeljebb klikkek, művelt embereket pedig elvétve lehetett találni, a többség „közönséges hivatalgép” volt.

Hogy jön össze mindez a fentebb említett örömkönnyekkel és elragadtatással? Netán Fiume iránti honvágyunk is illúziókból táplálkozik? Ha választ nem is, némi viszonyítási alapot adnak a magyar uralmat követő történelmi esemé-

nyek. A fiumei autonómia eszményét, ha a világháború, a D’Annunzio-féle zavaros intermezzo és a szabadállami kísérlet után élt még egyáltalán, az Olaszországhoz való csatlós végezte be. Szusák a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz kerülve a Recina fölött szögesdrót akadályt húztak, s mindkét város megindult a periférikus helyzetből következő biztos hanyatlás útján. A második világháború után aztán Tito partizánjai legyilkolták vagy kiűzték a városból az őslakos olaszokat, s a régi, fiumano Fiumének még az emlékét is kiirtották. Lett – két városból egyesítve – Rijeka, jugoszláv, majd horvát nagyváros. Ma divatos a multikulti, s Rijeka, amely Európa kulturális fővárosának címét is elnyerte (igaz, szerencsétlen módon a 2020-as évre), imázsát szívesen dobja fel történelmének egzotikus fűszereivel. Tudatos múlt-újraértékelésről viszont aligha van szó. Elég csak megtekinteni a régi cukorgyárban látható, egyébként remekül kivitelezett várostörténelmi kiállítás magyarokra vonatkozó részeit: elismerő hangot nemigen találunk. Az persze csak természetes, hogy Rijekával kapcsolatban ma a horvát nézőpont érvényesül. De mi megtaláljuk-e a régi Fiumét a városra vako-
lódott történelmi rétegek alatt? ■

BELSŐ TÁJAK

A Mindenség szeme

Szöveg és fotó: **Bencsik Gábor**

A pró szöcskék rebbennek föl a léptem nyomán, ahogy ballagok a széles mezőn az őszi napsütésben, rövidre kaszált fűben, sárga és lila virágok között. Kardoslepké libben elém, virágra telepszik, a nektárját szívja, aztán továbbrepül. A mezőn nagy közőkkel, elszórtan fából faragott szobrok állnak, újabbak és régiek, utóbbiakat már kikezdte az idő.

Emelkedő tetejére érek, megállok. Negyvenhét évvel ezelőtt – vagy talán már negyvennyolc? –, kora nyári délelőttön szobrászművész apámmal sétáltunk ki ide, a lágyan hullámzó táj kissé kiemelkedő pontjára. Jó érzés azt gondolni, hogy éppen ide, ahol most állok. Apám akkor már egy ideje újra itt élt, Nagyatádon, ahol felnőtt, ahonnan fiatalon elszármazott Budapestre. Megálltunk a domb tetején, körülöttünk nemrég kaszált lucerna. Apám kis ideig hallgatott, aztán hirtelen széles mozdulattal földhöz csapta a sapkáját: itt lesz a nemzetközi alkotótelep.

Fölvette a sapkát a földről. Ott lejjebb, mutatott egy távolabbi facsoportra, ott lesz a műhely, dolgoznak majd itt szobrászok Magyarországról, külföldről, meglátod, néhány éven belül tele lesz ez a gyönyörű somogyi táj szobrokkal. Elhozom ide a világ legjobb művészeit.

Álltunk a dombon, ment föl a nap delelőre, messziről odahallatszott egy traktor zúgása, három biciklista a tábla szélén elkarikázva megbámult minket, mi pedig néztük a Rinyáig lefutó lucernatáblát, és elképzeltük ide a szobrokat.

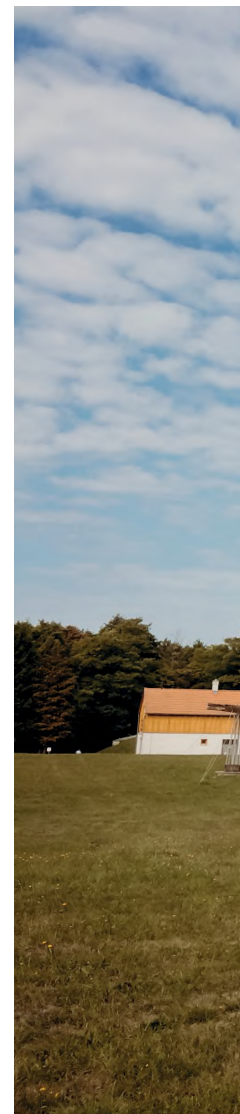
Előzménye volt ennek a gondolatnak. A szocialista országokban az 1960-as években sajátos kettősség alakult ki a szobrászatban. Miközben a közterekre állami megrendelés alapján, világos formai feltételeknek megfelelően sorra készültek a Leninek, munkások, anya gyermekével kompozíciók és hasonlók, párhuzamosan kialakult egy szobrászati második nyilvánosság. Úgynevezett szimpóziumok, egy-két-három hónapig működő nyári alkotótáborok keretében a szobrászok ked-

vükre készíthették a műveiket, amihez anyagot, szerszámot és ellátást kaptak, de a csekély költségen kívül díjazást nem.

Emlékszem a pöstyénire 1970-ben. Apám egész nyáron ott dolgozott, anyámmal pár napra meglátogattuk. Vittorio, az olasz folyton a lányok után járt, Kálmán fontosnak tartotta anyanyelvi magyarsággal ismételtelen leszögezni, hogy ő nem magyar, hanem szlovák, de különben a legjobb barátságban dolgozott mindenki, készültek a szobrok. Elvittek minket egy szabadtéri szoborkiállításra is, az anyagokkal és formákkal olyan felszabadult játékot addig még soha nem láttam, alig két évvel a prágai tavasz leverése után, nem is értettem, igazából ma sem értem. Mint amorf angyalok, ezüstszerű drótháló alakzatok függtek egy fáról, tűzpirosra dukkózott nagy formák álltak a sétaút közepén, vízhajtású mobil szobor kelepelt egy patakon, hatalmas gömbök feküdtek a fűben, mosolygó emberek bolyongtak közöttük.

Akkor már a villányi katlanban is dolgozott apám, ott tanulta meg, hogyan működik egy nemzetközi alkotótelep. Kőmegmunkáló gépekkel még nem volt felszerelve a két évvel korábban, 1968-ban indult telep, vésővel és kalapáccsal dolgoztak a szobrászok az elhagyott kőbánya hatalmas karéjában a rekkenő nyárban, abban a biztos hitben, hogy valami rendkívülinek a munkásai. Ma már inkább nagyharsányinak mondják az ötven év százharminchat alkotását bemutató, nagystílusú módon kiépített szoborparkot, ami valóban áttemelte a múlt időn az itt készült munkákat.

Most majd Nagyatádnak is lesz szoborparkja, mondta apám, és igaza is lett. A kezdeményezésnek a város is örült, sikerült pénzt szerezni, 1975-ben elindult a munka. Jött Jacques Renaud Franciaországból, jött Amemija Isszei Japánból, magyarok és külföldiek Venezuelától Mexikón át a Szovjetunióig, készültek a szobrok, és jöttek a látogatók csodálni a műveket és megbámulni a szobrászokat.

Amemija Isszei:
Meditáció. Hátterben
a nagyatádi nemzetközi
faszobrász-alkotótelep
és szoborpark
központi épülete

Aztán jöttek a gondok. A feszültségek. Elhíresült Pauer Gyula *Tüntetőtábla-erdő* című kompozíciója, amelyet kivágtak. Kezdte nehezen viselni a nagyatádi hivatalosság a szabad szellem megjelenését. Apám ott élt, a kastélyban, amelyben akkor szükség-lakások voltak, ma ajtótlan-ablaktalan rom, járt be a városba, találkozott a gyerekkori pajtásaival és új barátaival, elmondta nekik, amit gondolt a világról. Aztán emberek csöngettek be a régi és új barátokhoz azzal, hogy nem kellene a Bencsik Istvánnal barátkozni. A lakása előtti bokrokban megfigyelők lapultak a sötétben, bámultak befelé. Az autóját autó követte a megyehatárig, onnan hazáig vissza.

Egy nap megkérték apámat, hogy hagyja el Nagyatádot. Rég volt, most már el lehet mondani, hogy apám alkut ajánlott: ha a városban albérletben élő húga kap egy kis tanácsi lakást, hajlandó elmen-ni. A városnak megért ennyit a dolog, megadták. A nemzetközi alkotótelep csöndesen elaludt, hogy csak sok év múlva ébredjen fel újra. Apám akkor Pécsre költözött, ott lett professzor, Kossuth-díjas, ott készültek a szobrai. Nagyatádra többet nem ment vissza.

Állok az emelkedő tetején, előttem apám egyik legjobb barátja, Amemija Isszei 1976-ban készült szobra. Hivatalosan *Meditáció* a címe, nekem a Mindenség szeme, magas oszlopon három ívesre faragott tiszta forma. Az alsó ív a föld, a középső minden élő a földön, a felső az égbolt. Az is lehet, hogy az alsó ív a tenger, a középső létezésünk hajója, de a felső akkor is az égbolt, és ahol a három találkozik, ahol a föld az éggel bennünket közrefogva összeér, az a Mindenség szeme. Ha ebbe a szembe belenézek, végül minden kérdésre választ találok. ■

FOTÓTÁR

Szabadságharc a Royal szállóban

Válogatta: **Leimeiszter Barnabás**

„A Nagybudapesti Horgász Egyesület tagjai és más Budapesten lakó horgászok hagyományossá vált csütörtöki összejövetele ismét megkezdődik a Royal Szálló éttermében. Az első találkozóra október 25-én, csütörtökön este 8 órakor kerül sor. Metzler Béla elnök ismerteti a téli összejövetelek műsorát, amelyen – értesülésünk szerint – több filmvetítés is szerepel.” (*Esti Budapest*, 1956. október 23.)

„A nemzetőrség megalakulásakor a toborzó parancsnokságra mentünk, mert kíváncsiak voltunk. Rengetegen jelentkeztek. Volt ott egy öreg rendőr, aki ismerte a nővérem férjét, Kovács Dezsőt, aki a háborúban repülőstiszt volt. A rendőr javaslatára választották meg a sógoromat nemzetőr parancsnokká. Így lettünk nemzetőrök. [...] A mi alakulatunkat a harcok során átminősítették katonai alakulattá, így elég sokat harcoltunk. Kaptunk négy-öt katonatisztet vezetőnek és két légvédelmi ágyút is. Először az Almássy térnél vettünk föl állást, de az ottani kultúrházban nem fértünk el, ezért a Royal szállóba költöztött át a parancsnokság. Többnyire a pincéken keresztül közlekedtünk, és a tetőn. A pincéket egy vājár bajtársunk kötötte össze, a tetőkön pedig szintén átjárókat létesítettünk, cserepeket bontottunk. A tankokra innen csak le kellett ejteni a benzinesüveget. A felbontott utcakövekből pedig olyan barikádokat építettünk, amelyeken nem nagyon tudtak átkelni a tankok. A gyalogos orosz katonák végképp el voltak veszve, mert ötven helyről lőtték őket a környék házaiból. [...] A Royal szállót november 10-én délután 2-kor elfoglalták az oroszok. Akiket megtaláltak, azokat a szálloda udvarán azonnal kivégezték. Nekem azonban volt egy régi ismerősöm a Royalban, egy öreg pincér, aki pincérruhát adott rám és elrejtett a pincében a szálló vendégei közé. Megmentettem egy francia kislányt is, aki a szétlőtt épület egyik apartmanjában az ágyon sírt a paplanra hulló törmelékek között. A kislány apja révén kért ki engem a francia nagykövetség később. A franciák

azt akarták, hogy menjek velük, de nem hagytam el az országot. Volt egy eljegyzett menyasszonyom. A tyúkeszettel, húszévesen nem gondoltam, hogy azt, aki az országa függetlenségéért harcol, később megbüntetik.” (Interjú Priska József Tamás forradalmárral, *Magyar Nemzet*, 2012. szeptember 17.)

„Szovjet páncélozott, gyalogságot szállító kocsik jelentek meg a Hársfa utcában, és megkezdték volna átfésülni a házakat. A felkelők ellenálltak, és megkezdődött a tűzharc, mely a Royal szállóban és a moziban egy teljes nappalon át tartott. Ropogtak a gyalogsági fegyverek, robbantak a kézi-gránátok az épületekben. Több ponton kigyulladt és teljesen le is égett a nagy moziterem. Közben szovjet tankok is jöttek, és palacsintává nyomva az utcában álló személykocsikat avatkoztak be a harcokba. Mikor elcsendesült a környék, vége lett a harcnak, a szovjet egységek is elvonultak, átmentünk a házunkkal pont szemben lévő hátsó mozibejáraton át a Royal épületébe. Döbbenet láttuk ott heverni holtan a mozipénztár előtt (ma is ott a pénztár) azokat a fiatal gyerekeket, akiket látásból ismertünk, hisz be-bejöttek az előző napokban a pincébe hozzánk. Emlékezetem szerint ott négy vagy öt holttest volt, természetesen az épület más részein is voltak halottak, de én csak ezeket láttam. Tehát november 11-én még Pest belterületén ellenállt a fegyveres csoport, és miután tudomásom szerint erről a csoportról nem szól a krónika, hadd nevezem őket »Royal Szálló-csoportnak«. Hogy kik voltak név szerint, és hányan voltak, nem tudom. Talán lesz valaki, aki egy megemlékező táblát is elhelyez e harcok színhelyén, és áldozatuk nem merül el a feledés homályába. Megérdemelnék, hisz a legtöbbet adták a szabadságért.” (Ujváry Endre beszámolója, *Pesti Hírlap*, 1992. július 28.)

„A megsemmisített fegyveres támadó csoportokból megmaradt és nappal a pincékben és más helyeken rejtőzködő orvlövészek este előbújnak és kisebb bandákba verődnek. Csütörtökön este több helyen

FOTO: FORTÉPAN / SPAARNIESTAD PHOTO

A Wesselényi-csoport tagjai pihennek a Royal szálló (ma Corinthia Hotel Budapest) halljában

áruházakat és vasúti pályaudvarokat támadtak meg és fosztottak ki. Pénteken este szintén garázdálkodtak. Felgyújtották például a Royal Szálló épületét és fosztogattak a Rákóczi úton a Guttman-áruházban. A lakosságban általános az óhaj a törvényes rend, a békesség, a rendes mindennapi élet, a munka megindítása után és elítélő hangulat lett úrrá az orvlövészekkel, a fosztogatással, a gyújtogatással szemben, amely jelenségek Budapesten még ma is sok kárt, szenvedést és megpróbáltatást okoznak békés lakosságunknak.” (Kádár János beszéde, *Népszabadság*, 1956. november 12.)

„Összegezve: a Royal Szállót, a Közlekedés- és Postaügyi Minisztériumot védő szabadságharcosok a belvárosi körzetben valószínűleg a legtávolabb tartottak ki. [...] A »Wesselényi« csoport tagjait [...] 1957 őszén tartóztatták le a nyomozó hatóságok. Többségük felett a Kovács Dezső és társai per keretében a katonai bíróság ítélt. Kiss István Gábor őrnagy tanácsa büntetékiszabását (1958.

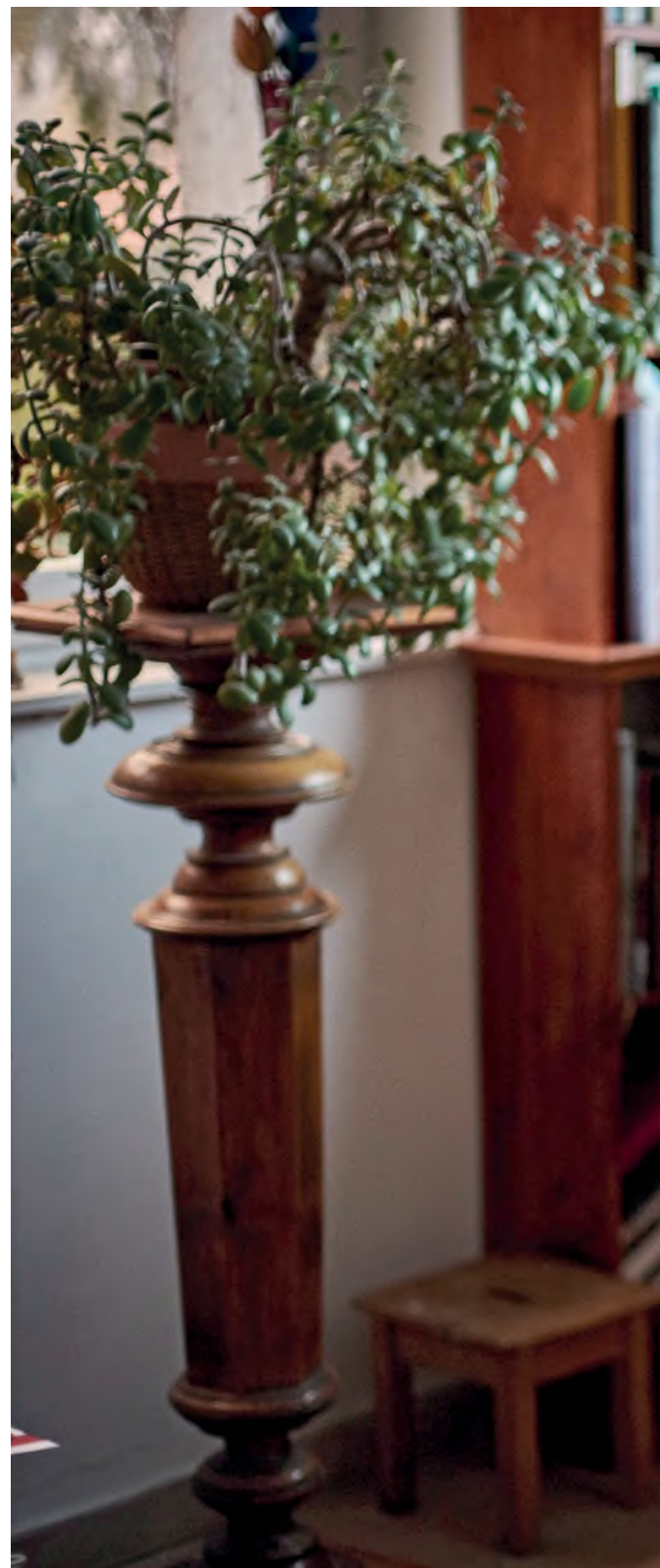
június 30.) a jogerősen eljáró Szimler János alezredes tanácsa teljes mértékben jóváhagyta (1958. október 4.). Kovács Dezsőt, Kovács Imrét, Dóczi Dénest, valamint Modori Sándort halálra ítélték, és 1958. október 7-én kivégezték.” (Eörsi László tanulmánya, *Beszélő*, 2010. szeptember–december)

„A Nagybudapesti Horgász Egyesület szokásos csütörtök esti összejöveteleit a Royal-szálló különtermében újra megkezdte. Ugyancsak újra megindítja az egyesület – november folyamán – szerda esti horgásziskoláját is, amelyre máris lehet jelentkezni az egyesület helyiségében minden hétköznap (szombat kivételével) 10–12-ig és délután 4–8-ig. Az iskola nemcsak az egyesület tagjai, hanem minden érdeklődő számára díjmentes.” (*Magyar Horgász*, 1957. szeptember–október) ■

KÉPBE ÍRT ÜZENET

Szöveg: **Farkas Anita**
Fotó: **Páczai Tamás**

Mindig is fontos volt számomra, hogy ne csak egy műfajban gondolkozzak, dolgozzak, különben valószínűleg ellustulnék, és felülkerekedne a rutin – mondja az októberben hetvenéves Orosz István. Születésnapon beszélgetés a rendezőgrafikus-szépíróval, amelyben sok más mellett a trianoni gyermekek, a MÁV és a képzőművészet kapcsolata és a diktatúrák anamorfózisa is szóba kerül.

MI TÖRTÉNT AKKOR?

Apám a vád szerint részt vett a forradalom szellemi előkészítésében. Ez többek közt abban állt – ma már hihetetlenül hangzik –, hogy egy irodalmi esten bírálni merészelt a szocialista realizmust, meg persze a forradalmi bizottságba is beválasztották. A megtorlás nem maradhatott el, előbb a tököli internálótáborba vitték, onnan a kecskeméti börtönbe, ahol nyolc hónapot ült. Miután nem fogadta el a válás felajánlott lehetőségét, anyut is kitétték az állásából, így persze szó se lehetett róla, hogy én az óvoda melletti iskolában kezdjem az első osztályt. A körzetibe kerültem, a hős partizán lányról, Zoja Koszmo-

gyemjanszkajáról elnevezett utca szép, szimmetrikus sulijába, amelynek az egyik felébe a közelben állomásozó szovjet hadsereg tisztjeinek a gyermekei jártak, a másikban meg a pedagógus-árvák otthona volt. Utóbbiakhoz csatlakoztam én meg néhány környékbeli gyerek. Több okból is nagyszerűen éreztem magam itt. Például az első tanítóm, Sárika néni miatt, aki az egész osztályt megtanította karácsonyra olvasni. A közegehez képest elég meglepő könyveket hozott be nekünk, például a *Magyar szentek életét*, benne gyönyörű képekkel, amelyeken aranyszínű tányérok – glóriák – lebegtek a szereplők feje felett. Év végén Pilinszky János *Aranymadár* című

verses összeállítását kaptam tőle ajándékba annak a Márkus Annának az illusztrációival, aki akkor a költő felesége volt. Talán ennek is köszönhető, hogy Pilinszkyt nagyon hamar megszerettem. És milyen az élet, a fiamat, aki művésztörténész lett, és újabban az emigrációban élő magyar képzőművészekkel foglalkozik, néhány hete éppen Párizsban fogadta a kilencvenhárom éves Anna Mark, vagyis Márkus Anna.

AZ IRODALOMNAK AMÚGY IS FONTOS SZEREPE VOLT A CSALÁDBAN, ÉDESANYJA ÉS ÉDESAPJA IS EZZEL FOGLALKOZTAK, SŐT A HÚGA SZINTÉN MAGYARTANÁR LETT. AZ ÖN VÁLASZTÁSA MIÉRT AZ IPARMŰVÉSZEKRE ESETT A KÉZENFEKVŐBBNEK LÁTSZÓ BÖLCSÉSZKAR HELYETT?

Nyilván benne volt, hogy oda könnyebben lehetett csúszni az apám előéletével. Amúgy meg gimnazistaként még elég sok minden érdekelt. Írtam és verset szavaltam, lelkesen jártam színjátszó körbe. Többen ajánlották, hogy menjek színésznek, de mivel ott énekelni is kellett volna, nekem meg semmi hangom nincs, letettem róla. Maradt hát a képzőművészet.

ENNEK IS VOLTAK ELŐZMÉNYEI?

Hogyne. Először is ott volt az apai nagymámám, aki a börtön idején hozzánk költözött, és nálunk is maradt a haláláig. Ez az egykori dóczy leányzó nem rajzolt, viszont nagyon szépen kézimunkázott. Sőt amikor a szüleimnek egy ideig még nem volt állása, tulajdonképpen ebből éltünk: a nagymama megrendelésre kötött, varrt, horgolt, a derék kecskeméti polgárok meg egymásnak ajánlották, mert tudták, hogy ennek a családnak most segítségre van szüksége. Van még néhány párnahímzésem meg csipketerítóm tőle, nagyon szépek. Másodszor Böbe néni általános iskolai rajzsakkörét kell megemlítenem. Ő többször is kivitt minket a kecskeméti művésztelepre, ahol megismerkedtünk valódi művészekkel. Például Görög Rezsővel, aki nemcsak remek grafikus volt, hanem bűvár is. Egyszer felvette a bűvárruháját, amit Koncz Gábortól kapott egy művéért cserébe, és a hatvanas években valahol Mohácsnál beleereszkedett a Dunába. Először Jugoszláviába úszott át, onnan meg Olaszországba ment, ahol Rudi Gorog néven lett sokkal ismertebb, mint itthon. Gimnáziumban aztán a festő-költő Goór Imréhez jártam. Tőle is sokat tanultam, de még inkább a nagyobb fiúktól. Ők mondták, hogy oké, hogy mi itt hokedliket, köcsögöket meg

almákat rajzolgatunk, de jobb lenne elmenni nyáron a zebegényi szabadiskolába.

TANULÁSI VÁGY?

Úgy is fogalmazhatunk. Kiderült, hogy ott nagyon szép környezetben aktokat, vagyis nagyon szép meztelen lányokat is lehet rajzolni. Ez egy tizenhatéves-forma fiúnak olyan volt, mint a paradicsom ígérete. Hab a tortán, hogy esténként meg mindenféle versenyeket tartottak, többek közt művészettörténetből, amit rögtön első alkalommal sikerült megnyernem. Úgy, hogy a kisképzősökkel ellentétben hivatalosan nem tanultam ilyesmit, csak azt tudtam, amit a szakkörökön hallottam, meg amiket apám könyvtárában összeolvastam. Meg persze a MÁV is segített.

MI KÖZE A KÉPZŐMŰVÉSZEKNEK A MAGYAR ÁLLAMVASUTAKHOZ?

A szüleimnek a hatvanas években valahogy lett egy balatonszepezdi ikernyaralója. Mivel autóknak nem volt, minden nyáron vonattal mentünk, az út majdnem egy napig tartott. Unalmamban végigsétáltam a kocsikon, amelyekben akkoriban festmények reprodukciói sorjázak névvel és címmel. Így elmondhatom, hogy a sikeres felvetelimez a MÁV is valamennyire hozzájárult.

ÉS MIÉRT PONT A GRAFIKA TANSZÉK MELLETT DÖNTÖTT?

Hogy eredetileg az irodalom érdekelt volna, kicsit motiválta a választásomat, a grafikán ugyanis könyvillusztrálással, színházi és filmplakátok tervezésével is lehetett foglalkozni, vagyis irodalomközeli dolgokkal. És ha már az előbb szóba került a színjátszás, hadd mondjam el, hogy az Iparművészetin is volt színjátszó körünk. Gerő Karcsi építész évfolyamtársam rendezésében adtuk elő például André Gide *A tékozló fiú visszatérése* című darabját a nyári művésztelepen, a sárospataki vár árkában. Igazi összművészeti munka előzte meg, a jelmezeket a textiltervezők varrták, a díszletet az építészhallgatók tervezték és kivitelezték. Aztán lett egy komolyabb előadásunk is. A később disszidáló Szendrő Iván színész, aki egy textiles lány férje volt, írt egy japán kabuki darabot, amit velünk rendezett meg. Hosszan próbáltuk, majd sok helyen, többek közt a Fészek Klubban és a Miskolci Nemzeti Színházban is játszottuk. Egyik tanácsadónk a próbákra néha beülő

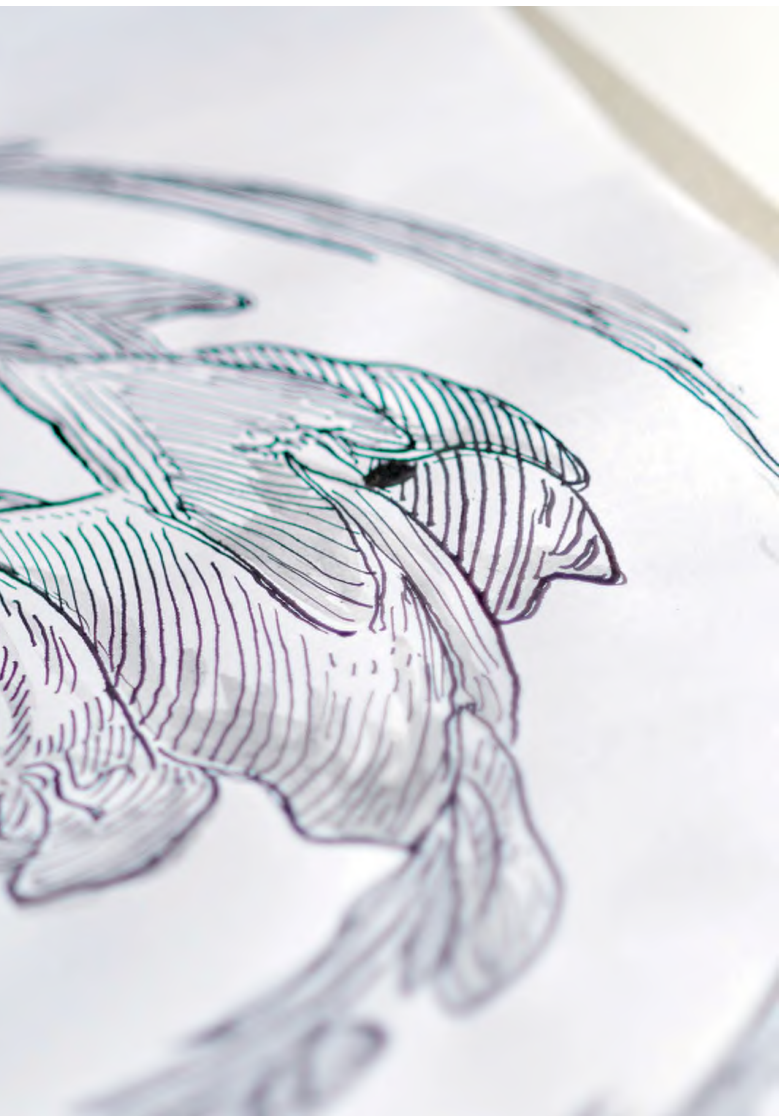
Haumann Péter volt. A *Film Színház Muzsika* egy számában van is egy fotó, ahol ott állok mint főszereplő, természetesen maszkban, ahogy a japán színházzal illik. Szóval sok mindent kipróbáltunk. És talán az, hogy mindig törekedtem arra, ne csak egy műfajban dolgozzak, gondolkodjak, a főiskolai idők hozadéka.

EZT RÖGTÖN A PÁLYAKEZDÉSKOR BE IS BIZONYÍTOTTA, HISZEN A DIPLOMAMUNKÁJA A KECSKEMÉTI SZÍNHÁZ ARCULATTERVE VOLT A PLAKÁTOKTÓL A JEGYEKIG, MÉGIS A PANNÓNIA FILMSTÚDIÓHOZ MENT DOLGOZNI. AZ ANIMÁCIÓ IS ILYEN ERŐSEN VONZOTTA?

Még az Iparművészeti Szoboszlai Péter indított egy animációs kurzust. Megtanultuk tőle a technikákat, azt pedig, hogy a gyakorlatban hogyan működik, az éppen fénykorát élő, tíz perc sétára lévő Pannóniában. De nem ezért, hanem teljesen véletlenül kerültem oda. Későbbi jóbarátom, Gyulai Líviusz látta a diplomamunkámat, és felajánlotta, hogy dolgozzak vele az éppen induló *Lúdas Matyi*

hátterein. Iszonyú lassan haladtunk, Líviusz, egy, a Pinochet-diktatúra elől menekülő chilei lány és én, ezért a munkát egy idő után elvették tőlünk. Én addigra már sokakkal jó viszonyba kerültem a stúdióban, így ott ragadtam. Egészen pontosan harminc évig. Ha jól emlékszem, a kezdő fizetésem ezerhatszáz forint volt, ebből ötszázat Irma néninek adtam egy körfolyosóra néző szobáért a Szív utcában, a maradékot mozira, könyvre és a F fiatal Művészek Klubjának a büfékínálatára vertem el. Előbb rajzoló gyakornokként, háttértervezőként dolgoztam mások munkáiban, így például Rofusz Ferenc Oscar-díjas animációjában, *A légyben* is, majd elkezdtem előbb saját forgatókönyveket írni, majd saját filmeket forgatni. Szerencsém volt ezzel is: az animáció révén rengeteg helyre eljutottam a világban. Dolgoztam hosszabb ideig egy francia és egy nyugatnémet filmben, és elkerültem mások mellett Japán, amerikai, indiai fesztiválokra, ahol megismertem a szakma nagyjait. A pannóniás munka mellett olykor azért maradt időm az önálló alkotásra is.

A MŰVEI, LEGYEN SZÓ GRAFIKÁRÓL VAGY A PLAKÁTOK EGY RÉSZÉRŐL, LEGFŐBB KÖZÖS NEVEZŐJE AZ ANAMORFÓZIS HASZNÁLATA, AMELY LEEGYSZERŰSÍTVE AZOKAT A „TORZÍTOTT” KÉPEKET, KÉPRÉSZLETEKET JELENTI, AMELYEK CSAK EGY KÜLÖNÖS NÉZŐPONTBÓL VAGY EGY RÁJUK HELYEZETT TÜKÖRTÁRGY SEGÍTSÉGÉVEL VÁLNAK ÚJRA LÁTHATÓVÁ. HOGYAN TALÁLT RÁ ERRE A FELSZÍN ALATTI TITKOKAT KUTATÓ, NAGYON IS KOMOLY JÁTÉKRA?

Lehet, hogy a legelső díjammal is összefügg, hogy a többjelentésű munkák érdekelni kezdtek. Még főiskolás voltam, amikor a tanszékvezetőnk, Haiman György amerikai kapcsolatai révén meghívást kaptunk a világ egyik vezető tervezőgrafikai folyóirata, a New York-i *Print* magazin egy diákoknak kiírt borítótervező versenyére, amit megnyertem. Egy „bogár-ábécét” rajzoltam, vagyis bogarakat, amiket úgy hajtogattam, mintha betűk lennének.

A kettős jelentés miatt akár az anamorfózisok felé vezető út első lépéseként is fölfogható ez a korai munkám, még ha akkor nem voltam is teljesen tudatában ennek.

MIKOR LETT TUDATOS A HASZNÁLATA?

A hetvenes évek második felében. Az első anamorfikus élményem Hans Holbein híres *Követek* című festménye volt. Ezen két életnagyságú alak mellett egy elnyújtott, amorf forma látható, amiről csak skurból derül ki, hogy valójában egy koponya. És akkoriban került a kezembe egy Jean-François Nicéron nevű francia minorita rendi apát könyve is, ami ennek az ábrázolásmódnak – amit Gaspar Schott német jezsuita szerzetes nevezett így el – az első szakirodalmi volt, a matematikai és szerkesztési elvek részletes magyarázatával. Emellett muszáj megemlítenem a litván származású, franciául író Jurgis Baltrušaitis nevét is, akinek az anamorfózisokról írt monográfiájára a hetvenes évek végén Párizsban bukkantam rá. Nagy kínkeservel szótárazgattam ki a szöveget, mert franciául nem tudok, de szerencsére sok ábra és útmutató is van benne. Eleinte őket utánoztam, majd megpróbáltam szép lassan, huszadik századi módon továbbfejleszteni, vagy ha úgy tetszik, egyedivé tenni a műfajt.

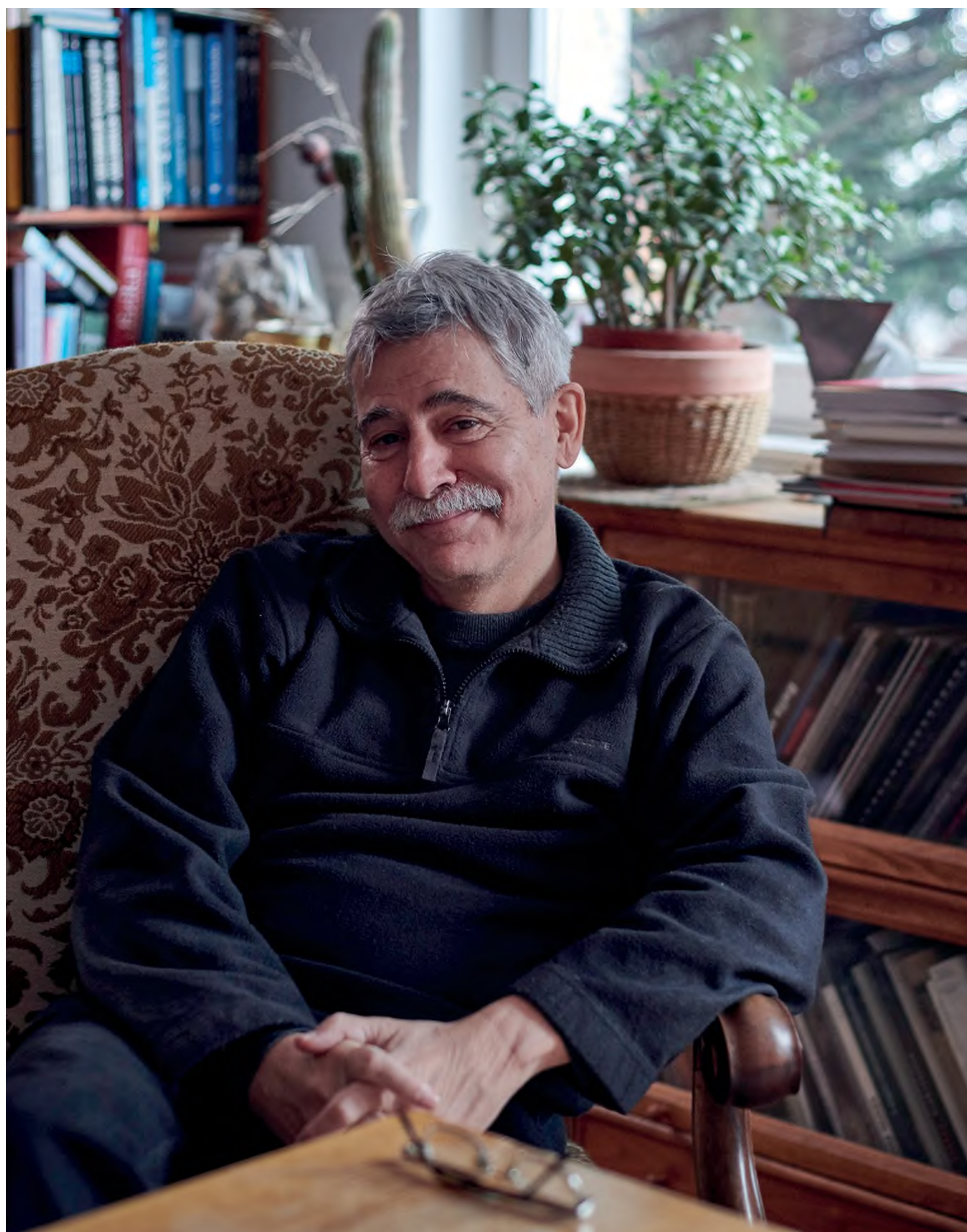
HOGYAN?

A hagyományos ábrázolásoknál a vízszintesen fekvő rajz értelmezhetetlen, csak akkor kap jelentést, ha az ember egy bizonyos szögéből nézi, vagy rátesz egy tükörhengert. Az én változatomban azonban már a vízszintes rajznak is van értelme. Így jöttek létre a speciális anamorfózisaim, amelyeknek kettő, olykor akár több jelentése is lehet. De túlzás lenne azt állítani, hogy ezzel a kísérletezéssel egyedül vagyok a világon. 1998-ban, a holland Maurits Cornelis Escher születésének századik évfordulója alkalmából volt egy konferencia Rómában, amelyen számos olyan művész, sőt matematikus vett részt, aki a természettudományok és a képzőművészet kapcsolatával foglalkozik, köztük néhányan anamorfózisokkal is.

A NYOLCVANAS ÉVEKBEN FELVETT UTISZ MŰVÉSNÉV IS KAPCSOLÓDIK MINDEHHEZ? ODÜSSZEUSZ-UTISZ KÜKLOPSZ EGYETLEN SZEMÉT SZÚRTA KI, AKI ONNANTÓL KEZDVE MÁS PERSPEKTÍVÁBAN SZEMLÉLTE A VILÁGOT, EZEK A MŰVEK PEDIG SZINTÉN MÁS, MEGHÖKKENTŐ NÉZŐPONTOKAT KÍNÁLNAK AZ EMBERNEK – UTALVA EGYBEN A FELFOGHATÓ VALÓSÁGUNK ILLUZÓRIKUS VOLTÁRA IS.

Egy barátom hívta fel rá a figyelmet, hogy mivel a kultúra területén más Orosz Istvánok

„Nemcsak a képzőművészet sajátja lehet az anamorfózis, hanem a diktatúrákban is előszeretettel alkalmazták”

– színész, zongorista, történész – is ismertek, ajánlatos volna valamilyen művésznevet választanom. Az Utiszt, ami azt jelenti, senki, pedig rögtön nagyon találonak éreztem. A kettős jelentésű képek esetén például az egyiket vállalhatja Orosz István, a másikat pedig az alteregó Utisz. Ez is egy jó játék, és kicsit persze a felelősségtől való szabadulás is: a dolog komplikáltabb fele átrakható a másik énem vállára.

AZT MÁR KEVESEBBEN TUDJÁK, HOGY UTISZON KÍVÜL VAN EGY MÁSIK ALTEREGÓJA IS, JEAN DE DINTEVILLE. Ő KICSODA?

A már említett Holbein-festmény megrendelője, aki 1533 tavaszán azzal bízta meg a német festőt, hogy készítsen kettős portrét róla és barátjáról, az ifjú püspökről, Georges de Selve-ről. A két férfi a francia királyt, I. Ferencet képviselte VIII. Henrik londoni udvarában, ott készült a hosszú francia kitérő után most a National Gallery gyűjteményében található mű is. De Dinteville előbb

A követ és a fáraó című könyvem főszereplője lett, majd néhány éve egy versciklust is írtam „hozzá” *Levelek a nagykövetnek* címmel: „Elképzelem majd őt, s ő visszaképzeli engem, / az idő tükreit lehelgetjük keresztben. / Követ legyek, vagy festő, voltaképp egyre megy, / a halál egyszerű volt / lesz, akár az egyszerű.” Tudja, amikor a pályát kezdtem, értelmiségi körökben gyakran szóba került a disszidálás. Ezrével hagyta el az országot sok kiváló ember. De nemcsak térben, időben is lehet emigrálni, mondtam, és a Dinteville-alteregó az időbeli disszidálás egyik formája.

AZ ÍRÁS MINDIG FONTOS SZEREPET JÁTSZOTT AZ ÉLETÉBEN, MÉGIS CSAK A KÉTEZRES ÉVEK ELEJÉN LÉPETT KI ÍRÓKÉNT A NAGYKÖZÖNSÉG ELÉ. MIÉRT VÁRT OLYAN SOKÁIG?

A sok animációs és grafikai munka, kiállítás, a külföldi utazások mellett valahogy nem foglalkoztam azzal, hogy a folyamatosan gyűlő írásaimat akár publikálni is lehetne. És az is igaz, hogy ezekben

sem szakadok el a képzőművészettől: vagy képzőművész a főszereplő, vagy egy képzőművészeti témát – olykor rejtélyt – járok körül, vagy egy olyan fotóból indulok ki, amiben szintén az optikai illúzió játssza a főszerepet.

A SAKKPARTI A SZIGETEN CÍMŰ REGÉNYÉRE GONDOL?

Természetesen. Ennek kiindulópontja egy 1908-ban Capri szigetén készült fénykép volt, amin Gorkij nyaralójában Lenin sakkozik egykori barátjával, vetélytársával és reménybeli orvosával, Alekszandr Bogdanovval. A fotó éppen száz évvel később, 2008-ban került a kezembe. Előbb egy hatperces animációt készítettem belőle, majd megírtam a némi fantáziával feldúsított dokumentumregényt, ami azt a végtelenné táguló pár perccel fogja be, amíg Bogdanov gondolatai messzire szétszaladnak két lépés közt. A fénykép persze nem csak a rajta lévő személyek miatt olyan érdekes. Az eredeti nagyításán még hat ember áll a főszereplők mögött. Egy későbbin már csak öt, aztán négy, és így tovább: az aktuális politikai érdekek szerint lettek az egyes szereplők kiretusálva a képről, sőt olykor az életből is. Mindez pontosan megmutatja, hogy nemcsak a képzőművészet sajátja lehet az anamorfózis, hanem a diktatúrákban is előszeretettel alkalmazták.

HA MÁR DIKTATÚRÁK, TALÁN NEM TÚLZÁS AZT ÁLLÍTANI, HOGY ÖN IS RÉSZT VETT EGYNEK A VÉGLEGES LEBONTÁSÁBAN. A TÁNYÉRSAPKÁS, TARKÓREDŐS SZOVJET KATONAFEJET ÁBRÁZOLÓ PLAKÁTJA A KÉSŐBB RÁKERÜLŐ ТОВАРИЩИ КОНЕЦ! (AZAZ ELVTÁRSÁK, VÉGE!) FELIRATTAL A MAGYAR DEMOKRATA FÓRUM EGYIK LEGFONTOSABB KAMPÁNYELEMÉRE, MAJD AZ EGÉSZ MAGYAR, SŐT KELET-EURÓPAI RENDSZERVÁLTÁS SZIMBÓLUMA LETT. ZAVARJA, HOGY A SZERTEÁGAZÓ ÉS EGYRE GYARAPODÓ ÉLETMŰ ELLENÉRE A LEGTÖBBEN MA IS CSAK ENNEK ALKOTÓJAKÉNT ISMERIK A NEVÉT?

Igen is meg nem is. Egyébként ez a plakát nem megrendelésre készült, még a nyolcvanas években rajzoltam. A Zója utcai általános iskolai emlékeim ihlették, ott láttam ilyen kopasz, tarkózott redőjű orosz katonákat, akik a gyerekeikért jöttek.

1989–90-ben aztán készítettem még két másik politikai plakátot. Az egyiket a romániai forradalom idején: két tenyér együtt átütve a keresztfán, román, illetve magyar karszalaggal, a felirat Timișoara, a másikon a szétrobbanó Kádár-címer alól bukkan elő a Kossuth-címer. Izgalmas volt ez az időszak személyesen nekem és a magyar történelemben is, de ma már nem igazán gondolok rá. Nagyon megváltozott a világ. És vele a plakát műfaja is. Az igazán jók a galériákba készülnek, az utca embere kénytelen megelégedni a lebutított, direkt üzeneteket közvetítő változatokkal. És ha már a hírnév szoba került, el kell mondanom, hogy bár valóban ez a munkám a legismertebb, nem a Konyecre vagyok a legbüszkébb. Szerintem ez csak abban a bizonyos speciális közegben és időben kapott különleges jelentést, különben mint művészeti alkotásra ma már a kutya sem emlékezne rá.

HANEM MELYIKRE?

Szeretem például a *Bánk bánt*, amelyet szintén nem megrendelésre készítettem. Egyszerre mutatja Katona József arcát és az 1848. március 15-ei előadásnak azt a jelenetét, amikor Bánk ledöfi a királynét. A dátum persze nem véletlen, a visszaemlékezések szerint e pillanatot követően a közönség egy emberként ugrott talpra, és miután a Petúrt játszó Egressyvel még elszavaltatta a *Nemzeti dalt*, elrohant folytatni a forradalmat. A történetet Jókai Mór és Mikszáth Kálmán is megírta, én apámtól hallhattam, aki irodalomtörténészként Katona Józseffel foglalkozott. De nemcsak a nyilvánvaló célzatossága miatt kedvelem, hanem mert először oldottam meg vele elfogadható színvonalon a kettős jelentést. Talán ezért érzem azt, hogy ez a munkám egyfajta origó, és több szálon kötődik az egész, talán még be sem fejezett életműhöz. ■

Orosz István műveit Műhely rovatunk 66. oldalán mutatjuk be.

Kányádi Sándor

Halottak napja Bécsben (részlet)

Kezdem megszokni hogy a kéz
nehezen moccan kézfogásra
elmarad vidám parolája
s a tekintet semmibe néz

még szelídnek indul a szó
de már a mondat enyhén karcos
és sejteti a riadót
mely mindnyájunkra annyi bajt hoz

jó volna kezét rázni ismét
s a vállat átölelni testvér
mielőtt bután el nem esnék
mielőtt bután el nem esnél

Én királyom nagy királyom
ki születettél kolozsváron
gyertyámat most érted gyújtom
szál virágom néked nyújtom

mennyben s pokolban szószóló
légy érettünk közbenjáró

Fölséges uram kend
hogyha férkőzése
volna közelébe
kérje meg odafent

hogyan vetne már véget
a nagy protokollnak
dolgaink romolnak
s bizony hogy avégett

s lenne védelmünkre
hogyan kéne nyelvünk
föltünkben lenyelni
s önnön szegényünkre

Küküllő-angara
maros-mississippi
küküllő-angara
maros-mississippi
hazamegyek haza
már maga se hiszi
hazamegyek haza
már maga se hiszi

szóródik folyton porlódik
él pedig folyton porlódik
szabófalvától san franciscóig
szabófalvától san franciscóig

Uram ki vagy s ki mégse vagy
magunkra azért mégse hagyj
ajtódon félve kaparász

kis szárnyával e kis fohász
gyermeki hangon gügyöget
dícsértessék a te neved

IMPRESSZUM

Lapigazgató
Arany Bence

Főszerkesztő
Muray Gábor

Lapszerkesztők
*Leimeiszter Barnabás, Meszleny Zita,
Tábori Kálmán, Weisz Teodóra*

Főmunkatárs
Bencsik Gábor

Lapszámunk további szerzői
*Demeter Anna, Farkas Anita,
Ferenczi-Bónis Orsolya, Gyórfy Ákos,
Kéri Gáspár, Pap Lázár, Smid Róbert*

Művészeti vezető
Keczeli Zoltán

Tördelőszerkesztők
Krix Bettina, Molnár Tamás

Olvasószerkesztők
*Gulyás Orsolya, Póla Gergely,
Weisz Teodóra*

Fotó
*Földházi Árpád, Hölvényi Kristóf,
Kováts Gábor, Muray Gábor, Páczai Tamás*

Kiadó
*BL Nonprofit Kft.
1067 Budapest, Eötvös utca 24.
I. emelet 16.*

Felelős kiadó
Arany Bence

Lapmenedzser
Nagy Kristóf

Nyomda
Keskeny és Társai 2001 Kft.

Felelős vezető
Keskeny Árpád

ISSN 2064-7409

Borítógrafika
Orosz István

Előfizetés
*elofizetes@magyar-kronika.hu
+36 70 627 9086*

www.magyar-kronika.hu

